

MALİYE

Alanında Uluslararası Çalışmalar

Mart 2025

EDİTÖR

PROF. DR. GÜLSÜN İŞSEVEROĞLU

 SERÜVEN
YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Mart 2025

ISBN • 978-625-5552-85-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak

Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA

Telefon / Phone: 05437675765

web: www.seruvenyayinevi.com

e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 42488

MALİYE

ALANINDA ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

EDİTOR

PROF. DR. GÜLSÜN İŞSEVEROĞLU

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

İDARİ YARGILAMADA DAVA DOSYASININ TEKEMMÜLÜ VE DURUŞMA YAPILMASI HUSUSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Taner ERCAN—1

Bölüm 2

BİR MALİYE POLİTİKASI ARACI OLARAK ŞEKER VERGİLERİ

Arınç BOZ—19

Bölüm 3

MALİ BARIŞ ANLAŞMASI OLARAK MAGNA CARTA

İsmail GÜNEŞ—39

Bölüm 4

SAVUNMA HAKKI TEMELİNDE VERGİ CEZA YARGILAMASINDA EK SAVUNMA HAKKI

ALİ SAKLAN—63

**İDARİ YARGILAMADA DAVA DOSYASININ
TEKEMMÜLÜ VE DURUŞMA YAPILMASI
HUSUSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Taner ERCAN¹

---

¹ Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, taner.ercan@klu.edu.tr, Orcid; 0000-0001-9647-0127

Giriş

Bireylerin hak ve özgürlüklerini koruyan, hukukun üstünlüğü prensibini kabullenmiş, adaletin her zaman öncelikli olduğu ve bu çerçevede bağımsız bir yargı erkine sahip, mer'î kanunları evrensel hukuk kaide-lerine uygun olan, bireylerin sahip olduğu hak ve özgürlükleri güvence altına alan sistem, hukuk devleti olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu devlet sisteminde vatandaşların hak ve özgürlükleri, hukuki güvenlik prensibi çerçevesinde devletin eylem ve işlevlerini hukuk kurallarına bağlı olarak yürütmesi ile mümkün olmaktadır. Hukuk devletinde idare, kamusal görevini ifa ederken üstün hak ve yetkilere haiz kamu gücünü kullanma yetkisine sahiptir. Bu minvalde hukukun üstünlüğünün kabul edildiği sistemlerde, kamu idaresi gerçekleştirdiği eylem ve işlemleri hukuka bağlı bir şekilde yapma ilkesini benimsemektedir. Devlet, yasal düzenlemeleri tesis etme isteğine malik olsa da bu durumun somut olarak hayata geçirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla idarenin hukuka bağlı olmasını sağlayacak en önemli ve etkin sistem yargısal denetimdir. Maddi ölçüt çerçevesinde, devletin hukuki fonksiyonlarının belirli bir ayrımı yapılacak olursa yargı diğer erklerden farklı olarak uyuşmazlıkları kesin olarak çözme işlevini yerine getiren hukuk devleti ilkesinin zorunlu bir unsurudur. Hukuk devletinde üstün kamu gücüne sahip idare karşısında bireylerin hak ve menfaatlerinin korunması, idarenin yargısal denetimi şeklinde zuhur eder. İdarenin hukuka uygun şekilde davranması ile birlikte kanuni idare prensibi bağlamında demokratik hukuk devletinin güvence altına alınması sağlanmaktadır. Nitekim 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 125. maddesinde bu yönde bir güvence yer almaktadır; *“İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır”*. Diğer taraftan Anayasa Mahkemesinin (AYM) “25.05.1976 K.T. tarihli ve E. 1976/1, K. 1976/28 sayılı kararında” yargı denetimini şu şekilde ifade etmiştir; *“(…)...yargı denetimi unsuru, hukuk devleti ilkesinin diğer öğelerinin güvencesini oluşturan temel ögedir. Çünkü insan haklarına saygılı olmayan ve davranışlarında hukuk ve Anayasaya uymayan bir yönetimi bu tutumundan caydıran ve onu meşruluk ve hukukilik sınırı içinde kalmak zorunda bırakan güç, yargı denetimi gücü ve yetkisidir.(…)”*.

Kamu gücü kullanarak, tek yanlı irade açıklaması vasıtasıyla bireyler üzerinde hukuksal etkiler meydana getirecek işlem ve eylemler icra eden devletin (idarenin), bağımsız yargı organları aracılığıyla denetlenmesi hukuk devleti prensibinin bir gereğidir. Ülkemizde idarenin yargısal yollardan denetlenmesi “İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada gibi Anglo-Amerikan ve Anglo-Sakson” ülkelerinde uygulanan “yargı birliği” sistemi olarak bilinen, adli ve idari yargının bir bütün teşkil ettiği sistemden farklı biçimde tesis edilmiştir. Türkiye’de Kıta Avrupası’nda uygulanan “idari yargı sistemi” benimsenmiş olup bahsi geçen sistem-

de “yargı birliği sisteminden farklı olarak idarenin yargısal denetimi için kurulmuş ve adliye mahkemelerinden ayrı bir biçimde teşkilatlanmış idari mahkemeler bulunmaktadır”. İdari yargı sisteminin ihdas edildiği ülkemizde “idarenin yargısal denetimini sağlamakla görevli mahkemele- rin uyguladığı usul ve kurallar” adliye mahkemelerinden farklıdır. İdari yargılama çerçevesinde tesis edilen yasa “20.01.1982 Tarih ve 17580 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu” (İYUK)’dur. İdari yargı, “idare hukuku alanındaki faaliyetlerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulduğu yargı koludur”. Yani idari yargı kolunda “devletin, merkez ve taşra teşkilatındaki organları ile mahalli idareler ve kamu kurumlarının idari işlem ve eylemlerinden kaynaklanan hukuki uyuşmazlıklar” karara bağlanmaktadır. Bu süreçte yapılan yargılamada dikkat edilmesi gereken birçok kurum ve kavram bulunmaktadır. Bunlardan bazıları, dava sürecinde önemli bir merhale- yi ifade eden dava dosyasının tekemmülü kurumu ve İYUK’un 17 ve 19. maddelerinde belirtilen duruşma yapılma şartları ve usulüdür. İdari yar- gıda önem arz eden bu kurumlara azami dikkat edilmesi dava sürecinde- ki taraflar için ayrı bir hususiyete haizdir.

Bu bağlamda konunun daha iyi tetkik edilebilmesi, idari yargı süre- cinde tarafların olası hak kayıplarının oluşmaması için çalışmada, idari yargı aşamasında dava dosyasının tekemmülü ve duruşma yapılması hu- suslarının değerlendirilmesi yapılmıştır.

1. Devletin Hukuki Fonksiyonlarından İdari Yargı Kavramı

Hukuk devleti, devletin hukuku kuralları gereğince yönetildiği, ku- rumların müstakil olarak hareket etmediği, tüm devlet faaliyetlerinde hukukun üstünlüğüne göre faaliyetlerini icra eden devlet rejimini ifade etmektedir (Çağlayan, 2019: 99). AYM, “06.07.1995 tarih ve E.1994/80, K.1995/27 sayılı kararında” hukuk devleti tanımına yönelik şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur; “...tüm işlem ve eylemlerinin hukuk kuralları- na uygunluğunu başlıca gerçeklik koşulu bilen, her alanda adaletli bir hu- kuk düzeni kurmayı amaçlayan ve bunu geliştirerek sürdüren, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa’ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, insan haklarına saygı duyarak bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, Anayasa ve hukuk kurallarına bağlılığa özen gösteren, yargı denetimine açık olan, yasaların üstünde yasa koyucunun da bozamaya- çağı temel hukuk ilkeleri ile Anayasa’nın bulunduğu bilincinden uzaklaş- mayan devlettir”. Danıştay İDDK’nın “26.06.2008 tarih ve E.2007/1724, K.2008/1706 sayılı kararında” AYM’ne yapmış olduğu bir atıfta ise söz konusu tanım; “Cumhuriyetin niteliklerinden olan hukuk devleti ilkesi, devletin işlevlerini yerine getirirken hukuk kurallarına bağlı olduğu ve vatandaşların hukuki güvenliğe sahip oldukları bir sistemdir” biçimin-

de belirtilmiştir. Danıştay İDDK'nın "19.04.2007 tarih ve E.2007/2988, K.2007/555 sayılı" bir başka kararında ise "...bütün işlem ve eylemleri hukuka uygun, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdürmekle kendini yükümlü sayan, hukuku tüm devlet organlarına egemen kılan, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, yargı denetimine açık, yasaların üstünde yasa koyucunun da uymak zorunda olduğu Anayasa'nın ve temel hukuk ilkelerinin bulunduğu bilincinde olan devlettir" açıklaması yer almaktadır. Neticede hukuk devleti; "devletin tüm organlarının işlem ve eylemlerini hukuk kurallarına uygun olarak yaptıkları, işlem ve eylemlerine karşı yargı yolunun açık olduğu, kişiler bakımından hukuki güvenlik ve belirliliği sağlamayı amaçlayan, bu çerçevede insan onuru, adalet, eşitlik ideallerinin peşinde olan, evrensel hukuk ilkeleri, anayasa ve yasaların üstünlüğünü kabul eden, temel hak ve özgürlüklere saygılı, kuvvetler ayrılığını, mahkemelerin bağımsızlığını, idarenin kanuniliğini ve devletin işlem ve eylemlerinden sorumluluğunu esas alan" devlet modelidir (Atay, 2018: 133).

Hukuk devleti prensibinin temel öğelerinden birisi "idarenin yargısal denetimi" idareyi hukuk dışı muameleleri icra etmekten ve ifa ettiği tüm eylem ve işlemlerinde hukuksal sınırları gözetmesini sağlamaktadır (Günday, 2013: 47). Devlet hukuka uygun bir biçimde tüm faaliyetlerini gerçekleştirdiğinde, devletin kamu gücü karşısında zayıf konumda olan bireyler kendilerini güvende hissetmektedir (Tetik, 2017: 254). Topluma bu yönde hukuksal güvence vermek devletin en temel vazifelerinden birisidir. Bu çerçevede hukuk devletinde, idarenin uyguladığı tüm eylem ve işlemlerini yargısal denetim dışına çıkarmak hukuki güvence gereği mümkün değildir (Tahtalı, 2022: 42). İdarenin hukuku üstün tutması çabası, hiyerarşi ve vesayet ile temin edilen kurumsal iç denetim, parlamento denetimi ve kamuoyu denetimi gibi diğer murakabe vasıtaları ile tahkim edildiği takdirde hukukun üstünlüğünün olduğu devlet modelinden bahsedilebilir (Gözübüyük ve Tan, 2013: 37). Tüm bu denetim faktörlerinden şüphesiz en önemlisi de idarenin yargısal denetimidir. Danıştay İDDK "19.04.2007 tarih ve E.2007/2988, K.2007/555 sayılı kararında" yargısal denetimin hususiyetini şu şekilde ifade etmiştir; "...hukuk devleti ilkesinin temeli, Devletin tüm organlarının faaliyetlerinin hukuk sınırları içerisinde olup olmadığının yargısal denetimine tabi tutulmasıdır. İdari yargının ya da anayasa yargısının denetimini önleyen her kural, kişileri hukuki güvenlikten yoksun bırakır ve hukuk devleti ilkesini ihlal eder". Kamu gücü kullanarak tek yanlı irade açıklamaları ile bireyler üzerinde hukuksal tesirleri olan, eylem ve işlemler icra eden idarenin bağımsız yargı organları aracılığıyla denetlenmesi hukuk devletinin, hak arama hürriyetinin, adil yargılanma hakkının bir gereğidir (Akyılmaz vd., 2023: 45).

İdarenin yargısal denetimine yönelik olarak ilk anayasal düzenleme, 1961 Anayasasında “Yargı Denetimi” başlığı altında yer alan 114. maddedir. Mezkur maddeye göre “İdarenin hiçbir işlem ve eyleminin hiçbir durumda yargı mercii denetimi dışında bırakılamayacağını” düzenlenmiştir. 1982 Anayasasında ise “Yargı Yolu” başlıklı 125. maddeyle “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” hükmü ile idarenin yargısal denetimi Anayasaya derç edilmiştir (Resmi Gazete, 1982/2709: 125). Hukuk devletinde maddi ölçüt çerçevesinde yapılacak değerlendirmede uyumsuzlukların “kesin” çözümüne yönelik görev ve yetki yargı organına verilmiştir. 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 138/4. maddesinde bu kapsamda bir düzenleme yer almaktadır; “Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez” (Resmi Gazete, 1982/2709: 138/4). İdari yargı düzeni “bireyleri idare karşısında korumak ve hukuk düzenini sağlamak” bağlamında fonksiyonları yerine getirmektedir. İdarenin hukuki durumlarda değişiklik sağlayan eylem ve işlemleri ve bu çerçevede almış olduğu kararlar, hukuka uygunluk karinesinden faydalanarak derhal icra edilebilmektedir (Karahanoğulları, 2011: 59). Bu çerçevede idarenin faaliyetleri bireyleri idare nezdinde zayıf, korunmaya gereksinim duyulacak şekilde etkilemektedir. Diğer taraftan bu kapsamda bireylerin zarara uğraması da olasıdır. İdari yargı sayesinde kamu gücü kullanma yetkisine haiz ve bireylere karşısında güçlü olan idare muvacehesinde bireyin korunması sağlanmaktadır (Altundiş, 2007: 342). İdari yargının varlığında düzenleyici bir idari işlemin hukuka aykırı bulunması halinde, bunun idari yargı yerleri vasıtasıyla “iptal” edilmesi mümkün olup yargı tarafından alınacak karar kapsamında dava ile tüm ilgililerin bundan faydalanması mümkündür (Boz ve Eraslan, 2020: 393). Bu sayede hukuk düzenini tesis eden fakat hukuka aykırı hususiyette olan bir norm, hukuk düzeninden çıkartılmış olur. Birel vasa sahip bir işlemin idari yargı aracılığıyla iptali, söz konusu işlemin tarafı olan birey veya bireyleri ve içinde bulunan hukuk sistemini etkileyen neticelere sebebiyet vermektedir. İdari yargıda verilen bir idari tasarrufun iptaline yönelik hüküm, “benzer bütün hukuki vakıalara tatbik edilebilme hususiyetine haizdir” (Selçuk, 1975: 79). Danıştay 5. Dava Dairesinin “22.10.1946 tarih ve E. 1943/1439, K. 1946/3757 sayılı kararında” idari yargı ile ilgili şu ifadeyi kullanmıştır; “İdari yargı yolu, idare edilenlerin idare edenler tarafından müesses tasarruflara karşı ihdas edilmiş bir teminat yoludur”.

2. İdari Yargı Sürecinde Dava Dosyasının Tekemmülü

Kelime anlamı itibarı ile tekemmül; yetkinlik, gelişim, olgunlaşma gibi manalara gelmektedir. Hukuki çerçevede ise bir dosyanın tekemmülü ifadesi, yapılması gereken tebligata ve usule yönelik işlemlerin ne-

ticelendirilmesi, açılan davanın esas bakımından hüküm (karar) verilebilecek safhaya gelmesi anlamına gelmektedir (Özmumcu, 2012: 186). İdari yargılama sürecinde de dava dosyasının tekemmülüne yönelik şu hükümler İYUK'a derç edilmiştir; “*Danıştay, bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinde dosyalar, bu Kanun ve diğer kanunlarda belirtilen öncelik veya ivedilik durumları ile Danıştay için Başkanlar Kurulunca; diğer mahkemeler için Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca konu itibariyle tespit edilip Resmi Gazete’de ilan edilecek öncelikli işler göz önünde bulundurulmak suretiyle geliş tarihlerine göre incelenir ve tekemmül ettikleri sıra dahilinde bir karara bağlanır. Bunların dışında kalan dosyalar ise tekemmül ettikleri sıraya göre ve tekemmül tarihinden itibaren en geç altı ay içinde sonuçlandırılır*” (Resmi Gazete, 1982/2577: 20/5). İvedi yargılama usulü söz konusu olduğunda ise mezkur yasanın 20/A. maddesine göre “*Bu davalar dosyanın tekemmülünden itibaren en geç bir ay içinde karara bağlanır. Ara kararı verilmesi, keşif, bilirkişi incelemesi ya da duruşma yapılması gibi işlemler ivedilikle sonuçlandırılır*”. Diğer taraftan merkezi ve ortak sınavlara ilişkin dava süreçlerinde ise “*Savunma süresi dava dilekçesinin tebliğinden itibaren üç gün olup, bu süre bir defaya mahsus olmak üzere en fazla üç gün uzatılabilir. Savunmanın verilmesi veya savunma verme süresinin geçmesiyle dosya tekemmül etmiş sayılır. Bu davalar dosyanın tekemmülünden itibaren en geç on beş gün içinde karara bağlanır. Ara kararı verilmesi, keşif, bilirkişi incelemesi ya da duruşma yapılması gibi işlemler ivedilikle sonuçlandırılır*” hükmü geçerlidir (Resmi Gazete, 1982/2577: 20/B/1-ç/e).

İdari davalarda (İYUK’un 17. maddesi hariç) dava dosyası Hukuk ve Ceza Mahkemelerinde olduğu gibi duruşma ile ilerlememektedir. İdari yargılamada ilk inceleme sonrası dilekçeler aşamasının tamamlanmasına müteakip dava dosyası tekemmül etmektedir ve dava karar verilebilecek aşamaya gelmektedir (Bilgin, 2009: 87). Bu sürecin başında evvela uyuşmazlığa sebep olan dava konusuna (iddia) yönelik savunmaların alınması, dava ile ilgili bilgi ve belgelerin tedarik edilmesi, mevzubahis uyuşmazlığın çözümlenmesi amacıyla gereken usul işlemlerinin ifa edilmesi gerekmektedir (Onar, 1966: 1947). Davaya esas kapsamında karar verilebilmesi için İYUK’da yer alan hükümler çerçevesinde beyan sürecinin usule uygun bir şekilde tamamlanması elzemdir. Bu safhalardan sonra ancak dava dosyasının tekemmül ettiği kabul edilebilir ve akabinde davanın esas bakımından değerlendirilmesi yapılabilir (Yıldırım ve Gül, 2020: 93). Dolayısıyla tebligat ve cevap verme süreçleri, bilgi ve belge toplama işlemleri, “iddia ve savunmanın genişletilmesi ya da değiştirilmesi yasağı”, sınırlı ıslah konuları tamamlanmalıdır. Dava dosyası tekemmül etmeden esasa yönelik karar verilmesi, mevzubahis uyuşmazlığa ilişkin herhangi bir hüküm tesis edilmesi mümkün değildir (Kaplan, 2020: 399).

2.1. Tekemmül Sürecinde Tebliğat ve Cevap Verme Unsurları

Dava dilekçesinin mahkemeye verilmesine müteakip, ilk inceleme ve sonrasında hukuki yönden bir sorun bulunmamışsa dilekçe ve ekleri davalıya (idareye) tebliğ edilmektedir. Ayrıca yetkili mahkeme, dava dilekçesinin davalı idareye tebliğ edilmesi ile beraber uyuşmazlık konusu olan ilgili işlem dosyasını da idareden talep etmektedir (Karahanoğulları, 2019: 501). Davacının, davalı olan idarenin bilgi ve belgelerinin yer aldığı cevap dilekçesine binaen kendi iddialarını mahkemeye bildirme hakkı bulunmaktadır. Savunmaya cevap hususiyetine haiz olan bu dilekçe, teknik manada yargılama hukukunda “replik” olarak nitelendirilmiştir. Diğer taraftan İYUK’un 16. maddesine göre davalı idarenin de “davacının savunmaya cevap dilekçesinde (replik)” değindiği konulara karşı ikinci defa cevap hakkı mahfuzdur ve buna yargılama hukuku çerçevesinde “düplik” adı verilmektedir (Gözübüyük, 2020: 421). Bu aşamanın yani davalı idarenin ikinci savunması tamamlandıktan sonra “dilekçeler aşaması” sona ermektedir. Nihayetinde süreç tamamlandıktan sonra uyuşmazlığın tarafları ikişer defa mahkemeye “iddia ve savunmalarını” nakletmiş olmaktadır (Demir, 2020: 179). Fakat dilekçeler teatisi sürecinde davacının idarenin ilk savunmasına cevap vermesi mecburi değildir. Davacı, mahkemeye savunmaya karşı cevap dilekçesi vermeyeceği hususunda bir dilekçe vermişse veya savunmaya cevap dilekçesini vermemişse dilekçeler aşaması da bitmektedir. Eğer davacı savunmaya cevap dilekçesi vermişse, davalı idarenin vereceği “ikinci savunma dilekçesi” alınmadan dava dosyası da haliyle tekemmül etmiş olmamaktadır (Akyılmaz vd., 2023: 445). İYUK’un 16/2 ve 16/3. maddeleri dilekçeler safhasına yönelik şu hükümleri içermektedir; “*Dava dilekçelerinin ve eklerinin birer örneği davalıya, davalının vereceği savunma davacıya tebliğ olunur. Davacının ikinci dilekçesi davalıya, davalının vereceği ikinci savunma da davacıya tebliğ edilir. Buna karşı davacı cevap veremez. Ancak, davalının ikinci savunmasında, davacının cevaplandırmasını gerektiren hususlar bulunduğu, davanın görülmesi sırasında anlaşılırsa, davacıya cevap vermesi için bir süre verilir. Taraflar, yapılacak tebliğlere karşı, tebliğ tarihinden itibaren otuz gün içinde cevap verebilirler. Bu süre, ancak haklı sebeplerin bulunması halinde, taraflardan birinin isteği üzerine görevli mahkeme kararı ile otuz günü geçmemek ve bir defaya mahsus olmak üzere uzatılabilir. Sürenin geçmesinden sonra yapılan uzatma talepleri kabul edilmez*” (Resmi Gazete, 1982/2577: 16/2-3). Dava dosyasının tekemmülünün mümkün hale gelmesi için dilekçeler aşamasının yargılama usulüne uygun bir şekilde tamamlanması elzemdir. Uyuşmazlığa konu davada, mahkeme maddi vakıanın çözümlenmesine yönelik zaruri bilgi ve belgeleri toplamış ise tekemmül söz konusu olabilir. Ayrıca taraflarca duruşma için herhangi bir talepte bulunulmamışsa veya re’sen duruşmaya karar

verilmeyip eksik belge, bilgi mevcut değilse ve keşif, bilirkişi incelemesi çerçevesinde başkaca bir usul işleminin yapılma durumu bulunmuyorsa ilgili dava dosyası tekemmül etmiş sayılmaktadır (Akyılmaz vd., 2023: 446). Dosya tekemmül ettikten sonra (eğer dosyada belirtilen eksiklik ya da eksiklikler yok ise) mahkeme tarafından uyuşmazlığın çözümüne yönelik karar verilmektedir.

2.2. Tekemmül Aşamasında Bilgi ve Belgelerin Toplanması

Dilekçeler aşaması tamamlanmış olsa dahi lüzum görülen bilgi ve belgelerin toplanması halinde dava dosyasının tekemmülü mevzubahis olabilir. İYUK'da yer alan "re'sen araştırma" prensibine göre uyuşmazlığın çözümlenmesinden sorumlu idari yargı yerleri davaya yönelik olarak gerekli gördüğü her türlü araştırmayı "kendiliğinden" yapabilmektedir (Göztepe, 2020: 982). Bu minvalde mahkemeler, takdir edilen sürelerde ihtiyaç duydukları bilgi ve belgelerin gönderilmesini taraflardan veya ilgili mercilerden talep edebilir. Mahkeme tarafından istenen ve dava için gerek duyulan bilgi ve belgelerin zamanında temin edilip gönderilmesi zorunludur. Aksi yönde bir uygulama durumu veya kurumlar tarafından bu bilgilerin verilmemesi hali, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun (TCK) 257. maddesine göre "Görevi kötüye kullanma" suçu olarak nitelendirilmektedir (Resmi Gazete, 2004/5237: 257). Diğer taraftan verilmesi gereken belgelerin temininde sorun yaşanması halinde dava dosyasının tekemmülünden bahsetmek yerinde olmayacaktır. Nitekim İYUK'un 20. maddesinde bu durum hüküm altına alınmıştır; "*Danıştay, bölge idare mahkemeleri ile idare ve vergi mahkemeleri, bakmakta oldukları davalara ait her türlü incelemeyi kendiliğinden yapar. Mahkemeler belirlenen süre içinde lüzum gördükleri evrakın gönderilmesini ve her türlü bilgilerin verilmesini taraflardan ve ilgili diğer yerlerden isteyebilirler. Bu husustaki kararların, ilgililerce, süresi içinde yerine getirilmesi mecburidir. Haklı sebeplerin bulunması halinde bu süre, bir defaya mahsus olmak üzere uzatılabilir. Taraflardan biri ara kararının icaplarını yerine getirmediği takdirde, bu durumun verilecek karar üzerindeki etkisi mahkemece önceden takdir edilir ve ara kararında bu husus ayrıca belirtilir*" (Resmi Gazete, 1982/2577: 20/1-2). İstenen bilgi ve belgelerin mahkeme tarafından özel nitelikli bilgileri içermesine yönelik olarak da mezkur yasanın 20/3. maddesi çerçevesinde hüküm yer almaktadır; "*Ancak istenen bilgi ve belgeler Devletin güvenliğine veya yüksek menfaatlerine veya Devletin güvenliği ve yüksek menfaatleriyle birlikte yabancı devletlere de ilişkin ise, Cumhurbaşkanı ya da ilgili Cumhurbaşkanı yardımcısı veya bakan, gerekçesini bildirmek suretiyle, söz konusu bilgi ve belgeleri vermeyebilir. Verilmeyen bilgi ve belgelere dayanılarak ileri sürülen savunmaya göre karar verilemez*" (Resmi Gazete, 1982/2577: 20/3). Ayrıca dosyada mahkemenin istediği belgeler tedarik edilmiş ve herhangi bir duruşma talebi yoksa dosyanın

tekemmülü ve kararın verilme süreci gündeme gelmektedir; “Danıştay, bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinde dosyalar, bu Kanun ve diğer kanunlarda belirtilen öncelik veya ivedilik durumları ile Danıştay için Başkanlar Kurulunca; diğer mahkemeler için Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca konu itibarıyla tespit edilip Resmi Gazete’de ilan edilecek öncelikli işler göz önünde bulundurulmak suretiyle geliş tarihlerine göre incelenir ve tekemmül ettikleri sıra dahilinde bir karara bağlanır. Bunların dışında kalan dosyalar ise tekemmül ettikleri sıraya göre ve tekemmül tarihinden itibaren en geç altı ay içinde sonuçlandırılır” (Resmi Gazete, 1982/2577: 20/5).

2.3. Dosya Tekemmül Sürecinde “İddia ve Savunmaların Genişletilmesi/Değiştirilmesi ve Sınırlı İslah” Kontrolü

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)’nda “iddia ve savunmaların genişletilmesi/değiştirilmesi konusu; yazılı yargılama usulünde, basit yargılama usulünde ve tahkimde” düzenlenmiştir (Karaaslan, 2017: 182). İYUK’da ise söz konusu husus, yasanın 16/4. maddesinde şu şekilde hüküm altına alınmıştır; “Taraflar, sürenin geçmesinden sonra verecekleri savunmalara veya ikinci dilekçelere dayanarak hak iddia edemezler. Ancak, tam yargı davalarında dava dilekçesinde belirtilen miktar, süre veya diğer usul kuralları gözetilmeksizin nihai karar verilinceye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına ilişkin dilekçe otuz gün içinde cevap verilmek üzere karşı tarafa tebliğ edilir” (Resmi Gazete, 1982/2577: 16/4). İdari yargı çerçevesinde mezkur yasa maddesi de incelendiğinde davanın genişletilmesi yasağı, dava açma süresinin sona ermesi ile başlamakta olup bu süre sona ermeden doğal olarak davacının iddiasını genişletme ya da değiştirme salahiyeti bulunmaktadır. Ancak dava açma süresi bittikten sonra verilen dilekçeler vasıtasıyla davaya konu olan iddia genişletilemez ya da değiştirilemez (Kaplan, 2019: 190). Her ne kadar mezkur yasa maddesinde “iddia ve savunmaların genişletilmesi/değiştirilmesi” yasağı lafzi olarak yer almamış olsa da bu durum gerek doktrinde gerekse Danıştay içtihatlarında kabul görmektedir. Dava dosyasının tekemmülü sürecinde inceleme yapılırken İYUK’un 21. maddesi yönünden bu hususta bir değerlendirme yapılması mümkündür; “Dilekçeler ve savunmalarla birlikte verilmeyen belgeler, bunların vaktinde ibraz edilmelerine imkan bulunmadığına mahkemece kanaat getirilirse, kabul ve diğer tarafa tebliğ edilir. Bu belgeler duruşmada ibraz edilir ve diğer taraf cevabını hemen verebileceğini beyan eder veya cevap vermeye lüzum görmezse, ayrıca tebliğ edilmez” (Resmi Gazete, 1982/2577: 21). Danıştay içtihatlarında, dava açma süresi sonrası verilen “savunmaya cevap dilekçeleri ve ek dilekçeler ile ya da ret kararı üzerine yenilenen dilekçeler vasıtasıyla dava dilekçesinde yer alan iddiaların genişletilmesinin” olanak dahilinde olamayacağı görüşü hakim-

dir¹. Söz konusu dilekçeler ile dava dilekçesinde bulunmayan yeni taleplerin ilave edilmesi hususu dava konusunun değiştirilmesine yönelik bir adım olarak kabul edilmektedir (Akyılmaz vd., 2023: 451). Eğer dilekçe ret kararı ile yenilenen dilekçede bulunan istemlerin açılımı yer alıyorsa, Danıştay bu durumu davanın genişletilmesi yasağı minvalinde değerlendirmemektedir. Temel olarak idari yargıda gerek mezkur yasa maddesi çerçevesinde gerekse Danıştay içtihatları bağlamında “iddia ve savunmaların genişletilmesi/değiştirilmesi yasağı” talep sonucuna yöneliktir. Yani bu durum yalnızca “talep sonucunun” genişletme veya değiştirilmesi yönünden muteberdir (Kara, 2021: 26). Diğer yandan İYUK’un 16/4. maddesinde yer aldığı üzere “sınırlı ıslah müessesesi” de tanınmıştır. Mezkur maddede yer alan “...*nihai karar verinceye kadar, harcı ödenmek suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere artırılabilir ve miktarın artırılmasına...*” ifadesi gereğince idari yargılamada HMK’ya benzer biçimde, kısmi şekilde ıslah kurumu tam yargı davaları için ihdas edilmiştir (Resmi Gazete, 1982/2577: 16/4). Dava dosyasının tekemmülü sürecinde göz önünde bulundurulabilecek hususlar arasında yer alan ıslah, kanun yolları aşaması hariç nihai karar verinceye kadar gerçekleştirilebilecektir (Karavelioğlu, 2016: 959).

3. İdari Yargılamada Duruşma Yapılması Hususu

Yargılama sürecinde duruşma yapılması ve duruşmanın uyumsuzluğunun çözümüne olan katkısı Hirsch tarafından şu şekilde belirtilmiştir; “*Yürürlükteki hukuku somut olaya uygulayacak olan hâkimin, olayı tüm yönleri ile tahlil edebilmesi, buna göre bir kanaate varması ve bu kanaat doğrultusunda yargılamayı sonuçlandırması gerekmektedir*” (Ernst, 1978: 7). Mill ise duruşma safhasını şu şekilde ifade etmektedir; “*Duruşma evresi, bu kanaatin doğru şekilde oluşmasına hizmet edecek en önemli araçlardan biridir. Hâkim, duruşmada edindiği bilgiler ve izlenimler neticesinde somut olayla ilgili bir yargıya varacak ve buna göre uygulayacağı hukuku belirleyecektir. Gerçeğe ulaşmada, tarafların iddialarını ve delillerini bizzat kendi ağızlarından dinlemenin önemi yadsınamaz*” (Mill, 1988: 70). Duruşma, kolektif hükme ulaşmanın aracı olarak tanımlanan ve çelişmeli yargı prensibi kapsamında; dava taraflarının muhakemenin tüm süljelerinden yani iddia, yargılama ve savunmalarını gerçekleştirirken birbirinin işlemlerinden haberdar olmalarını vurgular. Ayrıca söz konu-

1 “D10D, E. 1988/2254, K. 1989/2180, KT. 22.10.1946”; “...*dilekçedeki noksanlık giderilerek açılan dava; dilekçe ret kararına konu olan ve yönetmeliğin 13, 18 ve 19. maddelerinin iptali istemiyle sınırlı bulunan davanın yenilenmesi olup yenilenen bu davada aynı yönetmeliğin ayrıca 7. ve geçici 1. maddelerinin de iptal edilmesinin istenmesi, davanın genişletilmesi mahiyetinde olduğundan ve idari yargıda davanın genişletilmesi mümkün bulunmadığından; yönetmeliğin 7. ve geçici 1. maddelerinin iptali istemi hakkında karar verilmesine gerek bulunmamaktadır. Dolayısıyla, dava Kayak Öğretmenleri Yönetmeliğinin 13, 18 ve 19. maddelerinin iptali istemiyle sınırlı kalmaktadır*”.

su işlemlere karşı tarafların savunmalarını ve iddialarını hazırlamak için gerekli zamana sahip olmalarını belirtmektedir (Özmumcu, 2016: 147).

Hukuk ve ceza yargılamasında davanın ilerlemesi duruşmalar yoluyla gerçekleşmektedir. İdari yargılamada durum farklıdır, bu yargı kolunda İYUK'un 1. maddesinde hüküm altına alındığı üzere yazılı yargılama usulünün uygulanması kabul edilmiş olup "inceleme evrak üzerinde" yapılmaktadır (Demirkol, 2020: 111). Mezkur yargı kolunda dava dosyasının tekemmül etmesi, dilekçeler teatisi safhasının nihayet ermesi ile tamamlanmaktadır. Duruşmanın idari yargı sürecinde "dosyanın karar verilebilecek merhaleye gelmesi" ile ilgisi yoktur. İdari yargılama sürecinde yazılılık prensibi geçerli olduğundan dava dosyası tekemmül edene kadar herhangi bir duruşma da yapılmamaktadır. Ancak bu yargı kolunda duruşma, belli niteliklere sahip davalarda tarafların talebi üzerine ya da davaya bakan hakimin re'sen gerek duyması vaziyetinde yapılabilir (Candan, 2017: 259). Duruşmanın koşulları ve usulü yapılması İYUK'un 17 ila 19. maddelerinde düzenlenmiş olup duruşma hali mezkur yasanın 17. maddesinde şu şekilde hüküm altına alınmıştır; "*Danıştay ile idare ve vergi mahkemelerinde açılan iptal ve yirmibeşbin Türk Lirasını (2025 yılı için 388.000)² aşan tam yargı davaları ile tarh edilen vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları toplamı yirmibeşbin Türk Lirasını (2025 yılı için 388.000) aşan vergi davalarında, taraflardan birinin isteği üzerine duruşma yapılır. Temyiz ve istinaflarda duruşma yapılması tarafların istemine ve Danıştay veya ilgili bölge idare mahkemesi kararına bağlıdır. Duruşma talebi, dava dilekçesi ile cevap ve savunmalarda yapılabilir. 1 ve 2 nci fıkralarda yer alan kayıtlara bağlı olmaksızın Danıştay, mahkeme ve hakim kendiliğinden duruşma yapılmasına karar verebilir. Duruşma davetiyeleri duruşma gününden en az otuz gün önce taraflara gönderilir*" (Resmi Gazete, 1982/2577: 17). Madde hükmünden anlaşıldığı üzere duruşmalara yönelik usul mezkur yasa maddesinde yer almaktadır. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken hususlar dava sürecinde hak kayıplarının önlenmesi açısından önem arz etmektedir. İdari yargılamada duruşma hali tüm dava türleri açısından olası değildir, iptal davaları açısından herhangi bir sınırlama getirilmemekle birlikte tam yargı davaları ve vergi uyuşmazlıkları açısından parasal çerçevede bir tahdit yer almaktadır (Yılmaz, 2023: 1912). Söz konusu limitler İYUK'un Ek 1. maddesinde belirtildiği üzere "yeniden değerlendirme oranı" kapsamında artırılmaktadır. Bu sınırların ve dava konularının altında kalan tutardaki uyuşmazlıkların çözümüne yönelik olarak taraflarca duruşma talep edil-

2 İYUK, Ek m.1: "*Bu Kanunda öngörülen parasal sınırlar; her yıl, bir önceki yıla ilişkin olarak 4/1/1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298 inci maddesi hükümleri uyarınca tespit ve ilan edilen yeniden değerlendirme oranında, takvim yılı başından geçerli olmak üzere artırılmak suretiyle uygulanır. Bu şekilde belirlenen sınırların bin Türk lirasını aşmayan kısımları dikkate alınmaz*".

mesi mümkün değildir (Resmi Gazete, 1982/2577: Ek1). Diğer taraftan temyiz ve istinaf süreçlerinde ise tarafların duruşmaya yönelik taleplerine Danıştay ya da davayla ilgili bölge idare mahkemesi karar vermektedir. Kanun yolları aşamasında tarafların duruşma talebi bulunmasına rağmen bu safhada duruşma yapılmadan da karar verilebilmektedir (Resmi Gazete, 1982/2577: 17/2). Ayrıca dava tarafları herhangi bir duruşma talebinde bulunmasa dahi İYUK 17/4. maddesine göre gerek Danıştay gerekse mahkeme ve ilgili hakim re'sen duruşma yapılması hususunda karar verebilmektedir (Resmi Gazete, 1982/2577: 17/4). Üstelik taraflar duruşma talebinde bulunacaklarsa bu istemlerini dilekçeler aşamasında yani dilekçeler (dava, savunma, savunmaya cevap, ikinci cevap dilekçesi) safhasında yapmalıdır (Resmi Gazete, 1982/2577: 17/3). Duruşma talebinin yasa hükmünde belirtilen şartlarda yapılması halinde ilk derece mahkemesinin bunu değerlendirmesi önemlidir. Aksi takdirde, “duruşma istemi göz önünde bulundurulmadan ve dosya tekemmül ettirilmeden karar verilmesi” Danıştay içtihatlarında yer aldığı üzere kararın bozulmasını gerektirmektedir. Nitekim Danıştay 13. Dairesinin “10.10.2021 tarih ve E. 2015/1025, K. 2021/1369 sayılı kararı” bu yöndedir; *“Şirketin hissesine sahip olan davacı tarafından, adı geçen şirketin Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından ticari ve iktisadi bütünlük adı altında satışı nedeniyle uğranıldığı öne sürülen zararın tazmini istenilmiştir. Davacı tarafından verilen ve İdare Mahkemesi kaydına giren dava dilekçesinde duruşma yapılması isteminde bulunduğu hâlde Mahkemece duruşma yapılmaksızın karar verildiği anlaşılmaktadır. Dosya kapsamında idarenin birinci savunma dilekçesinin davacıya tebliğ edilmediği, dolayısıyla Mahkemece dosya tekemmül ettirilmeden karar verildiği görülmektedir. İdari Yargılama Usulü Kanun’un ilgili maddesi kapsamında dosyanın tekemmül ettirilmesi adil yargılama hakkının unsurlarından biri olan silahların eşitliği ilkesiyle yakından ilgilidir. Silahların eşitliği ilkesi, davanın taraflarının usuli haklar bakımından aynı şartlara tâbi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makûl bir şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması anlamına gelmektedir. Mahkemece davacının duruşma istemi göz önünde bulundurulmadan ve dosya tekemmül ettirilmeden karar verilmesi, hem Anayasa’nın ilgili maddesinde yer alan adil yargılanma hakkına, hem de İdari Yargılama Usulü Kanun’un ilgili maddelerinin açık ve emredici kurallarına aykırıdır. Usûl hükümlerinin uygulanmasında kararı etkileyebilecek nitelikte eksiklik olarak değerlendirilmesi gereken bu hususlar kararın bozulmasını gerektirmektedir”*. Mezkur Danıştay kararının usul yönünden özeti ise şu şekilde ifade edilmiştir; *“Bu itibarla, Mahkemece davacının duruşma istemi göz önünde bulundurulmadan ve dosya tekemmül ettirilmeden karar verilmesi, hem Anayasa’nın 36. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkına, hem de 2577 sayılı Kanun’un 16 ve 17. mad-*

delerinin açık ve emredici kurallarına aykırı olduğundan, usûl hükümlerinin uygulanmasında kararı etkileyebilecek nitelikte eksiklik olarak değerlendirilmesi gereken bu hususlar, 2577 sayılı Kanun'un 49. maddesinin ikinci fıkrasının (c) bendi uyarınca kararın bozulmasını gerektirmektedir”.

İdari yargı sürecinde duruşmalara ilişkin esaslar İYUK'un 18 ve 19. maddelerinde hüküm altına alınmıştır. Genelde duruşmalar aleni (açık) biçimde yapılırsa da mezkur yasanın 18/1. maddesinde bu yönde bir tahdit yer almaktadır. “Genel ahlakın veya kamu güvenliğinin” gerekli olduğu hallerde duruşmanın tamamı ya da belirli bir kısmı gizli yapılmaktadır ancak bu durumun varlığı veya yokluğuna karar yetkisi görevli daire ya da mahkemeye aittir (Resmi Gazete, 1982/2577: 18/2). Duruşma yapılması halinde Danıştay'da duruşmayı daire başkanı, uyuşmazlığa bakan mahkemede ise mahkeme başkanı yönetmektedir. Diğer taraftan mezkur yasanın 18. maddesinin 3 ila 5. fıkralarında duruşmalardaki usul ve işler belirtilmiştir; “Duruşmalarda taraflara ikişer defa söz verilir. Taraflardan yalnız biri gelirse onun açıklamaları dinlenir; hiç biri gelmezse duruşma açılmaz, inceleme evrak üzerinde yapılır. Danıştay'da görülen davaların duruşmalarında savcının bulunması şarttır. Taraflar dinlendikten sonra savcı yazılı düşüncesini açıklar. Bundan sonra taraflara son olarak ne diyecekleri sorulur ve duruşmaya son verilir. Duruşmalı işlerde savcılar, keşif, bilirkişi incelemesi veya delil tespiti yapılmasını yahut işlem dosyasının getirtilmesini istedikleri takdirde, bu istekleri görevli daire veya kurul tarafından kabul edilmezse, işin esası hakkında ayrıca yazılı olarak düşünce bildirirler” (Resmi Gazete, 1982/2577: 18/3-5). İdari yargılama sürecinde duruşma yapılması söz konusu olduğu durumda, yalnızca dava taraflarına söz verilmekte olup hukuk ve ceza yargılamasındaki gibi tanık ya da tanıkların dinlenilmesi olanaksızdır. Eğer davada müdahil var ise taraf duruşmaya katılmış olmasa bile münferiden duruşmaya katılabilmektedir fakat müdahil tarafın tek başına duruşma talep etme hakkı bulunmamaktadır (Akyılmaz vd., 2023: 479). Duruşma süreci sonunda idari yargıda karar (hüküm) tesisi İYUK'un 19. maddesine göre duruşmaya dahil olan hakim vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Duruşma yapılmasının akabinde yine usul kanunu kapsamında mahkeme tarafından 15 gün içerisinde karar verilmektedir. Ancak duruşmaya katılmayan bir hakim varsa, doğal olarak duruşma sonrası verilen karara katılamamaktadır. Bununla birlikte eğer dava sürecinde bir ara karar verildiyse, mezkur kararın yerine getirilmesi üzerine ilgili dosyalar öncelikli olarak incelenmektedir (Resmi Gazete, 1982/2577: 19).

Sonuç

Kamu gücü marifetiyle bireylerin irade açıklamalarına imkan vermeden hukuki statülerinde değişiklik yapma yeteneğine sahip idarenin (geniş manada devletin), gerçekleştirdiği tüm eylem ve işlemlerinin yargı aracılığı ile denetlenmesi hukuk devletinin bir gereğidir. İdarenin ifa ettiği eylem ve işlemlerin yargısal denetimi, üstün kamu gücü ayrıcalıkları ile donatılmış olan idare karşısındaki bireylerin zayıf duruma düşmemeleri, haklarının korunması açısından önem arz etmektedir. Keza hukuk devleti prensibinin varlığından bahsedebilmenin temel şartı ve yaptırımı “idarenin yargısal yolla denetimi” gerçeğinde yatmaktadır. Hukuk devleti olarak kendisini tanımlayan bir devlet, idarenin tüm eylem ve işlemlerinin yargısal denetimini gerçekleştirmek için tüm düzenlemeleri yapmakla mükelleftir. AYM'nin 07.02.1992 tarih ve E.1990/40, K.1991/33 sayılı kararında *“Hukuk devletinde, yönetimin tüm eylem ve işlemlerinin hukuka uygunluğu zorunludur. Bu nedenle hukuk devletinin vazgeçilmez koşullarından birisi de idarenin yargısal yolla denetimidir”* ifadesi yer almaktadır. Nitekim 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 125. maddesine, idarenin yargı denetiminin açık olduğu hükmü derç edilmiştir.

İdarenin dahil olduğu uyuşmazlıkların çözümü idari yargı kolunda gerçekleştirilmekte olup söz konusu yargılama süreci bir usul kanunu olan İYUK çerçevesinde yürütülmektedir. İdari yargının kendine özgü hususiyetlerinde dolayı yargılama aşamasında, medeni yargı ve ceza yargısından farklı usuller uygulanabilmektedir. Örnek olarak ceza mahkemelerinde sanık dinlenmeden, duruşmaya çıkmadan hakkında ceza verilmesi mümkün değildir. Diğer taraftan İYUK'da yer alan istisna durumu hariç olmak üzere idare mahkemelerinde genellikle duruşma yapılmamaktadır. Hukuk ve ceza mahkemelerinde ise yargılama aşamaları temel kural kapsamında duruşma vasıtasıyla ilerlemektedir. İdare mahkemelerinde yargılama usulünde yazılılık ilkesi geçerli olduğundan dolayı uyuşmazlık konusu dava, dilekçeler teatisi aşamaları ile yürümektedir. Ayrıca sözlü yargılamanın geçerli olduğu hukuk ve ceza mahkemelerinde gerekli görüldüğü takdirde usul kanunlarına uyarak tanık dinleme ola-nağı varken idare mahkemelerinde tanık dinlenmemektedir.

İdari davalarda dava dosyası dilekçeler aşamasının tamamlanmasından sonra tekemmül ederek karar verilebilecek safhaya gelmektedir. Bu süreçte önemli olan, dava hakkında esas bakımından karar verilebilmesi için tarafların davaya yönelik beyanlarını usule uygun bir şekilde tamamlamasıdır. Usule yönelik işlemler bittikten sonra dosyanın tekemmül ettiğinden bahsedilebilir ve nihayetinde davanın esas yönünden değerlendirilmesi yapılabilir. Dava dosyasının tekemmül sürecinde önemli bir detay

olarak, tam yargı davaları açısından İYUK'un 3/2-d maddesine göre uyuşmazlık tutarının dava dilekçesinde belirtilmesi bir şekil şartı olarak getirilmiştir. Bu kapsamda dilekçede ifade edilen miktar "iddianın değiştirilmesi yasağı" çerçevesinde değerlendirilmektedir. Fakat İYUK'un 16/4. maddesinde bu hususa bir istisna getirilerek "sınırlı ıslah" kurumu yasaya ilave edilmiştir. Mezkur madde hükmündeki ıslah müessesesi faydalı olmakla birlikte talep konusu miktarın yalnızca "arttırılması" haline imkan verilmiştir. Uygulamada davacı talepte yer alan tutarı azaltmamak suretiyle de zarara uğrayabilmektedir. Talep edilen tutarın bilirkişi ve benzeri araştırmalar sonucunda, örneğin tazminata yönelik hususlarda yüksek çıkması davacının, davanın reddi halinde karşılaşacağı yargılama gideri ve vekalet ücretinin de yüksek olmasına sebebiyet verecektir. Mezkur madde hükmünde yer alan "arttırılması" ifadesinin "arttırılması, arttırılmaması veya azaltılması" şeklinde değiştirilmesi, bireylere yönelik zararların engellenmesi açısından yerinde olacaktır.

İdari yargılama usulünde yazılılık esası geçerli olduğundan dolayı duruşma yapılmamaktadır. Ancak istisnai hallerde duruşma imkanı olarak dahilinde olup söz konusu husus İYUK'un 17 ila 19. maddelerinde düzenlenmiştir. Duruşma, dava taraflarının mahkeme huzurunda kendilerini daha iyi ifade edebilmelerine imkan sağlayan, hakimde doğru kanaatin oluşmasına destek olacak, uyuşmazlık konusunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak önemli bir kurumdur. Yargılama sürecinde duruşma yapılması halinin adil yargılama hakkı ile ilişkisi yadsınamaz, nitekim 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının "Hak Arama Hürriyeti" başlıklı 36/1. maddesine göre "*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir*". Ancak idari yargılama sürecinde İYUK'un 17/1. maddesine göre duruşma yapılmasına yönelik parasal bir had getirilmektedir. Bu minvalde bahsi geçen duruşma kurumunun faydalarından yola çıkarak gerek Anayasal çerçevede gerekse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin "Adil Yargılanma Hakkı" kenar başlıklı 6/1. maddesi gereğince idari yargıda duruşma haline yönelik parasal sınırlama kaldırılmalıdır.

Kaynakça

- Atay, E. E. (2018). *İdare Hukuku*, 6. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Akyılmaz, B., Sezginer, M. ve Kaya, C. (2023). *Türk İdari Yargılama Hukuku*, 9. Baskı, Ankara: Seçkin Kitabevi.
- Altundiş, M. (2007). İdari Yargıda Dava Açma Ehliyeti, *TBB Dergisi*, 69, s.339-376.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 6. madde Rehberi, Adil Yargılanma Hakkı (Medeni Hukuk Yönü), www.echr.coe.int, (Erişim tarihi, 01.12.2024).
- Bilgin, H. (2009). İdari Yargılama Hukukunda Davanın Açılmamış Sayılmasına, *Adalet Dergisi*, 35, s.86-88.
- Boz, S. S. ve Eraslan, Y. (2020). İdari Yargılama Usulünde “Karar Verilmesine Yer Olmadığı” Kararları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (24)2, s.389-423.
- Candan, T. (2017). *Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Çağlayan, R. (2019). *İdare Hukuku Dersleri*, 7. Baskı, Ankara: Adalet Yayınları.
- Demir, Ö. F. (2020). *İstirdat Davası*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demirkol, S. (2020). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İdari Davalarla İlgili Yargılama Ayrıntıları*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Ernst, E. H. (1978). *Pratik Hukukta Metod*, 3.Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Göztepe, Ş. (2020). İdari İşlemin Yargısal Denetiminde Dikkate Alınan İlkeler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), s.967-987.
- Gözübüyük, A. Ş. (2020). *Yönetmelik Yargı*, Güncelleştirilmiş 37. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözübüyük, Ş. ve Tan, T. (2013). *İdare Hukuku Genel Esaslar Cilt I*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Günday, M. (2013). *İdare Hukuku*, 10. Baskı, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Kaplan, G. (2020). *İdari Yargılama Hukuku*, Güncelleştirilmiş 6. Baskı, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kaplan, G. (2019). İddia ve Savunmanın Genişletilmesi veya Değiştirilmesi Yasağı İlkesinin İdari Yargılama Hukukunda Uygulanabilirliği. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(41), s.183-227.
- Kara, B. C. (2021). İdari Yargılama Usulünde İddianın ve Savunmanın Genişletilmesi ve Değiştirilmesi Yasağı Üzerine Düşünceler. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 20, s.15-31.
- Karaarslan, V. (2017). *Medeni Usul Hukuku*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Karahanoğulları, O. (2019). *İdari Yargı İdarenin Hukuka Zorlanması*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Karahanoğulları, O. (2011). İdarenin Yargısal Denetimine Yönelik Anayasa Değişiklikleri ve Takdir Yetkisinin Yargısal Denetimi, *Mülkiye Dergisi*, 35(270), s.43-64.

- Karavelioğlu, C. (2016). *Açıklamalı, İctihatlı ve İstinaf Kurumuyla İdari Yargılama Usulü Kanunu*, 9. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Mill, J. S. (1988). *Hürriyet*, Ankara: MEB Yayınları.
- Onar, S. S. (1966). *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, İstanbul: Hak Kitabevi.
- Özmumcu, S. (2016). Türk Hukukunda Yargıtay Kararları Işığında Re'sen Araştırma İlkesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 145-171.
- Özmumcu, S.(2012). Davanın Açılmasına Bağlanan Hukuki Sonuçların Davanın Açılmamış Sayılması Halinde Değerlendirilmesi, *Journal of Istanbul University Law Faculty*, (70)2, s.183-206.
- Selçuk, S. (1975). Yönetimde Yasallık İlkesi ve Bunun Sağlanması, *Danıştay Dergisi*, 9, s.45-85.
- Tahtalı, M. B. (2022). Danıştay Kararları Işığında İptal Davalarında Bir Dava Şartı Olarak Sübjektif Ehliyet: Menfaat İhlalinde Kişisel Şartı. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (5)1, s.41-62.
- Tetik, A. T. (2017). Hukuk Devleti İlkesi Bağlamında Takdir Yetkisi ve Yerindelik Denetimi İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(2), s.249-276.
- Yıldırım, T. ve Gül, F. Ü. (2020). *Açıklamalı-Notlu İdari Yargılama Usulü Kanunu*, İstanbul: Onİki Levha Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2023). İdari Yargıda “Parasal Sınırlar”ın Konu ve Zaman Bakımından Uygulanması Sorunu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72(4), s.1905-2006.
- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, (2004, 12 Ekim), Resmi Gazete (Sayı 25611).
- 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1982, 18 Ekim), Resmi Gazete (Sayı 17863).
- 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu, (1982, 20 Ocak), Resmi Gazete (Sayı 17580).
- Anayasa Mahkemesi (06.07.1995). E.1994/80, K.1995/27 Sayılı Karar.
- Anayasa Mahkemesi (07.02.1992). E.1990/40, K.1991/33 Sayılı Karar.
- Anayasa Mahkemesi (25.05.1976). E. 1976/1, K. 1976/28 Sayılı Karar.
- Danıştay İDDK (26.06.2008). E.2007/1724, K.2008/1706 Sayılı Karar.
- Danıştay İDDK (19.04.2007). E.2007/2988, K.2007/555 Sayılı Karar.
- Danıştay 13. Dairesi (10.10.2021). E. 2015/1025, K. 2021/1369 Sayılı Karar.
- Danıştay 5. Dava Dairesi (22.10.1946). E. 1943/1439, K. 1946/3757 Sayılı Karar.

BİR MALİYE POLİTİKASI ARACI OLARAK ŞEKER VERGİLERİ

Arınç BOZ¹

---

¹ Arş. Gör. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-4936-1339>, arincboz@hotmail.com

Giriş

İnsanlar yüzyıllardan beri farklı şekillerde ve farklı coğrafi bölgelerde yaşamlarını sürdürmüştür. Bu durum İlk çağlarda mağaralardan, günümüzde yaygınlaşmış şehir hayatına kadar uzanmaktadır. Kuşkusuz, toplumlar farklı yerlerde, farklı yöntemlerle beslenme, barınma, üreme gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

İlk insan ile birlikte avcı-toplayıcılık ile başlayan, tarım ile birlikte yerleşik hayata geçilmesiyle değişiklik gösteren beslenme alışkanlıkları, günümüzde evrilerek en yakın markette, kafede ve restoranda yiyecek bulunarak açlığın giderilmesi olanağı sağlamıştır. Ancak şehir hayatının ve teknolojik gelişmelerin gündelik hareket ve egzersizleri azaltması, yemeğe erişmenin kolaylaşması ve gıda maddelerinin dönüşümü; fazla kilolu hatta obezite sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Devletin bireylerin davranışlarına müdahale etmesinde elinde bulunduğu farklı politik araçlar bulunmaktadır. Bu politik araçlardan bir tanesi de vergidir. Vergiler, alınan mükellefler, uygulanan oranları, tarifeleri, istisnaları vb. farklılık göstererek bireylere etki edebilmektedir. Devlet, fazla kilolu bireylerin tüketim alışkanlıklarına müdahale etmek ve sağlıklı nesiller yetiştirmek için çeşitli yöntemlere başvurmuştur. Bu yöntemler, hareketi ve egzersizi teşvik edici politikalar olabildiği gibi belirli başlı gıdaların tüketiminden kaçınılmasına yönelik de olabilmektedir. Politik karar alıcılar, vergileri artırarak ya da azaltarak vatandaşın tüketimine müdahale etmektedir.

Çalışmanın çıkış noktası, son yıllarda fazla kilolu nüfusun artması sebebiyle devletlerin yaptığı müdahalelerden yiyecek ve içeceklerde uygulanan şeker vergisi ve ülkeler açısından uygulandığıdır. Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal olarak vergilerden, obeziteden bahsedilirken, ikinci bölümde Türkiye de dâhil olmak üzere örnek ülkelerdeki obezite oranları incelenmektedir. Son olarak da bazı ülkelerde uygulanan şeker vergilerine bakılarak, literatür incelenerek çalışma sonlandırılmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın bu bölümünde verginin tanımından, tarihçesinden, fonksiyonlarından, dolaylı ve dolaysız olması bakımından ayırımından, politik müdahale amacı olarak kullanılmasından, halk sağlığına müdahalede uygulandığı biçiminden ve kavramsal olarak obeziteden bahsedilmektedir.

1.1. Vergi ve Verginin Tarihçesi

Verginin çeşitli tanımları mevcuttur ve vergi kavramı maliye biliminin çatısını oluşturan bir kavramdır. Çünkü devlet, kamu harcamala-

rının finansmanında elde gelirlerin önemli bir kısmını vergilerden elde etmektedir. En geniş hâliyle vergi, kamu harcamalarını karşılamak için devletin egemenlik hakkını kullanarak, gerçek veya tüzel kişilerden, karşılıksız olarak, ödeme güçlerine göre hukuki cebir altında elde ettiği parasal değerdir. Daha geniş olarak ise vergi, devletin veya devletten vergilendirme yetkisi almış diğer kamu kurum ve kuruluşların yüklenmiş oldukları mali ve mali olmayan amaçları ifa etmek üzere gerçek ve tüzel kişilerden; hatta tüzel kişiliği olmayan (adi şirket) bazı kurum ve kuruluşlardan egemenlik gücüne dayanarak hukuki cebir altında aldığı birebir karşılığı olmayan bedenî, aynı veya nakdî değerlerdir. Vergi aynı zamanda devlete özel kesim tarafından yapılan zorunlu ödemeler şeklinde de tanımlanmaktadır (Şenyüz vd., 2013: 71).

Ancak vergi sadece kamu harcamalarının finansmanı sağlamak için kullanılan bir araç olarak düşünülmemelidir. Çünkü devlet vergilerle aynı zamanda ekonomik ve sosyal hayata müdahale edebilmektedir. Vergi ile elde edilen gelir bireylere sosyal yardım olarak ayrılabilir. Aynı zamanda vergi oranları artırılarak piyasadaki ürünlerin fiyatları yükseltilebilmektedir.

İnsanlar eski çağlarda avcılık yaparak besin ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Yerleşik bir hayat söz konusu olmadığından, toplu ihtiyaç kavramından da söz etmek mümkün değildi. Bu sebeple de bu ihtiyaçların karşılanma zorunluluğu yoktu. Ancak insanlar, aile ve klan dönemleri bittikten sonra, ortaya çıkan ortak ihtiyaçların karşılanması için, toplumda yaşayan bireylerden fedakârlık isteminde bulunmuşlardır. Başlangıçta bu, hediye sunması şeklinde olmuştur. Fakat toplumların yavaş yavaş büyümesi ve gelişmesi sonucu savaş ganimetleri ve harçlarla toplumsal ihtiyaçların giderilmesine çalışılmıştır. Başlangıçta hediye veya bağış ile karşılanabilen ihtiyaçlar, bir arada yaşama arzusu ve örgütlenmenin genişlemesine paralel olarak daha sağlıklı finansman kaynaklarından olan vergilerin doğmasına sebep olmuştur (Akdoğan, 2014: 127).

Milattan önce Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinde çeşitli uygulamaları görülen ve asli gelir niteliğinde olan vergiler, Orta Çağ'da bu niteliğini önemli ölçüde kaybetmiş, olağanüstü durumlarda elde edilen bir gelir kaynağına dönüşmüştür. 18. ve 19. yüzyılda vatandaşların yerine getirmesi gereken bir yükümlülük ve bir vatandaşlık borcu olarak görülen vergilerin bu dönemde uygulanmasının nedenleri arasında ülkelerin dıştan gelecek tehlikelere karşı korunması, iç güvenlik ve adalet işlerinin görülmesi için gerekli harcamaların finansmanın sağlanmasıdır (Akdoğan, 2014: 127-128). Günümüzde ise güvenlik ve savunma hizmetleri için kullanılmasının yanı sıra vergiler, büyümeyi ve kalkınmayı sağlaması, gelir dağılımının daha adil bir hale getirilmesi, düşük gelirli duru-

munu iyileştirmesi için kaynak yaratılması gibi bazı ekonomik ve sosyal fonksiyonlara da sahip olmuştur.

Geçmiş 5000 yıla kadar uzanan, ancak hukuksal altyapısı 1215 yılında Magna Carta'yla oluşturulan vergiler, günümüz toplumlarında kamu gelirleri içerisinde önemli bir paya sahiptir (Torgler, 2007: vi). Günümüzde toplaniş şekli, kapsamı ve türleri farklılık göstermekle birlikte vergi hemen her toplumda uygulanmaktadır.

Devletin sosyal yaşama müdahalesinde özellikle 20. yüzyıldan itibaren meydana gelen değişimlerle birlikte kamu vergi politikaları önem kazanmıştır. Özellikle, bir toplumdaki dezavantajlı bireylere uygulanan politikalarla gelir eşitsizliğinin azaltılması hedeflenmektedir. Vergilerin gelir ve servet yoluyla yeniden dağıtıcı etkisi iki ölçüte göre değerlendirilebilir. Verginin oranı ve tarifesi ile uygulanan vergi indirimi bu ölçütlerdendir. Verginin artan oranlı bir tarifeye sahip olup, yüksek gelirlilerden daha fazla tahsil edilmesi ve vergi indirimlerinin düşük gelirlerinin avantajına kullanımı, verginin gelirin yeniden daha adil dağılımındaki etkisini artırabilmektedir (Hümbelin ve Farys, 2018, s. 3).

1.2. Verginin Fonksiyonları

Verginin pek çok fonksiyonu olmakla birlikte, en önemli fonksiyonu kamu harcamalarının ifası için gerekli finansman ihtiyacının sağlanmasıdır. Hiç şüphesiz ki vergiler modern devletlerin önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Bu fonksiyon verginin mali fonksiyonu olmakla birlikte, verginin başka fonksiyonları da bulunmaktadır.

Mali amaç, vergi sisteminin esnek bir yapıya sahip olmasını öngörmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde mali ihtiyaçta yani yaşanabilecek değişikliklere vergi sisteminin tepki gösterebilmesi vergileme kapasitesine bağlıdır. Vergi kapasitesini etkileyen faktörler ise şu şekilde sıralanabilmektedir (İzci, 2014: 5).

- Gelirin Dağılımı
- Ekonominin Monetizasyon Derecesi
- Vergi Anlayışı
- Kişi Başına Düşen Gelir
- Vergi Ahlakı

Verginin mali olmayan (ekstra fiskal) fonksiyonları ise, gelir dağılımında adaletin sağlanması ya da daha adil bir gelir dağılımına sahip olunması için gerekli tedbirlerin alınması, ekonomik istikrarın sağlan-

ması, iktisadi büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir. Devletin sosyal hayata müdahalesi vergi ile elde edilen gelirin transfer politikalarıyla bireylere yeniden dağıtılması şeklinde gerçekleşmektedir.

1.3. Vergilerin Ayrımı

Kuşkusuz vergileri çeşitli ölçütlerle veya bakış açılarıyla farklı şekillerde incelemek mümkündür. Vergilere yönelik yapılan ayrımlar şu şekilde sıralanabilir:

- Konuları Bakımından
- Dolaylı ve Dolaysız Olması Bakımından
- Tahsilatı Yapan İdari Birimler Bakımından
- Uygulama Süreleri Bakımından
- Ödeme Şekilleri Bakımından
- Tarifeleri Bakımından
- Mükelleflerin Kişisel ve Ailevi Durumlarını Dikkate Almak Bakımından
- Kapsamları Bakımından

Çalışma kapsamında dolaylı ve dolaysız vergi ayrımı, dolaylı vergiler üzerinden hükümetlerin insan sağlığını olumsuz etkileyen ürünlerin tüketimini vergilendirdiği için incelenmektedir. Teori ve literatürde vergilerin dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ayrımı yapılırken, yansıma ve verginin devamlılığı ile tahsil usulü olmak üzere iki unsur dikkate alınmaktadır. Dolaysız vergilerde dolaylı vergilerden farklı olarak verginin ödenmesi bakımından aracı bir mükellef söz konusu değildir. Gelir vergisi, kurumlar vergisi, servet vergisi bu tür vergilerdendir. Dolaylı vergiler ise vergi ödendikten sonra başka bir kişi veya kuruma aktarılabilir. Başka bir deyişle farklı bir mükellefe yansıtılabilmektedir. Örneğin satışa sunulmadan önce bir çikolata üreticisi ürününü 10TL'ye markete sattığını, tüketiciye 15 TL'ye satıldığını düşünelim. Devletin vergi oranlarını artırması sonucu 1 TL üretim maliyeti artan A üreticisi ürünü 11TL'ye satabilecek ve bu vergi oranı değişimini kendisine yansıtmadan doğrudan markete yansıtacaktır. Markette aynı ürünü 16TL'ye vatandaşa yansıtacaktır. Bu tür vergiler, Üretim, toptan veya perakende satış aşamalarında alınan bazı üretim ve tüketim vergileridir (Akdoğan, 2014: 296-297). Dolaylı vergiler, harcama üzerinden alınan, vergiyi doğuran olayın ürünün alınması veya hizmet alımının gerçekleşmesi

sonucunda ortaya çıkan, yansıtılması mümkün olan vergilerdir. Dolaylı vergiler, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi mali anestezi yaratabilir. Yani mükellefler genellikle ödedikleri verginin farkında değildirler. Vergi, fiyatın içerisine gizlenmiş bir şekilde yer almaktadır.

1.4. Vergiler Yoluyla Halk Sağlığına Müdahale

Devlet, sağlıklı bir nesil yetiştirmek için hastane inşası, ilaç ve gerekli teçhizatın edinilmesi gibi çeşitli sağlık harcamaları yapmaktadır. Sağlık harcamalarının yanı sıra teşvik yöntemleri ile de sağlık yatırımları devlet tarafından desteklenmektedir. Yapılan bu çalışmaların dışında, bireylerin tüketim alışkanlıkları da halk sağlığını etkileyebilmektedir. Devlet, çeşitli vergiler koyarak veya vergi oranlarını artırarak vatandaşların yiyecek ve içecek alışkanlığına müdahale edebilmektedir. Bu müdahale sağlıksız ürünlerin tüketiminin cezalandırılması, sağlıklı ürünlerin satışının teşvik edilmesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

Gıda maddelerine devlet müdahalesi genellikle fast-food olarak adlandırılan ve yağlı yiyeceklere dolaylı vergiler koyarak olmaktadır. İçecek ürünlerinin tüketimine müdahale ise şeker veya tatlandırıcı içeren ürünlerden alınan dolaylı vergi oranını artırarak bireylerin tüketimini azaltma şeklinde olmaktadır. Şeker veya tatlandırıcı ilaveli içecekler, sakaroz, yüksek früktozlu mısır şurupları, meyve suyu konsantreleri gibi kalorili tatlandırıcı içerenler ve hemen hemen aynı metabolik etkilere sahip olan içeceklerdir (Brownell vd., 2009: 1599). Alkolsüz gazlı içeceklerin tüketimi yıllar itibariyle kamu sağlığını etkileyen ve üzerine çokça tartışılan bir konu hâline gelmiştir. Alkolsüz içecekler obeziteye ve çeşitli sağlık sorunlarına neden olan temel faktörlerden biri olarak görülmüş ve obezitenin ortaya çıkmasını tetiklediği düşünülmüştür (Vartanian vd., 2007: 667).

1.5. Vücut Kitle Endeksi ve Obezite

Vücut kitle endeksi kilonun (kg), boyun (cm) karesine oranlanması ile hesaplanmaktadır. Resmî olarak, bir kimsenin vücut kitle endeksi 30 ve üstünde ise obez olarak tanımlanır iken 40'ın üstü hastalık derecesinde şişman (obez) olarak tanımlanmaktadır. Vücut kitle endeksi, 20-25 arasında normal (sağlıklı bir birey) olarak kabul edilmektedir. 25-30 arasında vücut kitle endeksine sahip bir birey ise fazla kilolu olarak tanımlanmaktadır (Leicester ve Windmeijer, 2004: 1-2). Örneğin; bir kimsenin boyunun 1.78 cm ve kilosunun 78 olduğunu farz edelim. Vücut kitle endeksini hesaplamak için: $1,78^2 = 3,3684$ ve $78/3,3684 = 24,61$ sonucuna ulaşılmaktadır. Sonuç olarak bu kişinin endeksi 20-25 arasında olduğundan sağlıklı sınıftadır ancak fazla kilolu sınırının hemen altında yer almaktadır.

Şekil 1: Vücut Kitle Endeksi Sınıflandırılması

Düşük Kilolu (Zayıf)	Normal	Kilolu	Obez	Hastalık Derecesinde Obez
0	20	25	30	40
				50

Kaynak: *Leicester ve Windermeijer (2004) ten elde edilmiştir.*

Şekil 1’de vücut kitle endeksi sınıflandırılmasına yer verilmektedir. Şekil 1’e bakıldığında 0-50 puan arasında boyun karesinin (cm) kiloya (kg) bölünmesiyle elde edilen puanlara yer verilmektedir. Bu hesaplama-ya göre bir bireyin zayıf, normal, kilolu, obez ve hastalık derecesinde obez olduğu ile ilgili çıkarım yapılabilmektedir.

Çeşitli gıdaların ve içeceklerin obeziteyi doğurması bu kavramın açıklanması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Obezite, en basit şekliyle vücutta depolanan yağ miktarıyla ilgili bir kavramdır ve bu miktarın fazla olması şeklinde tanımlanmaktadır (Babaoğlu ve Hatun, 2002:8).

Geniş tanımıyla ise obezite, vücuda besinler yoluyla alınan enerjinin, harcanan enerjiden fazla olmasından dolayı oluşan ve yağlı vücut kitlesinin yağsız vücut kitlesine oranla artması sonucu ortaya çıkan kronik bir hastalıktır. Bu hastalık kardiovasküler ve endokrin sistemi olmak üzere, vücudun tüm organ ve sistemini etkileyebilen ve sonucundan ölüme bile yol açabilen bir sorundur (Altukaynak ve Özbek, 2006: 138).

Obeziteye neden olan faktörler ise şu şekilde sıralanabilir (Altukaynak ve Özbek, 2006: 138-139):

- Şişmanlığın Patolojik Nedeni Olarak Beslenme Regülasyon Bozukluğu
- Psikojenik Şişmanlık
- Şişmanlığa Neden Olan Nörojenik Bozukluklar
- Şişmanlıkta Genetik Faktörler

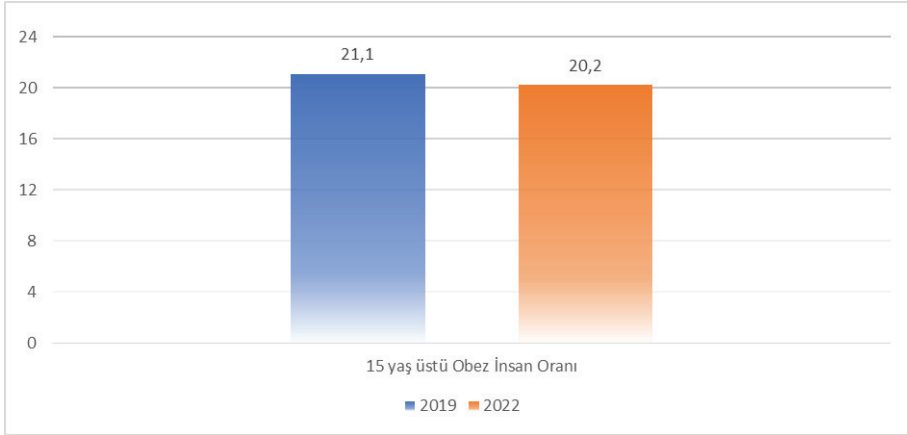
2. Türkiye’de ve Dünyada Obezite

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’deki obezite ve fazla kilolu insanların durumu açıklanmakta ve bazı ülkelerin obez ve fazla kilolu insan oranlarına yer verilmektedir. Dünyada obez insan sayısının hızla artması konunun ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Obezite ile ilgili bazı gerçekler şu şekilde sıralanabilir (DSÖ, 2025):

- 2022 yılında dünyada her sekiz kişiden biri obezdir.
- 1990 yılından beri dünyada yetişkin obezitesi iki katına çıkmakta iken ergen obezitesi dört kat artmıştır.
- 2022 yılında 18 yaş üzeri 2,5 milyar yetişkin fazla kilolu iken bunların 890 milyonu obezdir. Bu durum, oransal olarak yetişkinlerin %43'ünün fazla kilolu %16'sının obez olduğunu göstermektedir.
- 2022'de beş yaş altı 37 milyon çocuk fazla kiloludur.
- 160 milyonu obez olmak üzere, 390 milyonun üzerinde çocuk ve 5-19 yaş arası insan 2022'de fazla kiloludur.
- Dünya Sağlık Örgütü 2022 Bölgesel Obezite Raporu'na (2022) göre ise Türkiye Avrupa ülkeleri içerisinde, yetişkin obezitesinde üst basamaklarda yer almaktadır.

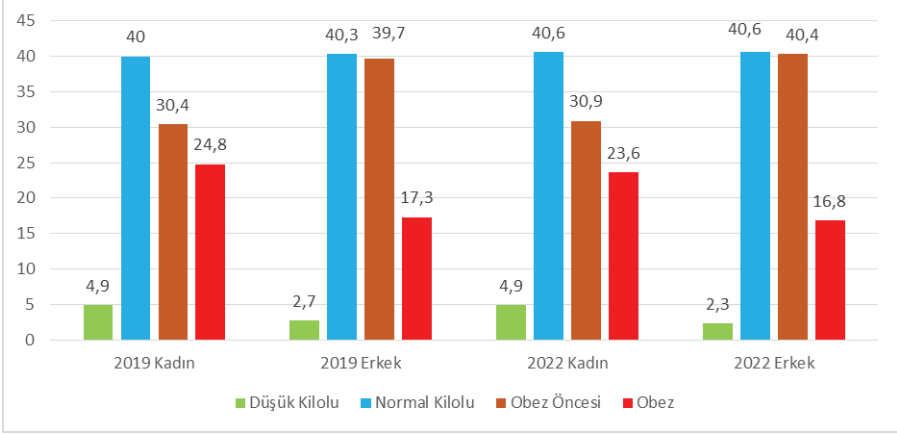
Şekil 2: Türkiye 2019-2022 Obez Oranları (%)

Kaynak: TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması

Şekil 2'de 2019 ve 2022 yılında Türkiye'de 15 yaş üstü obez oranları gösterilmektedir. Şekil 2'ye göre obez oranlarında bir düşüş olmasına rağmen her beş kişiden biri obezdir. 2022 yılında dünyada her sekiz kişiden birinin obez olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin dünya ortalamasının üzerinde olduğu söylenebilir. Bu durum, Türkiye'de uygulanabilecek obezite karşıtı politikaların gerekliliğini göstermektedir.

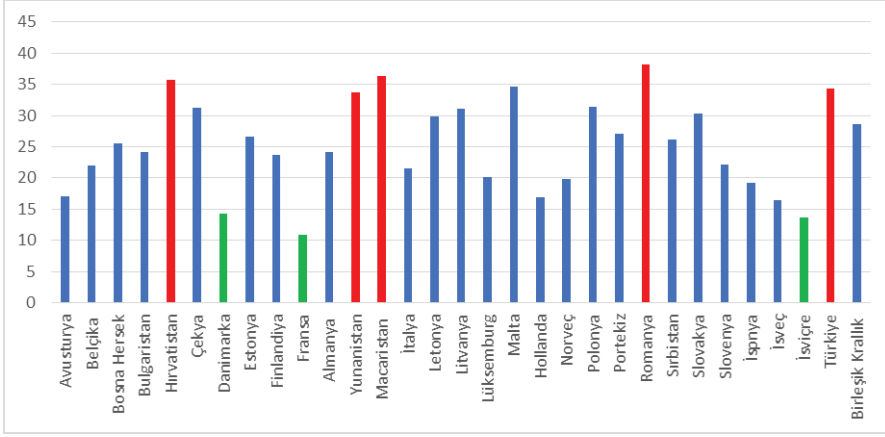

Şekil 3: Türkiye’de Cinsiyete Göre Obezite (%)

Kaynak: TÜİK, Türkiye Sağlık Araştırması

Şekil 3’te Türkiye’de 2019 ve 2022’de kadın ve erkeklerden düşük kilolu, normal kilolu, obez öncesi ve obez oranları gösterilmektedir. Şekil 3’e göre kadınlar daha fazla obezite hastalığına sahiptir. Nitekim 2019 yılında %24,8 kadın obez iken erkeklerin %17,3’ü obezdır. 2022’de ise kadınların %23,6’sı obez iken erkeklerin %16,8’inin obez olduğu görülmektedir. Obes öncesi dönemde yar alan bireyler incelendiğinde iki yılda da erkeklerin yaklaşık %40’ının obez öncesi dönemde olmakta iken kadınların yaklaşık %30’u obez olmaya yakındır. Kadın ve erkek arasındaki farkın obezite öncesi dönemden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Normal kilolu kadın ve erkek arasında incelen yıllarda dikkate değer bir fark görülmemektedir. Düşük kilolular incelendiğinde ise cinsiyete göre bir fark vardır. Yıllar itibarıyla değişime bakıldığında ele alan yıllarda obez oranında bir azalma olduğu, obez öncesi dönemde bulunan insanların oranında bir artış olduğu gözlemlenmektedir.

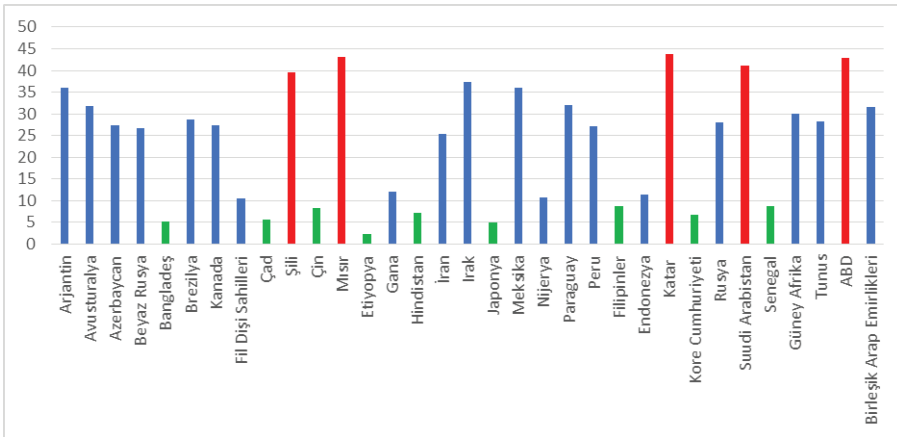
Şekil 4: 2022 Yılında Avrupa'da Obezite Prevalansı (%)

Kaynak: DSÖ

Şekil 4'te 2022 yılında Avrupa'da 31 ülkede obezite oranları yer almaktadır. Şekle göre obezite prevalansı en yüksek ülke Romanya'dır. Romanya'yı Macaristan, Hırvatistan, Türkiye ve Yunanistan izlemektedir. Şekil 4'te de görüldüğü gibi Türkiye obezite açısından Avrupa ülkeleri arasında üst basamaklarda yer almaktadır. Obezite prevalansı en düşük olan ülkeler ise Fransa, İsviçre ve Danimarka olarak sıralanabilir. Özetle, Avrupa'da farklı coğrafyalarda obezite sorunu olan ülkelerin olduğu söylenebilir.

Şekil 5: 2022 Yılında Dünyada Obezite Prevalansı (%)

Kaynak: DSÖ

Şekil 5'te dünyada seçili 33 ülkede obezite prevalansı yer almaktadır. Şekil 5'e bakıldığında obezite oranlarında bölgesel farklılıklar dikkat çekmektedir. Obezitede tüketilen gıda maddelerinin önemi düşünüldüğünde kıtalar arasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Obezite prevalansı en yüksek olan ülkeler sırasıyla Katar, Mısır, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Suudi Arabistan ve Şili'dir. En düşük obezite oranlarına sahip ülkeler ise Etiyopya, Japonya, Bangladeş, Çad ve Kore Cumhuriyeti şeklindedir. Ülkeler değerlendirildiğinde obezitenin yaygın olduğu ülkelerin Orta Doğu ve Amerika kıtalarında olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim Güney Amerika ülkelerinde de obezitenin yaygın olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumunu ortaya çıkmasını iki nedene dayandırmak mümkündür. İlk olarak ülkelerin toplumsal tüketim rutinleridir. ABD refah seviyesi yüksek olmasına, besin değeri yüksek gıdalara erişme imkânı bulunmasına rağmen hazır yemek tüketiminin bu oranların yüksek olduğuna sebep olduğu söylenebilir. Orta Doğu ve Güney Amerika ise ağırlıklı olarak gelişmekte olan ülkelere olduğundan yüksek proteinli gıdaya erişmede güçlük çekildiği söylenebilir. Obezite prevalansının en düşük olduğu yerlere bakıldığında Afrika ve Asya coğrafi bölgesi dikkat çekmektedir. Afrika'da düşük oranların sebebinin bireylerin refah seviyesinin düşüklüğü ve gıdaya erişim güçlüğü olduğu söylenebilir. Asya'da ise beslenme alışkanlığının farklılaşması insanların daha az bir kısmının obez olmasını sağlamıştır.

3. Obeziteyle Mücadelede Şeker Vergileri

Çalışmanın bu kısmında şekerli içeceklerin etkileri değerlendirilerek obeziteyle mücadelede şeker vergileri, literatürde yapılan çalışmalar ışığında değerlendirilecektir. Literatürdeki genel kabul şekerli ve tatlandırılmış içecek olarak tanımlanan ve ilave şeker içeren alkolsüz içecekler, kola, fanta gibi diğer tatlandırılmış gazlı içecekler ve meyveli içeceklerin kullanımının yaygınlaşması, artmasıyla obezite riski arasında nedensel bir ilişki olduğudur. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda ilave şekerli içeceklerle obezite riski arasında korelasyon ilişkisinin varlığına yönelik bulgular elde edilmiştir (Pereira, 2006: 28). Bu bulgular ışığında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), obezite riskini azaltmak ve obeziteyi önlemek için çocuklar ve yetişkinlerin günlük şeker tüketimini, günlük enerji alımının %10'unun altına düşürmelerini önermektedir. Bu miktar, yetişkinler için günlük 12 çay kaşığı şeker anlamına gelmektedir. DSÖ sağlıklı bir yaşam için ise bahsedilen oranının %5'in altına düşürülmesini tavsiye etmektedir (DSÖ, 2017: 1)

İlave şekerli içecekler, çocuk ve ergenlerde obezite, diş çürüğü, hiperaktivite, diyabet gibi çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilmektedir. Bununla beraber ilave şekerli içecekler uygun fiyatları ve bağımlılık yapıcı

etkileri, pazarlama kampanyalarıyla birleştiginde tüketimi geniş coğrafyalara yayılmıştır. Böylece ilave şeker içeren içeceklerin; şekerlemeler, atıştırmalık paket içindeki aşırı şekerli gıdaların tüketimini caydırmaya yönelik dünya genelinde gittikçe daha fazla ülke tarafından mali bir önlem olarak vergisel araçlar ön plana çıkmıştır (Wang, 2018: 42).

Literatürde obezite vergisi olarak da adlandırılan şeker vergisi, şeker ve yüksek oranda yağ içeren; kalorisi yüksek olan gıda maddelerinin tüketiminin azaltılması için vergilendirilmesi anlamına gelmektedir. Şeker vergisi obeziteyle mücadele sıklıkla kullanılan bir politik araçtır (Ayas ve Saruç, 2017: 70). Şeker vergilerinin geçmişi 1920'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Norveç ve Danimarka gibi ülkeler, gelir elde etmek için bir maliye politikası aracı olarak şeker vergilerine başvurmuşlardır (Paquette, 2018). Şeker içeren ürünlerin birey sağlığına olumsuz etkisini önlemek için maliye politikası aracı olarak dolaylı vergilerden harcama vergileri önerilmektedir. Birim harcama başına sabit bir miktarda tahsil edilen harcama vergileri, ilave şeker içeren ürünlere mücadelede etkili bir politik araçtır (Wright vd., 2017).

Tablo 1: Yiyecek ve Şeker Vergileri ile ilgili Çalışmalar

Çalışma	Ülke	Önerilen Vergi	Sonuç
Marshall vd. (2000)	Birleşik Krallık	Yüksek doymuş yağ içeren ürünlerin KDV'sini %17,5'e çıkarma	İskemik kalp rahatsızlığı olan kişilerde yıllık, 1800-2500 arası ölüm engellenmiş
Kuchler vd. (2004)	ABD	Tuzlu yiyeceklere % 0.4-30 oranında	Yıllık 117-43500 kilojul arası düşüş
Kuchler vd. (2005)	ABD	Tüm patates çipsi, tüm çipsler veya tüm tuzlu atıştırmalıklara %1, %5, %10 oranında vergi oranı	Yıllık 176-3470 kilojul arası düşüş
Smed vd. (2007)	Danimarka	Yağlı etlere, tereyağına, peynire %5; doymuş yağa kg başı 7.9 kr ve şeker kg başı 10.3 vergi	Doymuş yağ tüketiminde %1 ve %9 arası, şekerde %0-22 arası, azalış
Jensen ve Smed (2007)	Danimarka	Yağlı ürünlere kg başı 6 kr, doymuş yağa kg başı 14 kr ve şeker kg başı 5.6 kr vergi	Yağ tüketiminde % 7.2, doymuş yağ tüketiminde % 7.2 ve şeker tüketiminde %1.4 azalış
Chouinard vd. (2007)	ABD	Yağlı ürünlere %10 veya %50 vergi	Yağlı ürün tüketiminde sırasıyla %1 veya %3 azalış
Mytton vd. (2007)	Birleşik Krallık	Yüksek doymuş yağ içeren ve sağlıksız yiyeceklerden %17.5 KDV alma	Hastalıklardan dolayı ölüm oranı azalmış
Schroeter vd. (2008)	ABD	%10	Erkeklerde ortalama 0.086 kg, kadınlarda ortalama 0.091 kg kaybı
Nnoaham vd. (2009)	Birleşik Krallık	Yüksek doymuş yağ içeren, sağlıksız yiyeceklerden ve katkı maddesi içeren sağlıksız yiyeceklerden %17.5 KDV alma	Hastalıklardan dolayı ölüm oranı azalmış
Finkelstein vd. (2010)	ABD	%20 veya %40	Günlük 29 ve 52 kilojul azalma
Sacks vd. (2011)	Avustralya	Sağlıksız ürünlerden %10 vergi alma	560,000 işlev kaybına uyarlanmış yaşam yılı kurtarılmış
Tiffin ve Arnoult (2011)	Birleşik Krallık	Her doymuş yağ içeren ürünlerin %1'inden %1 vergi alma	Koroner kalp rahatsızlığında %2-3, kalp krizinde %2, akciğer kanserinde %3, mide kanserinde %5 azalma
Lin vd. (2011)	ABD	%20	Günlük yetişkinlerde 142-196, çocuklarda 167-213 kilojul azalma
Andreyeva vd. (2011)	ABD	Ons başına 1 sent	Günlük 188-209 kilojul azalma

Ng. vd. (2012)	Birleşik Krallık	%10 veya %20	Tüketimin haftada 53 ve 104 ml arasında düşmesi
Dharmasena ve Capps (2012)	ABD	%20	Günlük 63 kilojul azalma
Fernandez ve Raine (2019)	Meksika ve Berkeley/ Kaliforniya		Şekerli ve tatlandırıcı ürünlerin vergilendirilmesi tüketim davranışlarının değişmesini sağlamaktadır.
Ifeanyiichi vd., 2024	Nijerya	Litre başı 10 Naira	Bu politika ile 35.914.111 \$ gelir yaratma potansiyeli vardır.

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 1’de yiyecekler, şeker, yağ içeren ürünler üzerinden alınan vergilere yönelik yapılan çalışmalar ve bu çalışmaların sonuçları yer almaktadır. Çalışmalar, çeşitli yıllar itibariyle Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Danimarka, Avusturalya, Meksika ve Nijerya’dakileri kapsamaktadır. Çalışmaların 2000’li yıllardan itibaren artış gösterdiği söylenebilir. Literatürde ürünlerin doymuş yağ içeriği, tuzlu olup olmayışı, sağlıksız olarak tanımlanması gibi ölçütlere göre harcama vergisi alan araştırmalar yer almaktadır. Ayrıca, şeker vergisi uygulamaları ve bu uygulamalarının sonuçlarının yer aldığı çalışmalar gösterilmektedir. Bu sonuçlara göre, uygulanan şeker vergileri kilo kaybına sebep olmakta ve tüketimi azaltmaktadır. Çalışmaların sonuçları tüketimi ve çeşitli hastalıkları etkilemeleri olarak iki şekilde yorumlanmaktadır. Tüketilmesi istenmeyen ya da az tüketilmesi istenen ürünlere vergi uygulamak veya vergi oranlarını artırmak tüketimde azalmaya yol açmaktadır. Bu duruma ek olarak sağlıksız ürünlerin vergi oranlarında yapılan değişiklikler de kalp, akciğer gibi çeşitli rahatsızlıkların azalmasını sağlamaktadır.

Tablo 2: Bazı Ülkelerde Uygulanan Şeker Vergileri

Ülke	Yıllar	Vergilendirilen Ürün	Vergi Oranı
ABD	Çeşitli Yıllar	Şeker ile tatlandırılan ürünler (23 Eyalette)	1-8%
Norveç	1981	Şeker, çikolata ve şekerli içecekler	-
Samoa	1984	Alkolsüz içecekler	Litre başı 0,14€
Maine Eyaleti/ ABD	1991	Akolsüz içecekler	Satış vergisinin %5,5'i kadar
Avusturalya	2000	Alkolsüz içecekler, şekerleme, bisküvi ve pastane ürünleri	10%
Fransız Polinezyası	2002	Şeker eklenmiş içecekler, şekerleme ve dondurma	Litre başı 0,55 € (ithal ürünler için)
Ohio Eyaleti	2003	Alkolsüz içecekler	Satış vergisinin %5'i kadar
Fiji	2006	Alkolsüz içecekler	5% ithal ürünlerden
Nauru	2007	Şeker, şekerleme, gazlı içecekler, ferahlatıcı aromalı sütler	İthal ürünlerden %30
Finlandiya	2011	Alkolsüz içecekler ve şekerleme	Alkolsüz içeceklerden 0,075€/litre; şekerlemeden 0,75€/kg
Macaristan	2011	Yüksek şeker içeren ürünler, yağ, tuzlu ve şekerli içecekler	Ürün başı 0,04€
Danimarka	2011	%2.3'ten fazla doymuş yağ içeren ürünler, et, süt ürünleri, hayvansal yağlar ve yağlar	Doymuş yağ 2,15/kg €
Fransa	2012	Tatlandırıcı veya ilave şeker içeren içecekler	0,72€/L
Meksika	2014	Alkolsüz içecekler	1 peso/L
Kaliforniya	2015	Sıvı içecekler	Ons başına 0,01\$
Barbados	2015	Şeker içeren ürünler	%10 tüketim vergisi
Belçika	2016	Şeker içeren ürünler	0,07 €
İspanya	2017	Şeker içeren ürünler	0,12 €
Portekiz	2017	Şeker içeren ürünler	0,16 €
Birleşik Krallık	2018	Sırasıyla şekerli içecek ve yiyeceklerden	0,18 veya 0,24 €
İrlanda	2018	Şeker içeren ürünler	0,30 €
Estonya	2018	Sırasıyla şekerli içecek ve yiyeceklerden	0,10 veya 0,30 €
Polonya	2021	Şeker içeren ürünler	0,11 €

Kaynak: Mytton vd. (2012), Farauddello and Costelli (2022) eklemeler yapılarak tasarlanmıştır.

Tablo 2’de bazı ülkelerde uygulanan şeker vergilerinin, hangi ürünle-re, oransal veya parasal olarak ne kadar talep edilerek uygulandığı gösterilmektedir. Tablo 2’den ülkelerin farklı ürünlerden şeker vergisi aldığı anlaşılmaktadır. Bazı ülkelerde içecek üzerinde şeker vergisi uygulanmakta iken bazılarında gıda maddelerine yönelik de bir vergilendirme politikası yürütüldüğü görülmektedir. Tabloya göre Fransa, tatlandırıcı ve ilave şeker içeren içeceklere şeker vergisi uygularken Danimarka süt ürünlerinden de şeker vergisi almaktadır. Şeker vergisi, uygulanış açısından da ülkelere göre farklılık göstermektedir. Macaristan’da ürün başı vergi alınmakta iken Finlandiya’da litre veya kilogram üzerinden vergi alınmaktadır. Ayrıca şeker vergisi bazı ülkelerde sadece ithal ürünlere uygulanır iken bazılarında ithal ihracat ayrımı güdülmeden uygulanmaktadır. Toplumların arasında uygulama farklılıklarına rağmen tüketim ürünlerinden vergi alınması fikrinin yaygın bir uygulama olduğu söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Günümüz toplumlarında politik karar alıcılar tarafından uygulanan maliye politikalarıyla birey davranışlarına müdahale edilebilmektedir. Politik müdahalelerde kullanılan vergiler, birey alışkanlıklarını değiştirmede kullanılmaktadır. Sağlıklı bir nesil yaratma amacıyla olan toplumlar, vatandaşlarının bağımlılıklarına karşı politika uygulamaktadır. Alkol, sigara gibi bağımlılıklarının yanı sıra şekerli ürünlerin sıklıkla tüketilmesi de bir sağlık sorunudur. Bu bağlamda çalışmada şeker vergileri ele alınmıştır.

Modern toplumlarda obezite veya fazla kiloluluk gün geçtikte daha ciddi bir sorun hâline gelmektedir. Nitekim obezite, zayıf insanlardan daha fazla insan ölümüne sebebiyet vermektedir. Geçtiğimiz yıllarda ülkeler obeziteyle mücadelede çeşitli önlemler almıştır. Bu önlemlerden biri olan vergiler farklı ülkelerde, farklı şekillerde uygulanabilmektedir. Yürürlüğe giren bazı vergiler ile sağlıksız ürünlerin tüketimi caydırılabilmekte hatta belirli başlı hastalıklar sebebiyle hayatını kaybeden insan sayısı azaltılabilmektedir.

Dünyada obezite ve obeziteye yönelik yapılan çalışmaların 2000’li yıllardan itibaren olgunlaştığı görülmektedir. Şeker ve tatlandırıcı içeren ürünlerinden vergi alınması düşüncesi de farklı oran ve miktarlarda ülkelerde 1980’li yıllardan beri uygulanmaktadır. Ülkelerin bireylerin alışkanlığını değiştirmek ve gelir elde etmek için vergisel politikalar uyguladığı görülmüştür.

Türkiye 2022 yılında Avrupa’da obezite prevalansı açısından en yüksek oranı sahip ilk beş ülkeden biridir. Dünyadaki ülkeler açısından da

Türkiye’de fazla kiloluğun bir sorun olduğu söylenebilir. Bu açıdan, Türkiye’de şeker vergisi adıyla uygulanacak bir tüketim vergisinin kamuya kaynak yaratmasının yanı sıra bireylerin yüksek şeker oranına sahip ürünleri tüketimini azaltacağı düşünülebilir. Hem daha sağlıklı bir nesle sahip olunması hem de hazineye ek gelir sağlanabilmesi açısından yiyecekler üzerinden alınan vergileri ve daha çok içeceklerden alınan şeker vergilerini uygulamayı gözden geçirmelidir.

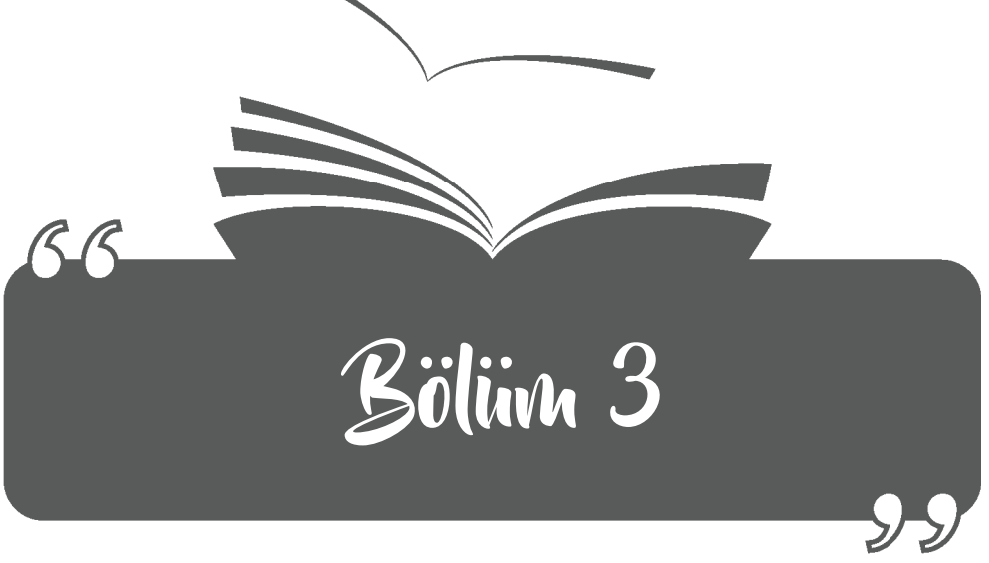
Vergilerin dışında doğru beslenmenin nasıl olması gerektiği ve şeker bağımlılığının zararlarını içeren seminer, panel, konferans gibi bireyleri bilinçlendirecek politikaların geliştirilmesine çaba gösterilmelidir. Sağlıklı ve mutlu nesil yaratmanın bir ülkenin başarması gereken temel politik amaçlardan olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (2014). Kamu maliyesi, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Altunkaynak, B. Z., ve Özbek, E. (2006). Obezite: Nedenleri ve tedavi seçenekleri. *Van Tıp Dergisi*, 13(4), 138-142.
- Andreyeva, T., Chaloupka, F. J. ve Brownell, K. D. (2011). Estimating the potential of taxes on sugar-sweetened beverages to reduce consumption and generate revenue. *Preventive Medicine*, 52(6), 413-416.
- Ayas, I., ve Saruç, N. T. (2017). Obezite vergisi ülke uygulamaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 69-82.
- Babaoğlu, K., ve Hatun, Ş. (2002). Çocukluk çağında obezite. *Sted*, 11(1), 8-10.
- Brownell, K. D., Farley, T., Willett, W. C., Popkin, B. M., ve Chaloupka, F. J. (2009). The public health and economic benefits of taxing sugar-sweetened bevarages. *The New England Journal of Medicine, Helath Policy Report*, 1599- 1605.
- Chouinard, H. H., Davis, D. E., LaFrance, J. T., ve Perloff, J. M. (2007). Fat taxes: Big money for small change. *Forum for Health Economics & Policy*, 10(2), 1-33.
- Dharmasena, S., ve Capps, O. (2012). Intended and unintended consequences of a proposed national tax on sugar-sweetened beverages to combat the U.S. obesity problem. *Health Economics*, 21(6), 669-694.
- Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ] (2017). *Taxes on sugary drinks: Why do it?*, World Health Organization. Erişim Tarihi: 17.11.2024, <https://apps.who.int/iris/handle/10665/260253>.
- Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ] (2022). *2022 bölgesel obezite raporu*. Erişim Tarihi: 18.11.2024, <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/353747/9789289057738-eng.pdf>.
- Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ] (2025). Erişim Tarihi: 15.02.2025, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight>
- Faraudello, A., ve Costelli, F. (2022). The sugar tax implementation. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 18(4), 165-180.
- Fernandez, M. A., ve Raine, K. D. (2019). Insights on the influence of sugar taxes on obesity prevention efforts. *Current nutrition reports*, 8, 333-339.
- Finkelstein, E. A., Brown, D. S., Wrage, L. A., Allaire, B. T., ve Hoerger, T. J. (2010). Individual and aggregate years-of-life-lost associated with overweight and obesity. *Obesity*, 18(2), 333-339.
- Hümbelin, O., ve Farys, R. (2018). Income redistribution through taxation: How deductions undermine the effect of taxes. *Journal of Income Distribution*, 25(1), 1-35.
- Ifeanyichi, M., Dim, C., Bognini, M., Kebede, M., Singh, D., Onwujekwe, O., ... ve Friebel, R. (2024). Can sugar taxes be used for financing surgical systems in Nigeria? A mixed-methods political economy analysis. *Health Policy and Planning*, 39(5), 509-518.

- İzci, E. (2014). *Gelir ve kurumlar vergisinin birleştirilmesi sorunu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Jensen, J. D., ve Smed, S. (2007). Cost-effective design of economic instruments in nutrition policy. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 4(1), 1-12.
- Kuchler, F., Tegene, A., ve Harris, J. M. (2004). Taxing snack foods: What to expect for diet and tax revenues, *Economic Research Service, US Department of Agriculture, Agriculture Information Bulletin*, 747-08, 1-12.
- Kuchler, F., Tegene, A., ve Harris, J. M. (2005). Taxing snack foods: Manipulating diet quality or financing information programs?" *Review of Agricultural Economics*, 27(1), 4-20.
- Leicester, A., ve Windmeijer, F. (2004). The fat tax: Economic incentives to reduce obesity. *Institute for Fiscal Studies*, 49, 1-19.
- Lin, B.-H., ve Smith, T. A., Lee, J.-Y., ve Hall, K. D. (2011). Measuring weight outcomes for obesity intervention strategies: The case of a sugar-sweetened beverage tax. *Economics & Human Biology*, 9(4), 329-41.
- Marshall, T., Kennedy, E., ve Offutt, S. (2000). Exploring a fiscal food policy: The case of diet and ischaemic heart disease commentary. *The BMJ*, 320(7230), 301-305.
- Mytton, O., Clarke, D., ve Rayner, M. (2012). Taxing unhealthy food and drinks to improve health. *The BMJ*, 344, 1-7.
- Mytton, O., Gray, A., Rayner, M., ve Rutter, H. (2007). Could targeted food taxes improve health? *Journal of Epidemiology and Community Health*, 61(8), 689-694.
- Ng, S. W., Mhurchu, C. N., Jebb, S. A., ve Popkin, B. M. (2012). Patterns and trends of beverage consumption among children and adults in Great Britain, 1986-2009. *The British Journal of Nutrition*, 108(3), 536-551.
- Nnoaham, K. E., Sacks, G., Rayner, M., Mytton, O., ve Gray, A. (2009). Modelling income group differences in the health and economic impacts of targeted food taxes and subsidies. *International Journal of Epidemiology*, 38(5), 1324-1333.
- Paquette, S. C. M. C. (2018). Analyse d'une politique publique: la taxation des boissons sucrées. Québec: Gouvernement du Québec; 2018. Erişim Tarihi: 12.01.2025, <https://www.inspq.qc.ca/publications/2395>.
- Pereira, M. A. (2006). The possible role of sugar-sweetened beverages in obesity etiology: A review of the evidence, *International Journal of Obesity*, 30, 28-36.
- Sacks, G., Veerman, J. L., Moodie, M., ve Swinburn, B. (2011). "Traffic-light" nutrition labelling and 'junk-food' tax: a modelled comparison of cost-effectiveness for obesity prevention." *International Journal of Obesity*, 35(7), 1001-1009.
- Schroeter, C., Lusk, J., ve Wallace, W. (2008). Determining the impact of food price and income changes on body weight. *Journal of Health Economics*, 27(1), 45-68.

- Smed, S., ve Jensen, J. D., ve Denver, S. (2007). Socio-economic characteristics and the effect of taxation as a health policy instrument. *Food Policy*, 32, 624–639.
- Şenyüz, D., Yüce, M., ve Gerçek, A. (2013). *Vergi hukuku (genel hükümler)*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Tiffin, R., ve Arnoult, M. (2011). The public health impacts of a fat tax. *European Journal of Clinical Nutrition*, 65(4), 427–433.
- Torgler, B. (2007). *Tax compliance and tax morale*, Massachusetts: Edward Elgar.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] (2022). *Türkiye sağlık araştırması*. Erişim Tarihi: 06.02.2025. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747>
- Vartanian, L. R., Schwartz, M. B., ve Brownell, K. D. (2007). Effects of soft drink consumption on nutrition and health: A systematic review and meta-analysis. *American Journal of Public Health*, 97(4), 667–675.
- Wang, Y. C. (2018). Taxes on sugar-sweetened beverages reach a turning point. *Clinical Chemistry*, 64(1), 42–43.
- Wright, A., Smith, K.E., ve Hellowell, M. (2017). Policy lessons from health taxes: a systematic review of empirical studies. *BMC Public Health*, 17(1), 1-14.

MALİ BARIŞ ANLAŞMASI OLARAK MAGNA CARTA

İsmail GÜNEŞ¹

---

¹ Çukurova Üniversitesi, IIBF Maliye Bölümü Türkiye E-Posta: ismailgunes@cu.edu.tr ,
Orcid: 0000-0001-9048-9433

GİRİŞ

15 Haziran 1215'te, Londra'nın yaklaşık otuz kilometre doğusundaki Thames Nehri yakınlarındaki Runnymede'nin çayırında, baronlar, kili-se ve İngiltere'nin halkı Magna Carta'yı kabul ederek insanlık tarihinin en önemli olaylarından birine tanıklık ettiler Böylece, tarihsel bir belge olarak Magna Carta, bir barış anlaşması veya kral ile isyancılar arasında bir ateşkes anlaşması olarak imzalandı. Kral John'un kendi yetkilerini sınırlamayı kabul etti. Böylece asi baronlarını yatıştırabileceğini düşünmekteydi. Anlaşmanın taraflarının hiçbirinin Magna Carta belgesine, bizlerin bugün yüklediği anlamları yüklemek gibi bir amaçları yoktu. Runnymede'deki aktörlere, hukukun üstünlüğü teriminin modern anlamının temellerini atmış olma misyonunu o günün koşullarında atfetmek mümkün değildir (Clarck,2015:730). Belgenin 63. Maddesinde Kral John ile yaptıkları anlaşmanın sonsuza kadar süreceğini şart koşuyorlardı (White, 1917). Magna Carta dokunulmadan kalmadı ve İngiltere'nin diğer tüm yasaları gibi 1863'te İngiliz Parlamentosu tarafından yürürlükten kaldırıldı (Statute Law Revision Act 1863). Buna karşın dünya tarihini en derinden etkileyen belge oldu ve günümüzde de bu özelliğini aradan geçem 810 yıla rağmen sürdürmektedir.

Magna Cartaya atfedilen maddelerin o tarihten bu yana aksamadan ve engellerle karşılaşmadan hemen uygulamaya girdiğini düşünmek doğru olmayacaktır. Magna Carta tarihsel süreçte kazanılan hakların veya yönetenler ile yönetilenler arasında denge denetleme sağlanmasının yüzyıllar süren bir iktidar mücadelesinin sembolik başlangıç tarihidir. 1215'de olan biten bir hukuk mücadelesi sonucunda kazanılan zafer değildir. Magna Carta'nın varlık nedeni hukuk sistemini egemen kılmayı hedeflememiştir. Bu yanılığın hemen her toplumda bulunmaktadır.

Magna Carta'nın ne anlama geldiğini sorduğunuzda konuya dair fikri olanlardan, ilk anayasa, bir tür insan hakları belgesi, kralın yetkilerinin kısıtlanması gibi yanıtlar alırsınız. Bu durum, 39 ve 40. Maddenin şöhretinden ve sonraki dönemlerde belgenin yorumlanma ve kullanılma biçiminden kaynaklanmaktadır. Bir kafalarımızda yüzyıllardır işlenmiş bir Magna Carta imajı bulunmaktadır. Bu çalışma Magna Carta anlaşmasını tarihsel süreçte incelerken ortaya çıkaran fakörleri farklı şekillerde ele almak, değerlendirmek, eleştirileri aktarmak ve bir sonuca bağlamayı amaçlamaktadır.

Magna Carta hukuksal metinler ve sonuçlar barındırmanın yanında, siyasal sonuçları da olmuştur. Magna Carta'nın 39. Maddesi "özgür hiç kimse benzerleri tarafından ülke kanunlarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek,

mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacaktır.” 40.Madde ise “Kimseye hakkı ya da adaleti satmayacağız, menetmeyeceğiz ya da geciktirmeyeceğiz” demektedir. Bu haliyle bakıldığında Magna Carta'nın hukuksal fonksiyonu ön plana çıkmaktadır. Magna Carta'nın 39.ve 40 Maddelerinin en çok ilgi gören maddeler olması ve belgenin tarihsel süreç içerisinde yorumlanmasından kaynaklanmıştır. Bu maddeler nedeniyle Magna Carta'nın, Anglo-Amerikan hukukunda bireysel hakların temelini oluşturduğu kabul edilmektedir. Magna Carta'yı “tüm zamanların en büyük anayasal belgesi haline getirmiştir. Bugün genel kabul gören bireylerin özgürlüğünün temeli halini almıştır. Magna Carta, özgür bir kişinin hak ve özgürlüklerinin başlangıcı, tarafsız ve hızlı adalet, özel ve resmi kişilerle ilgili olarak hukukun üstünlüğünün garantiye alınmasının gelişimi için başlangıç noktası olarak görülmektedir.

Çalışmamızın öncelikli tezi Magna Carta'nın bu sonuçlarını ve etkilerini reddetmeden Magna Carta'nın özünde bir mali barış anlaşması olmasını ön plana çıkarmaktır. Magna Carta, Kral John ve baronlar arasında yapılan bir tür barış anlaşmasıydı ve bu anlaşma birçok yönden bir mali barış anlaşmasıdır (Hughes, 2015). Magna Carta'nın 63 maddesinin 50'den fazla maddesi çeşitli mali konular ve sorunlara dair doğrudan ve dolaylı düzenlemeler içermektedir. Kraliyet 'in keyfi olarak para toplaması veya üretilen mallara veya mali haklara el koyması ve genellikle bunu yapmak için çoğunlukla askeri güç kullanması özellikle baronlar tarafında derin ve yaygın hoşnutsuzluk yaratmıştır. Anlaşmanın maddelerinin büyük çoğunluğunun ekonomik ve mali içerikte olması kraliyetin keyfi olarak para toplama veya mal veya mali haklara el koyma konusunda silah zorunu kullanarak keyfi davranmasının bir sonucudur.

2.MAGNA CARTA'YI ORTAYA ÇIKARAN KOŞULLAR

Orta Çağ'ın ideal olarak kabul ettiği yönetim modeli monarşidir. Monarşik güç ile kilise arasındaki iş birliği ile yönetmişlerdir. Yasama görevi ve yargı yetkisi oldukça karmaşık bir durumdur. “Princeps legibus solutus est” ilk olarak bir Roma hukukçusu olan Ulpian tarafından ortaya atılmıştır ve Ortaçağ hukukunun temel dayanağıdır. Krallar, “Princeps Civium” sıfatıyla vatandaşların en başında gelen kişidir. Ayrıcalıklarla donatılmış kral ya da devleti yöneten kişi Roma hukukunda halkının meşru temsilcisidir. Her ne kadar bu temsil yetkisini halktan alsa bile halk kendine ait hak ve özgürlüklerden vazgeçerek biat etmiştir. Bu gelenek Roma'dan sonrada yüzyıllarca Avrupa'da süregelen bir gelenek olmuştur. Princeps'e ait halkın üstün gücünün temsil edilmesi anlamına gelen “majestas” sıfatı daha sonraki dönemlerde Roma'nın sınırlarını aşarak tüm kralların majesteleri olarak anılmasına neden olacaktır (Okandan, 1951:431). Kralın hukuk yaratma sahasındaki rolü gittikçe artarak geliş-

miş ve nihayet mutlak imparatorluk devrinde imparator, tek hukuk kaynağı haline gelmiştir (Umur,1982:245). Kralın kanunlardan üstün olduğu daha sonra I. Justinyen tarafından kanunlaştırılmıştır. Latince olarak “Princeps legibus solutus est”, İngilizce “The emperor is not bound by statutes.” ifadesi Türkçeye “kral , yasalarla bağlı değildir” biçiminde çevrilebilir.

Antik Yunan’dan “nomos empsykhos” biçiminde miras alınan ve Roma’da “lex animata” olarak adlandırılan “canlı yasa” ya da “yaşayan yasa” ifadesi sadece krallar için değil aynı zamanda papalar için de kullanılmaya başlanmıştır (Eryiğit, 2020:72). Bu kavram özünde kralları kilise karşısında kralın iktidarını güçlendirmek için başvurulmuş bir kaynaktır. Kantorowicz’in aktarımıyla “Tanrı tarafından yasalarını yeryüzünde tesis etsin diye insanların arasına “Yaşayan Hukuk” sıfatıyla gönderilmiş olan imparator önceki buyrukla hükme bağladığımız her şeyden muaf-tır...İmparatorlar yasa çıkarma iznini Tanrı’dan aldılar. Tanrı, yasaları imparatora tabi kıldı ve onu insanlara yaşayan hukuk olarak gönderdi. (Kantorowicz ,2018: 177-179, 181). Ortaçağda kralın gücünün kaynaklarına böylece kısaca göz gezdirdiğimizde felsefi, dinsel, sosyal, geleneksel gibi pek çok açıdan sarsılmaz ve tartışılması zor bir noktaya taşındığını ve eylemlerinden ötürü sorumsuz olduğunu görürüz.

Fransa ve İngiltere’de krallar kendilerine bağlı merkezi idare kurumları kurmuşlardır. Günümüzdeki anlamı ile yerel yönetimler yüzyıllar boyunca soyluların (derebeylerinin) ellerine bırakılmıştır. Feodal yasalar gereğince bu beyler toprakların “kullanım hakkı”na sahiptirler. Bu adeta bir özel mülkiyet kabul edilmektedir. Toprağın sahibi kral olsa ’da İngiltere’de feodal beyler bu toprakların ekilmesi ve üretimin gerçekleşmesi ve krala payların verilmesini sağlayan kilit konumdaydılar. Feodal beylerin sorumluluğunda işlenen bu toprakların işlenmesi görevini de yapan gruba “Vassal” adı verilen kişiler yapmaktaydı.

Tarih boyunca da krallar kendi güçlerine dayanarak feodal beylerin bu haklarını gasp etme girişiminde bulunmamışlardır. Krallar, kendi kontrolündeki merkezi kurumların, feodal beylerin yerel güçlerinin karşı karşıya gelmesinin ya da müdahale etmesinin ters tepeceğinin her zaman bilincinde olmuştur. Krallığın girmiş olduğu savaşların monarşiye tek maliyeti parasal maliyet değildir. Kraliyet her savaşa girdiğinde merkezi yönetime destek veren yerel yönetimlere yeni hak ve imtiyazlar tanımak zorunda kalmıştır. İki taraf arasında bir denge söz konusudur.

Derebeylerinin hizmetindeki kraliyet tebaası askerlik ve merkezi hükümet organlarındaki diğer görevleri yerine getirirken, yerel yönetim gelirinin belirli sabit bölümünü Kral’a bağışlamak zorundadırlar. Kra-

liyetin taleplerinin artması feodal derebeylerini kaygılandırmaktadır. Tarafların anlaşmazlıklarını çözebilecek, yargılama ve karar verme görevini yapacak herhangi bir makamın bulunmaması sonunda bu görev çoğunlukla kraliyet konseyi tarafından yerine getirilmiştir. Kraliyet konseyinde anlaşmazlıkların uzlaşma sağlanıncaya kadar tartışılarak bağlayıcı hükümle karara bağlanması bu konseye orta çağda ayrı bir önem kazandırmıştır (Alatlı, 2016, 366).

Bu siyasal sistemin çökmesi sonucunda Magna Carta yaşanmıştır. 1210 yılından itibaren yaklaşık beş yıl sürecek olan kral John ve baronlar arasındaki soğuk savaş beklenenden çok daha büyük etkiler yaratacak bir anlaşma ile sonuçlanacaktır. John siyasi kurnazlık yapmaktan hoşlanan ama bir o kadarda askeri alanda başarısız bir kraldır. Halk arasında da olumlu bir algısı yoktur ve sevilmemektedir. Artan kamu harcamalarının finansmanı için yüksek vergiler koymuştur. Vergi toplamada görevli memurlar adeta halkın korkulu rüyası olmuştur. Yöntemleri giderek acımasızlaşmaktadır. Mahkemeler kral lehine adil olmayan ve çoğu kez keyfi, ikna edici olmayan gerekçelerle kararlar vermektedir. Tüm bu olumsuz gelişmeler yanında Kral John'un Papa III. Innocent ile olan ilişkileri de gergindir (Alatlı, 2016, 366). Ancak Papa III. Innocent çok sert bir yaptırımla İngiltere'yi ayinlere katılmaktan menedince bu yasak İngiltere'de büyük bir etki yaratmıştır. İç tepkilerden çekinen Kral John yasağı kaldırmak için Papa'nın ayağına gitmek zorunda kalmıştır (Pruitt 2015:120).

Siyasi alanda Papa ile çekişmesinden güç kaybeden Kral John askeri alanda da Fransa karşısında 1214'de yenilgiye uğrayınca hiçbir askeri zafer kazanamadan, fethedilmiş topraklar elde edemeden ve likit varlıkları olmadan geri dönmüştür. John artık güvenilmez ve beceriksiz bir kral olarak anılmaya başlanmıştır. John bu süreçte kendisiyle beraber hareket etmeyenleri hemen ağır bir şekilde cezalandırmaya başlamıştır. Baronlar, sahip oldukları askeri güce dayanarak tazminat talep ederler ve monarşinin yasaları hiçe sayan despotik bir düzen olmadığını kabul etmesi konusunda John'a baskı kurarlar. Bir zamanlar Kral ve Baronlar arasında "saygı" ve "sadakat" üzerine kurulu ilişkiler giderek daha fazla finansal hale gelmiştir. 1215 hareketi bir anlamda Kralın borçlularının, krala bir isyanıydı. Ocak 1215'in başlarında, John Londra'daki isyancı liderlerle bir araya gelmiştir ancak karar alınamamıştır. Sonraki aylarda John, kiliseye ve soylulara tavizler vererek ustaca bir oyun oynadı ve Mart ayında, devam edeceğine söz vererek iyi niyetini pekiştirdi. Paskalya sonrası konseyi sırasında isyancı görüş sertleşmişti. John'a güvenmedikleri için silahlı geldiler ve pazarlık edilemez taleplerini sundular. John ortada görünmedi, bu yüzden taleplerini ona gönderdiler. Paraya ihtiyaç duyan Kral John ve yetkilileri, yerleşik geleneklerin her türlü ihlaline gittiler.

Feodal beylerden daha fazla parasal katkıda bulunmalarını istedi. Feodal beylerin sabit oranda krala verdikleri ödentileri artırdı. Dullar zorla evlendirilmesi ve bu politikaya katılmayan şövalyelerin keyfi olarak tutuklanması gerçekleşti. Kraliyet ormanları ve yeni arazi parselleri yeniden düzenlendi ve feodal beylerin ellerindeki bazı topraklara kral John el koydu. Topraklarını kaybeden ve yeni mali yüklerle karşı karşıya kalan baronlar çıkış yolu arıyorlardı. Kral John'un keyfi uygulamaları devam etmiştir. Tek kelimeyle, İngiliz baronlarının 1215'in ilk yarısında bu suistimallere isyan etmiştir.

O zamanlar İngiltere'deki baronlar, doğrudan kraldan kiraladıkları toprakların sahibi olan en önemli feodal beylerdi. Kiraladıkları bu toprakların işletilmesini baronlar adına vasallar yapıyordu. Baronlar, vasalları ile birleşerek John'un yönetiminden memnun olmayan nüfusun diğer kesimlerinin de desteğini aldılar. Şövalyeler, kasaba halkı, tüccarlar ve diğer insanlar birlik içerisinde krala karşı bir isyan çıkardılar ve onu bu hak ve özgürlükleri onaylamaya zorladılar. XIII yüzyılın başlarında İngiltere'de zaten vardı. Yani, Magna Carta aslen devrimci bir belge değil, daha çok özgür İngilizlerin eski hak ve özgürlüklerinin bir teyidiydi.

John'dan daha önceki krallar hak ve özgürlükler konusunda bazı kuralları ilan etmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki tüm bu belgeler hükümdarın iyi niyetine dayanıyordu veya yönetebilmek adına baskı grupları ile arasındaki ilişkileri düzenlemek amacı taşımaktaydı. Genelendirilebilecek sistematik bir uygulama değildir. 12. yüzyılın başında I. Henry tahta çıkınca ilk olarak kiliseye ve baronlara teminat vermiştir. Bununla kalmayarak, kral Edward'ın 1070 tarihli yasal düzenlemesini tüm maddeleri ile yeniden yürürlüğe koymuştur. 1154'de tahta çıkan Kral II. Henry de, I. Henry'nin bu fermanını uygulamaya devam etmiştir. II. Henry tahta çıktığında en güçlü toplumsal sınıf olan kilise ve feodal aristokrasiyi karşısında bulmuştur. İngiliz tarihinde en büyük başarılar kazanan kralardan biri olan II. Henry krallık yaptığı uzun yıllar boyunca topraklar kazanmış, egemenlik alanını genişletmiş ve İngiltere'yi güçlü bir krallık haline getirmiştir (Ersan, 1968:212). Krallık yetkilerini kısıtlayan engelleri kaldırarak, çıkardığı kanunlar ve kurduğu güçlü merkezî teşkilâtla kiliseyi ve feodal aristokrasiyi etkisiz duruma sokmuştur. II. Henry'nin ölümünden sonra I. Richard ve sonrasında Kral John İngiltere'de mutlak bir iktidar kurmağa çalışmışlardır. Güçlü merkezi yönetim kurma arzusu ve hiçbir kısıtlama, engel, denetim olmayan bir baskı rejimi kullanmak için güçlerini kullanmışlardır.

Seleflerinden farklı olarak, John saltanatının başlangıcında baronlarına genel bir metin belge yayınlamamıştır. Oysa kendinden öncekiler bunu yapmıştır ve bu yönde bir beklenti oluşmuştu. 1201 yılında baron-

lar, kralın hizmetinde onlara “haklarını” vaat etmediği sürece Manş denizini geçmeyi reddettiler. Kral John, bir yandan kilise ve Papaya karşı tutumuyla kiliseyi kendisine düşman ederken, diğer yandan koyduğu yeni vergiler, feodal düzeni yıkan yeni vergi ve yargılama usulleri yanında, hukuka aykırı, zalim davranışlarıyla baronlar kadar şehirli halkın da nefretini kazanmıştır.

3.MAGNA CARTA’NIN EKONOMİK DAYANAKLARI

Dönemin siyasi arka planına baktığımızda ‘İngiliz’ monarşisi ve Fransız Monarşisi arasında kıta imparatorluğunun topraklarının kontrolünü sağlamak amaçlı sürekli bir çatışma hali vardır. 1200’lerin İngiltere’si üniter bir devletten uzaktı. Çoğu konu yerel baronlar tarafından yönetiliyordu ve Kral bir anlaşmazlık durumunda hakem olarak hareket ediyordu. Yerel (baron) ve merkezi (monarşik) otorite arasındaki ilişki, bugün olduğundan çok daha az saygılıydı. Gerçekten de İngiltere’nin ilk Plantagenet Kralları, zamanlarının çoğunu evlerinde Normandiya veya Anjou’da geçirerek İngiliz baronlarına önemli ölçüde özerklik sağladılar. Ancak Kral John, Normandiya’yı 1204’te Fransızlara kaybettikten sonra, Kral tam zamanlı olarak İngiltere’de ikamet etmeye başlamıştır. Bu durum o güne kadar faaliyetlerinin yakından gözlemlenmesine ve üretim düzeylerinin, stoklarının gözetilmesinden pek hoşlanmayan baronlarca hoş karşılanmamıştır. Baronlar ve Kral John arasındaki ilişki, sürdürülemez duruma gelen kamu maliyesi nedeniyle bozulmuştur. John, kraliyet savurganlığı, iç çatışmalar ve Fransızlarla savaşlar için dayanılmaz derecede ağır ve keyfi vergiler uyguladı. Bu dönemde kraliyet yargı sistemi, ‘Adalet’i sağlamaktan ziyade parasal yükümlülüklerle dayanak yaratarak kraliyetin mali kontrolünün bir aracı olarak kullanıldı.

Sürdürülemez kamu maliyesinin arkasında yatan nedenlere baktığımızda ise ilk olarak kralın Normandiya mülkleri için sürekli askeri koruma için ödeme yapma ihtiyacı doğurmuştur. Bu durum adeta bir yapısal açık nedeniydi. Normandiya’yı yeniden fethetmek için girişimlerde bulundu. Bu gayretler Magna Carta’ya kadar devam etmiştir. Normandiya konusu İngiliz krallığı açısından sürekli kaynak gerektiren bir sorun haline almıştır.

İkincisi, neden monarşinin büyük bir kamu sektörü kurtarma paketi uygulamak zorunda kalmasıydı. 1193’te büyük bir yenilgi almıştı. İngiltere 1202-1214 İngiliz-Fransız Savaşı’nı sona erdiren Bouvines Savaşı’nda da yenildi. I. Richard, III.Haçlı seferinden dönerken Almanya’da esir düşmüş ve 66.000 sterlin gümüş karşılığında fidye için tutulmuştu. Richard’ı kurtarmak için yıllık kraliyet gelirinin iki ila üç katına eşdeğer bir fidye ödenmesi isteniyordu. Bu maliyeti karşılamak baronlara pahalıya

mal oldu ve baronlar tüm gelirlerinin ve taşınır mallarının onda birini kaybettiler.

Üçüncüsü, kamu maliyesi için ek nakit yaratma ihtiyacı, 13. yüzyılın ilk yıllarında hızlanan enflasyon baskısı nedeniyle çok büyük bir sorun haline gelmişti. Kraliyet gelirinin büyük bir bölümü, Kraliyetin arazilerinin tarım için kullanmak için kiralanmasından elde edilen gelirlerden oluşuyordu. Sabit fiyatlarla kira ödemeleri gerçekleşiyordu. Özellikle kraliyete ait çiftliklerin kiralaları sabitlenmişti ve yaşanan enflasyonla beraber hızla gelirler aşınmaktaydı. Oysa Kraliyetin harcamaları hızla artmaktaydı. Kralın mali çıkarlarını koruyacak bir düzenleme yoktu. Monarşinin elinde bugün için kullandığımız kiralaların endekslenebileceği bir TEFE / TÜFE henüz yoktu. Ortaya çıkan riski azaltmanın yolu sahiplerini araziden atmak veya onu doğrudan yönetimine getirmektir. Baronların kendi arazileri ile yaptıkları da buydu. Malikanenin efendisi, sabit bir nominal rant almak yerine, mülkü kontrol altına alarak, arazinin tüketilebilen, ticareti yapılan veya mevcut fiyattan satılabilen ürünlerin gümüş olarak karşılığını alabilirdi. Sonuç olarak, baron ne kadar zenginse, sömürmek zorunda olduğu daha fazla toprak ve potansiyel kârları da o kadar fazlaydı. Bunun sonucunda olağanüstü derecede zengin bir oligark eliti ortaya çıkmıştır.

Kraliyet iç çatışmalarını, savaşları veya kargaşalar bir yana o dönemde yaşanan enflasyonun Magna Carta için önemli bir katalizör olabileceğini göstermektedir. Latimer (2001), enflasyonun on üçüncü yüzyılın ilk altı yılında yoğunlaştığını ileri sürmektedir. O sırada kiralalar konusunda suistimali göz önüne almak gerekmektedir. Sorun İngiltere'nin her bir ilçesindeki 'şerifler' ile ilgiliydi. Kralın varlıklarından çiftliklerden sabit gelirleri toplamaktan sorumluydular. Normal yıllarda, Kral'a yalnızca küçük bir sabit çiftlik ücreti ödeyerek, ancak ilçelerin gerçek geliri açısından çok daha fazlasını elde ederek aşırı kârlar elde ettiler. Bu fazlalığı korumaya alışmışlardı. Gerçek gelir ile sabit çiftlik arasındaki dengesizliği azaltarak bu sistemi reforme etmeye yönelik herhangi bir girişim, Kral ile hayati derecede önemli idari sınıf şerifler ve Kralın siyasi istikrarının bağlı olduğu diğer kraliyet yetkilileri arasındaki ilişkileri istikrarsızlaştırma tehdidinde bulunacağından kral bu ilişkilerin bozulmasını göze alamadı tercihi, parayı artırmanın başka yollarını bulmak yönünde kullanmıştır.

Tarihçiler, fiyatların 1200'lerin başında keskin bir şekilde arttığını tahmin ediyor. Buğday ve öküz de dahil olmak üzere tarım ürünlerinin fiyatları muhtemelen bu dönemde iki katına çıktı. Kanıtlar, keten, bal mumu, kurşun ve hatta ortaçağın uzun mesafede tercih edilen atı olan palfreylerin fiyatlarının da hızla arttığını gösteriyor. Ücretler de yükse-

liyordu ve bu, ortaçağ gerçek ücret direnişinin sonucu olabileceğinden çok daha büyüktü. Kral John, şövalyelerine II. Henry'nin neredeyse üç katı kadar para ödüyordu Piyadelerin günlük ücreti iki katına çıkmıştı. Kraliyet mülklerindeki vasıflı emekçilerin ücretleri de benzer oranda artmıştır. Maaş ve ücretlerdeki artış yıllık yüzde %20'ye yaklaşmıştır. Bu enflasyonun altında yatan nedenler tarihçiler arasında tartışılmaktadır. En inandırıcı argüman, enflasyonun parasal olduğudur. 12. yüzyılın ortaları ile on üçüncü yüzyılın ortaları arasında İngiltere'deki gümüş sikke miktarında çok fazla bir artış olmuştur. Avrupa gümüş arzında genel bir artış olasılığının yanı sıra özellikle doğu Almanya'da Harz gümüş madenlerinin açılmasıyla birlikte, özellikle İngiltere'ye gümüş girişlerinin büyük bir özel ticaretin karşılığı olarak artmıştır. Bu ticarete bugünkü Belçika'nın kuzeyine düşen Flanders ile yün ticaretinin önemli yeri vardır. Birkaç on yıl boyunca, bu gümüş girişleri 'kamu sektörü açığını' dengelemekten çok daha fazla katkı yapmıştır. Çünkü gümüş Normandiya'nın korunmasının yanı sıra haçlı seferleri içinde kullanıldı. Ödemeler dengesi muhtemelen yıllarca fazla vermiştir.

Örf ve adet hukukundaki gelişmeler, araziye giderek daha likit bir varlık haline getirdi ve bu nedenle ilk kez bir servet olarak kullanılabilir bir varlık haline gelmiştir. Zira kral tarafından kullanılması kolay gümüş yerine kişilerin servetini saklamaya bir alternatif olmuştur. Bu, gümüş paraya olan talebin azalmasına neden olmuştur. 1204'de yeniden madeni paraya geçileceği beklentisi hakimdir. Madeni paralar Kral için iyiydi çünkü yeniden basım ücretinin senyorajından yararlanmaktaydı. Eski paraları elinde tutmak istemeyen kişiler yeni paraya talebi artırmışlardır. Monarşinin hırsı ve baronlarla ilişkileri yönetme konusundaki başarısızlığı mali sıkışıklık ve enflasyon yaratmıştır.

4. MAGNA CARTA SÜRECİNİ HIZLANDIRAN VERGİLER

Bir önceki bölümde dönemin ekonomik koşullarını ortaya koymaya çalıştık. Bu zor koşullar altında bir yandan azaltılması oldukça güç görünen harcamaları kontrol etmek diğer yandan zorlu ekonomik koşullar altında alım gücü düşen geniş kesimlere rağmen kamu gelirlerini artırmak gerekiyordu. Kral John kraliyeti yönetme konusunda mali sorunlar yaşamaktaydı. 1189'da, kale inşası, Üçüncü Haçlı Seferi liderli nedeniyle yapılan harcamalar, Richard için ödenen fidyeye, eve dönüş yolunda yakalanmasının ardından I. Richard döneminde İngiltere büyük ölçüde yoksullaşmıştı. John'un saltanatı, aynı zamanda, bir hükümdarlığın gelirleri Kraliyet mülkünden ve topraklarından elde edilen gelire bağlıdır. Etki alanına giren ülkelerden alınan vergilerde düşmeler yaşanmıştır. Mülklerinden de yeterli gelir elde edememesi sonucunda gelir artırmak için önemli vergi artışları yapmıştır. Kral John, genellikle mevcut vergi

oranlarını artırarak, çeşitli yollarla geliri artırmaya çalışmıştır. Örneğin, orman kaynaklarının kullanımını kontrol eden ve onlardan kimin avlanabileceğini veya hasat edebileceğini sınırlayan özellikle katı orman kanunu gibi yasaları ihlal edenler için para cezaları uygulanmıştır. Ebeveynlerinin mülkünü devralmak için varislerden talep edilen miktarlarda, bireylerin evlenmek için ödemek zorunda oldukları miktarlarla, Kraliyet topraklarından alınan kiralarda ve daha birçok alanda yüksek oranda vergiler artırılmıştır. John ayrıca yaşadığı dönemde rüşvet almaya ünlü bir kral olarak tarihe geçmiştir. Kralın kararına bağlı konularda karar verirken özellikle “Hediyeler” olarak adlandırılan ödentiler kabul etmekteydi. Çok basit örnek olarak reşit olmayan birinin velayetinin kime verileceği gibi konularda kararları etkilemek için taraflar yüklü miktarlarla Kral John’a “hediyelik” sunarlardı (Hughes, 2015). John, gelirlerin toplanmasında tahsilat konusunda da farklı yöntemler kullanmıştır. Şövalyelerin askerlik hizmetini nakit ödemeye çevirebildikleri scutage sistemi bunlardan biriydi ve mallar ve hayvancılık gibi taşınır mallar üzerinde de ağır vergiler uygulamıştır.

“Kalkan Parası” ya da “Koruma Parası” olarak da adlandırılan “scutage”, Fransız *écuage*, Latince *scutum* feodal hukukta, bir şövalyenin efendisine borçlu olduğu askerlik hizmetine karşılık yaptığı bir ödemedir. Şövalyelik profesyonel askerlik göreviydi. Atlı savaşçıların önemli bir kısmı bir feodal bey ya da bir lord’un koruması altında tımar sistemine benzer şekilde kendisine arazi verilebildiği gibi bu bağış kralda yapabiliirdi. Böylece şövalyeler aynı zamanda krala hizmet sunan vassal durumundadırlar. Ancak bütün şövalyeler bu şekilde onurlandırılmamıştır. Toprak sahibi olmayan şövalyeler de feodal beyler tarafından tek tek hizmetlerine alındığı gibi, toprak tahsis edilen şövalye yanına başka şövalyeleri de alabilmekteydi. Bu sistemin çıkış noktası İngiltere olmakla beraber Fransa ve Almanya’da kullanılmaktaydı.

Kraliyet bu savaşçıları çağırdığında şövalyelerin savaşa gitmeyi reddetme hakkı yoktu. Şövalyeler elde ettikleri ayrıcalıklar sonucunda artık toprak sahibi olmuştu. Giderek savaşa gitmek cazip gelmiyordu. I.Richard (1189-99) döneminden itibaren, belirli bir savaşta hizmet yerine ödeyecekleri belirli bir miktar para ile savaşa gitmeyerek maddi katkı yapabilmelerine olanak sağlayacak düzenleme kabul edildi. Böylece, şövalyelerin askerlik hizmetini “satın almalarına” izin verildi. Şövalyelik profesyonel atlı askerlikten paralı askerliğe dönüşmüş oldu. Kral John bu vergiyi çok ağır şekilde uyguladı ve sıklıkla bu yola başvurarak vergi almayı tercih etti. Şövalyeler askerî hizmet yerine scutage, Kalkan Parası veya koruma parası denen bir vergiyi vererek, seferlere katılmamaya başladı. Bu uygulama 14. Yüzyıla kadar devam etti (Tikkanen,2011).(Wikipedia).

II.Henry ve I.Richard “Kalkan Parası” nı 1154’ten 1199’a kadar 45 yıllık süre içerisinde sadece 11 kez istemişlerdi. Buna karşılık Kral John, 1199’dan 1215’e kadar geçen sürede tam 11 kez bunu zorunlu kıldı ve yılda buradan yıllık 145.000 sterlin gelir elde ettiği tahmin edilmektedir. Bu Richard’ın 1199’da elindeki paranın neredeyse altı katıdır (Pruitt 2015:117).

John, bu çeşitli vergileri artırmanın yanı sıra, bunları uygulamak için geleneksel prosedürleri de ihlal etmiştir. Ayrıca, toplanan paralar genellikle belirtilenden farklı amaçlar için kullanıldı veya 1207’deki taşınır mal vergisinde olduğu gibi paraya neden ihtiyaç duyulduğu konusunda açıklama bile yapılmadı. John’un keyfi vergi uygulamalarından etkilenen sadece baronlar değildi. Kral John’un Papa ile Canterbury Başpiskoposu olarak kimin atanması gerektiği konusunda çıkan bir anlaşmazlığın ardından, İngiltere’nin altı yıl süren bir papalık yasağı altında fiilen aforoz edilmesiyle sonuçlanan kilise mülküne el koyma fırsatını da yakalamıştır.

Artan vergilerin yükünü ağırlıklı olarak çekenler ve gerçekten çok büyük oranda ve miktarda bugün bile şaşırtıcı gelen meblağlar ödeyen baronlardı (Hugnes, 2015). Baronların elinde bulundurduğu varlıklar, talep edilen meblağları ödemek için yetersiz kalması durumunda ise Baronların malvarlıklarına gelir sağlamak için el konulabiliyordu. Tüm bunlar derin bir ayrılığa neden olmuştur.

Taşınır mallar üzerindeki 1207 vergisinin, gelecekteki olası bir ihtiyacı karşılamak için ellerinde para olması için toplandığını söylenmiştir. Arazi dışında mülkten vergi alınıyordu. Arazi vergileri daha çok feodal beyleri ilgilendirirken, mülk üzerinden ağır vergi alınması toplumun çoğu sınıfı tarafından ağır vergi ödenmesi anlamı taşımaktaydı. Özel kraliyet yargıçlarının olurları ile ulusal düzeyde toplanmıştır ve daha sonra baronlardan ve din adamlarından oluşan konseyin kabulü ile meşrulaştırılmıştır (Hugnes, 2015).

Magna Carta, vergilendirme konularında yasal süreç ihtiyacını daha kapsamlı bir şekilde tanımlanmasını istemiştir. Örnek olarak verdiğimiz scutage kullanımından kaynaklanan hoşnutsuzluk, “... krallığımızda Genel Meclis onayı olmadıkça şövalyelerimizden askerlik hizmeti karşılığı vergi ya da katkı parası alınmayacak” ifadesi ile Magna Carta’nın 12. Maddesine yansımıştır. Yine 14. Madde’de geçen “ verginin miktarını belirlemek üzere toplanması gerekirse, meclisin belirli bir gün ve yerde toplanabilmesi için en az kırk gün önceden ...” ifadesi, belirli kişilere usulüne uygun olarak önceden bildirilmesi, belirli bir mekanda usulüne uygun çağrı ile toplanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu maddeler,

vergi uygulanırken yasal bir sürecin gerekliliğini ve verginin uygulandığı kişilerden alınan ve bugün de önemini koruyan bir dereceye kadar rıza gösterilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Bu kuralların hiç birine uymayan ve keyfi davranan Kral John'nun bu tavırları diğer yandan baronların özlemini çektikleri feodal siyasal, askeri, sosyal ve ekonomik düzeni geri getirmek amacıyla birleşerek ayaklanmaları sonucunu doğurmuştur (Ersan, 1968:213 ; Stubbs 1926:290; Jennings, 1965: 13).

5. MAGNA CARTA 1215: DÖNÜM NOKTASI

1215 yılında, Fransa'dan gelen bir istila tehdidi karşısında kral ,krallığın haklarını zarar görmeden korumak amacıyla savaş çağrısı yaptı. Baronlar, Kral John'un, Fransa'ya savaş çağrısını kabul etmediler. Savaş demek yeni vergiler demektir. Nitekim Kral John savaş finansmanı için yeni vergi koymaya kalkınca, baronlar kral John'dan I. Henry döneminde kendilerine tanınan hak ve hürriyetleri tanıdığını teyit etmesini istediler. Eğer bu tanınma olmayacaksa ayaklanacakları yönünde tehditte bulundular. Kral John tehdit karşısında oyalama yöntemine başvurmuş ve bir yandan da kiliseyi ve ruhban sınıfını yanına çekebilmek için onlara kiliseye serbest seçim hakkı gibi bir taviz verse de Başpiskopos Stephen Langton'u ikna edememiştir. Kilise Baronlarla beraber hareket etmiştir. Ardından John ülkenin tamamında kendisine sadakat ve bağlılık yemini edilmesini istemiştir.

Sadakat yemini istemek eski Roma'dan bu yana gelenektir. İlk olarak halkın otoriteye bağlılığını kuvvetlendirmek için imparatorluk devrinin başında Julius Caesar bir tören düzenleyerek halkın tümünün kendisine sadakat yemini etmesini istemiştir (Eryiğit, A,2020: 72). Kral John'un, sadakat yemini çağrısı başarıya ulaşmamıştır. Bunda da umduğunu bulamayan John baronların kendisine aracılarda gönderdiği teklifleri de reddetmiştir. Bunun üzerine Baronlar Kral John'u tanımadıklarını ilan ettiler. John karşı hamle olarak bu kez papanın başkanlık yapacağı ve taraflardan 4'er temsilcinin hakemlik yapacağı bir kurul önerisinde bulunmuştur. Bu öneri kabul edilmemiş ve 24 Mayıs'ta Baronlar ve kuvvetleri Londra'ya girmiş Londra halkı kendilerine destek vermiştir. Halk, esnaf, ruhban sınıf, baronları karşısına alan Kral John yalnız kalmıştır ve 15 Haziran 1215 günü Thames ırmağı üstünde Runnymede kasabasında Magna Carta'ya mühürünü basmak zorunda kalmıştır (Ersan, 1968:213 -2014)

Kral John'un böyle bir belgeyi imzalamadığı yönünde görüşlerde vardır. Bunun birinci gerekçesi olarak Kral John'un okur yazar olması konusundaki ciddi şüpheler olmasıdır (Pittsworth,1952). İkinci olarak krallar

bu tür belgeleri onaylarını belirtmek için imzalamadılar; bunun yerine kraliyet mührünü belgeye iliş­tirdiler. Bu, mühürler bir şeride takılarak parşö­mendeki bir delikten geçirildi. 1924 ve 1948'de Magna Carta'nın 1215 versiyonunun günümüze ulaşan dört nüshasını inceleyen bilim adamları, tüzüğün imzalanmadığını kesin olarak belirlediler. Fotokopilerin ayrıntılı açıklamaları, mühürlü üç belgeye atıfta bulunmaktadır; dördüncü nüshada, mühürün yapıştırıldığı yer açıkça görülebilmesine rağmen, mühür eksiktir (Clark, 2015:732-733; Fox,1924:322; Collins, 1948).

Magna Carta'nın imzalandığı dönemde belirli grupların çıkarlarının korunması amacını taşımaktadır. Tüzüğün yürütülmesinde de bu ön plana çıkar. Söz konusu özgürlükler ve haklar İngiliz Kilisesi, baronlar, şövalyeler, kasaba halkı ve tüccarlar, İngilizler ve yabancılar ile özgür insanları için geçerlidir. Düzenleme konusunda, Magna Carta hükümleri esas olarak feodal beylerin hakların devri (miras, vesayet, hizmet, dulların yeniden evlenmesi), adaletin idaresi, feodal aidat toplama prosedürü, ticaret ve kredi ilişkileri ve görevlerin yerine getirilmesi ile ilgilidir. Belge, İngiliz baronlarının ve müttefiklerinin isyan ettiği Kraliyetin yetkilerini kötüye kullanmalarını yasaklamaktadır. Magna Carta'nın kabulü sonrasında baronların feodal hakları onaylanarak garanti altına alınacaktır. Keyfi tutuklamaların yasaklanması, mahkemelerin eşitler mahkemesine dönüştürülmesi keyfi taleplerde bulunmanın kabul edilemezliği ile bağlantılı maddeleri vasaların çıkarlarını korumaya yönelikti. Daha sonraki yıllarda düzenlemelerde baronların taleplerinin yanına kilisenin talepleri de eklenmiştir. John bu belgeyi hiçbir zaman kabul etmemiştir. Belgeyi sadece Kraliyet koltuğunu kurtarmak ve zaman kazanmak için imzalamıştır. Baronlardan intikamını almaya da kararlı görünmektedir. Haziran ayında belgeyi kabul eden kral John iki ay sonrasında dönemin Papasını yanına çekerek Magna Carta'nın sonsuza kadar geçersiz' ilan etmesini sağlamıştır. Hemen bir paralı asker ordusu kurmuştur. Magna Carta'nın üzerinden henüz 4 ay geçmiş iken Kral John ve baronları arasında iç savaş çıkmıştır. Baronlar İngiliz kraliyetine olan bağlılıklarından vazgeçerek Fransa Kralı'nın oğlu Prens Louis'i (1187-1226) İngiliz kralı olması için davet ettiler. Louis, 1216'da İngiltere'yi işgal etti ve John 18 Ekim 1216 gecesi dizanteriden öldüğünde İngiltere hala savaştaydı. Ölümünden sonra kraliyet ailesi tarafından lanetlenen ve tarihçilerinde çok iyi şeyler yazmadığı bir karakter olarak tarihe geçmiştir.

Tarihsel açıdan önemli olan Kral John ve baronları arasında savaşın çıkması değildir. Kralın böyle bir belgenin altına mührünü basması konusunda anlaşmaya varılmasıdır. Kralın gerçekten iç savaştan kaçınmak istediğini, bir feodal hukuk beyanı için makul talepleri kabul etmeye hazır olduğunu ve tebaalarına iyi bir yönetim vermek gibi temel bir arzusu

olduğu iddia edilebilir. Diğer bakış açısıyla ise yönetim mutlak gücünü elinde bulunduran Kral'ın tacını korumak için böyle bir belgeye mührünü basmak zorunda kalmıştır şeklinde değerlendirilebilir. Ancak bu anlaşma dolaylı ve çarpıcı şekilde tebaasına krallarına savaş ilan etme yetkisi vermiştir. Magna Carta'nın 61. Maddesine dayanarak baronlar kısa sürede bu 25 kişinin seçilmesini istediler. Madde 61 Monarşiyi korumakla beraber Sınırlı Monarşi diyebileceğimiz yeni bir yöntem önermektedir. Sınırları çizen ise 25 kişilik gruptur. Bu madde aynı zamanda Kralın yazılı metni ileride uygulamaması durumunda bu sözleşmeye dayanarak krala karşı tekrar harekete geçme yetkisini tanımlamaktadır.

Şartın en çok atıfta bulunulan 39. Maddesinde “Hiçbir özgür insan ele geçirilemez veya hapsedilemez, haklarından veya mülkünden yoksun bırakılamaz, yasadışı ilan edilemez veya sürgüne gönderilemez veya herhangi bir şekilde konumundan yoksun bırakılamaz” denilirken günümüzdeki anlamıyla “Hesap Verilebilirlik” ilkesinin krallar içinde geçerliliğini kabul etmektedir.

Magna Carta, tarihi boyunca ne söylediğinin veya ne anlama geldiğine bakılmaksızın, genellikle bir metafor, sinyal veya stenografi işlevi görmüştür. Tarihi erken zamanlarından itibaren onu tanıtmak, insanların onu duymasını, önemini anlamasını sağlamak için mekanizmalar kurulmuştur. Yine de onun yasal ve aslında politik sonuçlarını gerçekten anlamak oldukça ayrıcalıklı bir bilgi olarak kalmıştır. Bildirinin yayılmasına yönelik bir endişe, başlangıcından itibaren vardır. Haziran 1215'teki ilk anlaşmayı takip eden altı hafta içinde, şeriflere, şartların icra mahkemelerinde yüksek sesle okunmasını düzenlemeleri için talimatlar içeren kopyalar geniş çapta dağıtılmıştır. Bildirgenin Latince olarak kamuoyuna duyurulması, bu dili anlamak nispeten sınırlı bir beceri olduğu için muhtemelen geniş çapta kişiye ulaşmamıştır (Neal, Lynch ve Headon 2015).

Magna Carta kesinlikle kendi zamanında bir yenilik olarak gündeme gelmemiştir ancak günümüzde hala güçlü olan değerli bir antik mirasın geleneksel fikrini somutlaştırmaya çok başarılı bir şekilde devam etmektedir. Magna Carta, kral, baronları, papalık ve Fransa tacı arasındaki karmaşık bir mücadelede kritik bir aşamada baron ve kilise baskısı ile kazanılmıştır. Nüfusun büyük bir bölümünden hiçbir müdahalesi yoktu ve onlar için pek doğrudan endişelendiren bir durum söz konusu değildi. 1215'te Magna Carta'nın 'halk için' bir tüzük olduğuna dair uzun vadeli yaygın inanç, daha sonraki tarihsel dönemlerde birçok farklı biçim almıştır (Neal, Lynch, ve Headon, 2015).

Kral John'un ölümünden sonra III.Henry Magna Carta'yı yeniden yayınlanmıştır. 1216'da yayınlanan yeni belge öncesine göre daha kısaydı. 1215 belgesindeki 63 maddeye karşı 1216 Magna Carta belgesi 42 maddeden oluşuyordu. Konsey, tamamen geçici ve siyasi meselelerle ilgili hükümlerin yanı sıra vergi toplama veya savaşta güç toplamayı sınırlayabilecek maddeleri dahil etmemiştir. Kilise açısından genel özgürlük vaadi kalırken özgür seçim garantisini kaybetmiştir. 1217 sonbaharında tüzük ikinci kez yeniden yayınlandığında, konsey onu madde madde yeniden gözden geçirmiştir. Dul kadının miras konularındaki hakları daha açık bir şekilde belirlenmiştir. 1225'te III.Henry Magna Carta'yı yeniden yayınlanmıştır. Bu versiyon, 1217 belgesindeki sadece küçük değişiklikleri yansıtmaktaydı ve konseyin, tüzüğü gelişen bir hukuk kuralı olarak sürdürmenin pratik olmadığı sonucuna varmıştır. 1215 tüzüğünün hâlâ dört orijinal nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ikisi İngiltere'deki Lincoln Katedrali ve Salisbury Katedrali'nde bulunmaktadır. Diğer ikisi ise British Library'de muhafaza edilmektedir. Magna Carta'nın 13'üncü yüzyıldan günümüze ulaşan kopyalarının sayısı 24'dür. (Stenton,2021).

Güç elinde bulunduran kraliyetin yazılı veya sözlü kurallar çerçevesinde yetkisinin bir kısmını devretmesi veya paylaşmasını beklemek hayalcilik olurdu. Bu nedenle Magna Carta'yı ortaya çıkaran nedenler ne olursa olsun Magna Carta, insanlık tarihinde sosyal, siyasal, mali, yönetsel sonuçları ile insanlığı en derinden etkileyen belgedir. Magna Carta anlaşması o dönemde bir başarısızlık ile sonuçlanmış olsa ve iki taraf arasındaki çatışmalara çözüm getiremese bile gelecek yüzyıllarda kamu yönetiminin standartlarının belirlenmesine büyük katkı yapmıştır.

6.MAGNA CARTA'YA YÖNELTİLEN ELEŞTİRLER

Bugün birçokları için Magna Carta derin, neredeyse efsanevi bir öneme sahip bir belgedir. Birleşik Krallık'ın anayasal düzenlemelerinin temel taşı ve Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere diğer birçok ulusun anayasaları için esin kaynağı olmuştur. Parlamenter demokrasi- nin temellerini oluşturması, hukukun üstünlüğü için bir çerçeve oluşturması, bireysel özgürlüğü koruması, masumların haklarını savunması ve devletin rolünü sınırlaması ile tanınmaktadır. Magna Carta fikrinin yüzyıllar boyunca dünyada siyasi gelişimlerde merkezi bir rol oynadığı, özellikle de baskıdan kurtulmak ve özgürlük arayanların altında toplandığı bir bayrak olduğu söylenebilir. Ancak birçok modern bilim adamı, kendi içinde öneminin abartıldığını iddia etmektedir. Magna Carta'yı, o zamanlar hüküm süren zorlu ekonomik koşullar da dahil olmak üzere, zamanının bir ürünü olan pragmatik bir siyasi belge olarak nitelendirmektedirler (Carney,2015:1).

Bir tarafta, çağdaş anayasal çerçevemizin hukukun üstünlüğü, jüri yargılaması, kanun önünde eşitlik, yargının bağımsızlığı gibi terimlerin ve demokrasi, temsili hükümet gibi yönetsel konuların Kral John ile baronları arasındaki tarihi anlaşmanın ürünleri olarak değerlendirmektedir. Diğer taraftan başka düşünürlere göre Magna Carta sıklıkla iddia edilse de türünün ilk belgesi değildir ve imzalandığı dönem etkisizdir. Bildirgenin içeriğiyle ilgili yaygın inanışlara rağmen, aslında çok az anlam içeriyordu. İlk anlaşma kralı dizginlemek yerine hızla iç savaşı kışkırttı ve bunun, sık sık iddia edilen özgürlüklerin tanınması olmadığı konusunda ısrarcıdılar. Anlaşmayı yapan beyaz erkek baronların ayrıcalıklarından yoksun olan büyük kitlelerin söz hakkı yoktur. Bu görüşe göre Magna Carta'ya bir İngiliz insanının haklarının temel taşlarından biri olarak yaygın şekilde tapınılmasının hukukta veya tarihte hiçbir geçerli temeli yoktur. Aslında, Magna Carta'ya atfedilen hemen hemen her şey yanlıştır. Bildirgenin içeriği hakkındaki yaygın inanışlara rağmen, aslında çok az anlam içermektedir. Kralı Parlamento'ya tabi olan tüm gerçek İngiliz halkına özgürlüğü garanti etmiyordu. Sadece az sayıda ki baronun hakkını garanti altına alıyordu. Bu belgeyle geniş kitlelerin, halkın adil yargılanması mümkün olmadı ya da ifade özgürlüğü garanti edilmedi. Baronların aldıkları tavizler tüm gerçek İngilizlere özgürlüğü garanti etmiyordu, kralı Parlamente'ya tabi tutuyordu, jüri tarafından yargılanma kavramını kutsallaştırmıyordu, ifade özgürlüğünü garanti etmiyor, temsil olmadan vergilendirmenin olmayacağı kavramını yerleştirmiyordu. Yaygın olarak kabul edilmeyen bir başka konuda verilen hakların minnettar alıcılarının, uzun süredir acı çeken İngiliz halkı değil, aristokrasi olmasıdır. Bu anlaşma temel olarak, Kral John ile onun kibirli aristokrat askeri ve hizmetlileri arasındaki bir anlaşmadı (Selwood Dominic 2014).

Lord Sumption'a göre, bu belge hiçbir şekilde anayasal bir belge değildir. Yalnızca Kral John'u ve müzakerelere katılan 150 ila 180 baronu ilgilendiren feodal hukuk olaylarını ele alan sıradan bir belgedir. Değişen siyasi ve sosyal koşullar nedeniyle bu konuların önemini yitirmiştir. On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda kendine yer bulan bu belge on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda büyük ölçüde gözden kaybolmuş kimsenin anımsamadığı bir belge niteliğindedir. Macmillan Tarihine göre Magna Carta, Kralın bile yasalara uyması gerektiğini belirtti. Şart böyle bir şey belirtmemiştir. Kral, belirli ortaçağ meseleleriyle nasıl başa çıkılacağı konusunda bir dizi vaatte bulunmuştur, ancak genel olarak yasalara uyma konusunda kapsamlı bir açıklama yapılmamıştır. Kralın bile kanunların üstünde olmadığı fikri daha sonra on üçüncü yüzyılda Henry de Bracton'un kitabında ortaya çıkmıştır (Clark2015:735-736).

Magna Carta'nın olması adil yargılamaya veya kralın eşitliğini sağlamamış ve uygulama alanı bulamamıştır. İngiltere'de hiç kimse Kraliyet'e dava açamamıştır. (Claims Against the Government Act 1852 (SA) Kralın ayrıcalığı (yani, örf ve adet hukuku yürütme yetkileri) on üçüncü yüzyılda çok genişti ve Bracton'un işaret ettiği gibi, mahkemelerde sorgulanamazdı. Bu, en azından on yedinci yüzyılın başlarına kadar devam eden bir durumdu. Kraliyeti kontrol etmek için hem yasal hem de parlamenter etkili çözümler ancak on yedinci yüzyılda ortaya çıkmıştır (Bracton, 1968:33). Hukukun üstünlüğü özellikle 1689'daki Haklar Bildirgesi ile yavaş yavaş ortaya çıkarken, bunu anlamak için on yedinci yüzyıl anayasal tarihi hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Magna Carta'nın yeniden canlanması on yedinci yüzyılda bir yargıç ve politikacı olan Sir Edward Coke'un bu konuda bir mit yaratma coşkusu sonucu ortaya çıkmıştır (Krygier,2015:). Edward Coke, son derece etkili bir hukukçu olmasının yanı sıra, görüşlerini dünyaya ihraç eden popüler İngiliz hukukçu ve çok okunan ders kitaplarının da yazarıydı. Hem yargıç hem de parlamenter olarak Sir Edward Coke, Magna Carta'nın başlıca mitologu ve bugün de hukukçuların ona vermeye devam ettiği şöhretin kaynağıdır. Coke'un Magna Carta mitolojisini 'eski' bir İngiliz anayasası olarak benimsemesi, I. James'in kraliyet otoritesinin doğrudan Tanrı'dan geldiğine dair inancına bir alternatif oluşturmuştur (Spigelman,2016). Mutlakiyetçi eğilimlerine direnmek için ruhuna başvurarak uzun süredir unutulmuş Magna Carta'yı 400 yıllık bilinmezlikten kurtarmıştır. Coke'un Magna Carta'yı romantik bir şekilde gündeme taşıması onu Amerikan Devrimi'nin arka planının bir parçası haline getirmiştir ve etkisi ABD Anayasası'nın hazırlanmasında açıkça görülmüştür (Carney,2015:5).

Harry Evans (1997)'a göre ise Magna Carta'nın asıl içeriği artık hayranlık ve saygı uyandırmamaktadır. Çoğu, yalnızca modern hükümetle hiçbir ilgisi olmayan, aynı zamanda yalnızca en bilgiç antikacıyı ilgilendirecek olan feodal ilişkilerin uzun ve çok sıkıcı bir resitalinden oluşmaktadır (Evans, 1997:44).

“Habeas Corpus”, Anglo Sakson hukukunun kişi hürriyetini korumak amacıyla geliştirdiği bir kurumdur. Habeas corpus kurumunun temelinde yer alan, kişi hürriyetinin özellikle idare tarafından keyfi bir şekilde kısıtlanmasının önlenmesi düşüncesi anayasa ve kanun metinlerinde formüle edilmek suretiyle güvence altına alınmıştır. Anayasaların gerek kişilerin gerekse yürütme organının keyfi alıkoymalarını yasaklamak suretiyle, kişi hürriyetini güvence altına alması, hukuka aykırı ihlaller, ceza kanunlarında suç hâline getirilerek desteklenmiştir (Feyzioğlu, 1995:665-666). Habeas Corpus teriminin Magna Carta'da hiç yer almamasına rağmen, bir şekilde Magna Carta tarafından yaratıldığı eleştirisi yapılmaktadır. Aslında Habeas Corpus teriminin 1206 bir kaydı bulunuyor olsa

da tarihi, onun 13. yüzyılda ve modern biçiminde özellikle 1580'lerden itibaren genişlediğini göstermektedir. Ayrıca Magna Carta 1215'in 39. bölümde yasal süreçlere atıfta bulunduğu bir jüri tarafından yargılanma hakkı yarattığına dair bir görüş vardır. Aslında modern jüri o zamanlar yoktur. Magna Carta'nın modern anlamda jüri tarafından yargılanmayı ya yarattığı ya da garanti ettiği görüşü, 1820'lerde ve 1830'ların başlarında yeni Güney Galler'deki sivil jüriler için yapılan kampanyada, İngilizlerin jüri tarafından yargılanma haklarını Magna Carta'ya bağlayarak talep etmişlerdir (Clark, 2015:736).

Magna Carta'nın dönemin zenginlerinin çıkarlarıyla büyük ölçüde ilgilendiği görülür. Üç temel tema hakimdir: vergiler; gelir elde etmek amacıyla 'yargı sisteminin' kötüye kullanılması ve baronların ticari çıkarlarının korunması. Bu özel kaygıların Şart'ın neredeyse tamamında görmekteyiz.

James Spigelman'a göre ise Magna Carta'nın altında yatan dört tema vardır. Birincisi, kral yasaya ve aynı zamanda tam da o dönemde yasaya dönüşme sürecinde olan geleneklere de tabi olmasıdır (Spigelman, 2016: 30-32). Kralın kanunun altında olduğu ve kanunun altında olacağı anlamına gelir. Bu ilke, hukukun üstünlüğünün temelidir (Pollock ve Maitland 1911:173). İkinci olarak ise kral önemli konularda danışmak zorundadır. Üçüncü olarak kralın eylemleri kişisel eylemler değildir, resmi bir niteliğe sahiptir bu nedenle belirli süreçlere göre ve belirli kısıtlamalar dahilinde uygulanmalıdır. Dördüncü olarak ise yargı sistemi tüm özgür insanlar için hukuka uygun işlemelidir.

Spigelman, Magna Carta'nın uzun vadeli öneminin kutsal bir metin olmasından kaynaklanmadığını aksine yıllar içinde önemi kaybettiğini söyler. İngiliz anayasal tarihi boyunca yüzyıllar boyunca, bazen Magna Carta'ya atıfta bulunarak ve bazen de böyle bir referans olmaksızın saymış olduğu dört temanın tarihsel süreç içerisinde daha da geliştiğini söyler. Magna Carta ya da öncesindeki tüzükler birbirine benzemektedir. Her tüzük pragmatik ve zamana bağlı bir ifadeyi içermektedir. 1215 Magna Carta'dan öncede, baronların şikayetleri yazılı veya sözlü olarak ifade edilmekteydi. Daha sonraki yüzyıllar boyunca, soylular siyasi taleplerde bulundular. Şikayetlerini ilettiler. Magna Carta'ya yol açan süreç sonunda parlamento sürece dahil edildi. Parlamento tanınabilir bir biçim kazandıkça süreç, belirli şikayetleri gidermek için krala bir dilekçe biçimini almıştır (Spigelman, 2016: 30-32).

Magna Carta, adalet ve iyi hükümet fikirlerini geliştirmeye yönelik ilk girişim olmadığı gibi, sonucusu da değildir. Gerçekten de, olağanüstü başarısız bir girişimdi ve zaten sadece toplumun çok küçük bir kesimi-

nin çıkarlarını koruma gayretindeydi. Bu nedenle Kral John'un varisleri köşeye sıkıştıklarında 1216, 1217, 1225, 1234, 1253, 1265, 1297 ve 1300'de, yeniden yeniden yayınlamak zorunda kalmışlardır (Carney 2015).

7.MAGNA CARTANIN SONUÇLARI ve DEĞERLENDİRME

Magna Carta'nın başarısının sırrını kısaca açıklamak oldukça zor görünmektedir. Ne kral John'un kendisi ne de baronlar, kralın Haziran 1215'te imzaladığı metnin gelecekteki önemini elbette önceden öngöremediler. Bununla birlikte, Magna Carta'nın dünya tarihinde kalıcı etkileri ortaya çıktı. Bu etkiler şu şekilde sıralanabilir.

Bunlardan ilki parlamentonun ortaya çıkmasına yol açan ve 17. yüzyılın sonuna kadar devam eden kraliyet gücünün yasal sınırlarını belirlemeye yönelik mücadelenin başarı ile sonuçlanmasıdır. Yönetenlerin denetlenmesinin ve yetkilerinin sınırlarının yasa ile belirlenmesinin genel kabulü Magna Carta'ya dayanmaktadır.

İkinci olarak, bu anlaşma yalnızca hak ve özgürlükleri onaylamakla kalmaz, aynı zamanda oldukça belirsiz de olsa, bunların gözetilmesi için bir mekanizma kurar. Bu durum sonraki yüzyıllarda modern kamu yönetiminin ilkelerini belirlemede ve organizasyonel yapısının oluşumunda ve denge ve denetleme mekanizmasının kurulmasında belirleyici olur.

Üçüncüsü, tüzük, tarihsel bağlama bağlı olarak insanları yeniden düşünmeye sevk eden uygun bir dizi genel dil içerir. "Eşitler mahkemesi" veya "hak ve adaleti satmanın" kabul edilemezliği, "özgür vatandaş" gibi kavramlar ve bunlara ilişkin hükümler yer alır.

Farklı coğrafyalarda, farklı yönetim biçimlerinde ve ülkelerde Magna Carta'nın savunucuları ve onu popüleştiren kişiler ve gruplar olmuştur. Zaman içinde söylemler ve hükümler farklılık göstermiş olsa bile Magna Carta'nın yorumlanmasıyla onu yönetim gücünün keyfiliğine karşı mücadelenin simgesi haline getirmişlerdir. Her toplum kendi Magna Carta'sını yeniden yazmıştır.

Magna Carta maliye açısından kralın yetkilerinin kısıtlanması ile beraber ileride modern bütçenin temel ilkelerine esin kaynağı etmiştir.

Magna Carta baskıya karşı savaşta bir sembol halini almıştır. İngiliz mahkemelerinde o kadar çok Magna Carta'ya referans verilmiştir ki, özgürlüklerin tehlikede gören insanlar savunma olarak hemen Magna Carta'dan bahsetmişlerdir.

Magna Carta'nın imzalanmasından önce, krallar, bağlı tebaa, asiller arasında yasalar hakkında sürekli bir tartışma vardır. Dönemin genel

kabul gören anlayışı Kralın kanun olduğu yönündeydi. Magna Carta ile başlayıp yüzyıllar boyunca sürekli gelişim gösteren olaylar zinciri hukukun üstünlüğünü kurdu ve kralın keyfi yönetimine kısıtlar getirdi. Kralın yasalara tabi olduğu ilkesinin bir kaynağı olarak Magna Carta'nın yansması 1689 Haklar Bildirgesi'nin yerini almıştır.

Magna Carta da hiç kimsenin sebepsiz veya delilsiz olarak tutuklanamayacağı düzenlemesi kanuna dayanmayan bir tutuklamanın, hak gaspının olamayacağını dolayısıyla da o dönem sık sık yaşanan kişilerin mülklerine el konulamayacağı anlamı taşımaktadır. Kral John istediği her şeyi kurlsız şekilde almasıyla ünlüydü o nedenle bu kural bu açıdan önem taşımaktadır.

Magna Carta'nın Feminist bir bakış açısına sahip olduğunu elbette söyleyemeyiz. Ortaçağ için bu durumu başka ülkeler içinde söylemek mümkün değildir. Ancak Magna Carta'da yer alan 8. Madde erken kadının hakkı savunmasının ilk örneklerinden biridir. "Hiçbir dul, kocasız yaşamayı tercih ettiği sürece evlenmeye zorlanamaz." Demektedir. Bu aynı zamanda kadın için mali korunma hakkını da korumak anlamına gelmektedir.

Magna Carta tarihsel belgeleri ve anlamlarının nasıl geliştiğine dair en iyi örnektir. Kral John ve baronlar ihtimal ki Magna Cartaya bugün yüklediğimiz anlamların hiçbirini yüklemeler. Magna Carta'yı yazarken, belgelerin gelecekte nasıl okunacağı hakkında hiçbir fikirleri yoktu. Magna Carta, insanların belirli olayları nasıl mitolojikleştirdiğinin ve eski belgelere modern anlamları nasıl yansıttığının bir örneğidir.

Magna Carta'nın kalıcı özü olarak mutlak gücü temsil eden kralların eylemlerinden ötürü sorumlu tutulması ve keyfiyet içinde davranamamasıdır. Kralın bunu reddetmesi ve direnmesi kuşkusuz sürpriz değildir. Anca bu direniş sonraki yıllarda kötü yönetilen krallıklarda karşı duruş, direnme hakkının gerekçesini oluşturmuştur.

Hukukun üstünlüğü ve yargı süreci gibi ilkeler aslında demokratik sistemlerin vazgeçilmez öğeleridir. Bu anlamda Magna Carta demokrasi ve insan hakları alanında 1689'daki Haklar Bildirgesi'nden 1791'de ABD'deki Haklar Bildirgesi'ne kadar pek çok şeye ilham vermiştir.

Yazılı anayasalar oluşturmak, hükümetin yürütme organının kontrolü, bağımsız bir yargı, parlamenter hükümet ve gizli oy yoluyla evrensel oy hakkına dayalı seçim demokrasisi oluşturmak sonraki nesillere Magna Carta mirası olarak aktarılmıştır.

Kral John'un ağır vergilendirme ve yolsuzluk gibi eylemleri karşısında Magna Carta, hukukun üstünlüğünü tesis edilmesi yolunda tüm dünyaya örnek teşkil edecek bir adım atmıştır. Hukukun üstünlüğü artık pek çok ülkede ve uluslararası belgede yerini almıştır (Huberty, 2021).

Kralın kanuna tabi olduğu önermesi Magna Carta tarafından ortaya konmamıştır. Erken ortaçağ Avrupa'sının bir özelliği değildir. Bununla birlikte, açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen, Magna Carta, ilkenin en eski yazılı onayıdır.

Magna Carta bir ortaçağ belgesi iken, tüzüğü on üçüncü yüzyıl sınırlamalarından kurtaran ve bugün hukukun üstünlüğünün ayrılmaz bir parçası olan yasal ilkeleri kuran sonraki nesillerin eseridir. Bu ilkelerin ilki ve en büyüğü, yönetenler dahil olmak üzere herkesin ülkenin kanunlarına bağlı olmasıdır. Bu ilke, anayasal düzenlemelerin mihenk taşıdır. İkinci ilke birinci ilkeden doğar. Yani yasal işlemler yerleşik yasalara göre yürütülmelidir ve bu yasalar Anayasa'ya uygun olmalıdır. Üçüncüsü, devletin arazi hukuku dışında özel mülkiyete müdahale edemeyeceğidir.

Magna Carta hakkındaki bazı iddialar efsane olsa da, bir geleneğin daha sonraki koşullara uyacak şekilde dönüştürülebileceği unutulmamalıdır. Hukuki veya anayasal bir belge, belgenin belirli ayrıntıları yasadan çıkarıldıktan veya tarihi koşulların değişmesiyle önemini kaybetse bile çok sonra da ilham kaynağı olarak kalabilir. Magna Carta örneğinde, ilimiz daha sonraki yüzyıllarda belgenin ne yapıldığına ve 1215'ten beri gelişen daha geniş bir gelenekle olan ilişkisine dayanmaktadır

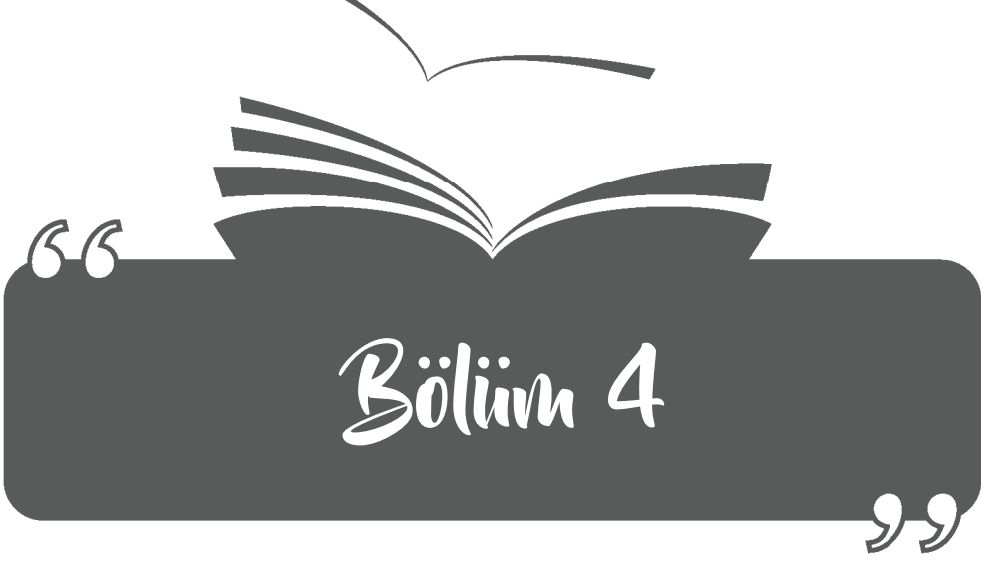
Magna Carta'nın bir fikir olarak ayakta kalmasına izin veren şey insanların, 810 yıl sonra bile bir çayırdaki alınan kararlara atıfta bulunmaya devam ettiğini açıklayan bu yenilenme kapasitesidir. Bu dönüşümün farklı yerlerde farklı şekillerde gerçekleşmesi, yasanın yeni koşullara esnek bir şekilde uyarlanmasına bir övgüdür ve farklı geçmişlere sahip insanların ortak bir anayasal kelime dağarcığı aracılığıyla ortak bir zeminde buluşmasına izin veren bir benzerliği korumakta, ideali işaret etmektedir. Sosyal, ekonomik, siyasal, hukuksal sonuçları ve unsurlarının çoğu 13. Yüzyılda olmayabilir. Ancak insanlık tarihinin mirası ortaktır. İnsanlık geleneğinin mirası olan fikirlerden tüm insanlık faydalanmıştır. Magna Carta bu anlamda zor kazanılan tarihi bir başarıyı temsil etmektedir. Bu az rastlanan bir olaydır. Tüm toplumların özlemlerinin bir yansımasıdır. Magna Carta'yı insanlık tarihi boyunca devam eden siyasal, ekonomik, sosyal hak mücadelesinin simgesi ve bir insanlık mirası, simgesi olarak kabul etmek gerekir.

8.KAYNAKÇA

- Alatlı, A. (2010) Batıya yön veren metinler. Kapadokya Meslek Yüksekokulu, Sertifika No: 43348
- Amy Tikkanen (2011) Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "scutage". Encyclopedia Britannica, 24 Jan. 2011, <https://www.britannica.com/topic/scutage>. Accessed 20 March 2022.
- Carney, M. (2015). From Lincoln to Lothbury: Magna Carta and the Bank of England. A lecture at Lincoln Cathedral as part of the Lincoln Lectures, 16, 1-15.
- Clark, D. (2015). Magna Carta in Australia 1803-2015: Law and myth. Australian Law Journal, 89(10), 730-738.
- Collins, A.J. (1948) 'The documents of the Great Charter of 1215', Proceedings of the British Academy, vol. 34, pp. 233-79.
- Coke, E. (1817). The Fourth Part of the Institutes of the Laws of England: Concerning the Jurisdiction of Courts. (Vol. 4). W. Clarke and Sons.
- CR Cheney ve WH Semple (eds), (1953) Selected Letters of Pope Innocent III Concerning England (1198-1216) , Thomas Nelson & Sons, Londra, 1953, s. 212-19 .
- Claims Against the Government Act 1852 (SA); Claims Against the Government Act 1857 (NSW).
- Dunning, W. A. (1914). Truth in history. The American Historical Review, 19(2), 217-229.
- Edward Coke (1914) The Second Part of the Institutes of the Laws of England, ed. W. Clarke, W. Clarke & Sons, Londra, 1817, s. 45.
- Evans, H. (1997). Bad King John and the Australian Constitution: Commemorating the 700th Anniversary of the 1297 Issue of Magna Carta. Senate Occasional Lecture Series.
- Eryiğit, A. (2020). Yasa-üstü insan ve hukuk karşısında konumlandırılması (Master's thesis, İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ersan, İ (1968) Magna Carta. Journal of Istanbul University Law Faculty, 34(1-4), 210-242.
- Feyzioğlu, M. (1995). Anglo Sakson ve Anglo Amerikan Hukuk Düzenlerinde Habeas Corpus Kurumu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 44(1). 665-688
- Fox, John C. (1924) The originals of the Great Charter of 1215', English Historical Review, vol. 39, no. 155, pp. 321-36
- Huberty, Emmaline Soken- (2021) 10 Reasons Why Magna Carta Is Important, <https://theimportantsite.com/10-reasons-why-magna-carta-is-important/>
- Henry de Bracton, On the Laws and Customs of England, translated by S.E. Thorne, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1968, vol. 2, p. 33.

- Stubbs, W., The Constitutional History Of England. London: 1926. “ Select Charters, Oxford: 1888
- Hughes Jane Frecknall (2015) Magna Carta was fundamentally a financial peace treaty, <https://theconversation.com/magna-carta-was-fundamentally-a-financial-peace-treaty-42696>
- Jennings , Sir Ivor (1965) Magna Çarta And Its Influence In The World Today, London
- Okandan, Recai Galip (1951) Umumi Hukuk Tarihi Dersleri, Fakülteler Matbaası, İstanbul,
- Umur, Ziya (1982) Roma Hukuku, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982.
- Kantrowicz, Ernst. H., The King’s Two Bodies, Princeton University Press, Princeton & Oxford, 2016. 191 K
- Kantrowicz,, Ernst H., Kralın İki Bedeni Ortaçağ Siyaset Teolojisi Çalışması, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Bilge Su Yayıncılık, Ankara, 2018.
- Keating, P. (1992). Commonwealth Parliamentary Debates. House Representatives. Parliamentary Debates (Official Hansard), 182(26), 264-71.
- Krygier, M. (2015). Magna Carta and the rule of law tradition. Department of the Australian Senate Papers on Parliament Series, Forthcoming, UNSW Law Research Paper, (2015-76).
- Krygier, M. (2015). Magna Carta and the rule of law tradition. Department of the Australian Senate Papers on Parliament Series, Forthcoming, UNSW Law Research Paper, (2015-76).
- Mason, Paul (2015) “The Magna Carta is a declaration of economic rights”, <http://littleatoms.com/words/magna-carta-declaration>
- Martin Krygier (2015) Magna Carta and the Rule of Law Tradition Department of the Australian Senate Papers on Parliament Series, UNSW Law Research Paper No. 2015-76
- Neal, Kathleen, Lynch, Andrew ve Headon, David (2015) Magna Carta: Personal Encounters, Popular Culture and Australian. Online Erişim: https://www.aph.gov.au/About_Parliament/Senate/Powers_practice_n_procedures/pops/Papers_on_Parliament_65/Magna_Carta_Personal_Encounters_Popular_Culture_and_Australian_Links
- Pruitt Jr, P. M. (2015). King John, Magna Carta and the Origins of English Legal Rights. Ala. Law., 76, 117.
- Pollock, F. ve Maitland, FW (1911) The History of English Law Before the Time of Edward I , 2. baskı, Cambridge University Press, Cambridge, 1911, s. 173.
- Pittsworth Sentinel (1952)’King did not sign Magna Carta’,
- Selwood Dominic (2014) The cult of Magna Carta is historical nonsense. No wonder Cromwell called it ‘Magna Farta, The Daily Telegraph17 Haziran 2014
- Selwood, Dominic (2015), ‘The cult of Magna Carta is historical nonsense. No wonder Oliver Cromwell called it “Magna Farta”’, <http://blogs.telegraph>.

- co.uk/news/dominic selwood/100276672/the-cult-of-magna-carta-
ishistorical-nonsense-no-wonder-oliver-cromwell-called-it-magna-farta/
Sumption, Jonathan (2015), 'Magna Carta then and now,' address to Friends of the
British Library, <https://www.supremecourt.uk/docs/speech-150309.pdf>
- Sumption, Jonathan (2015) Magna Carta o zaman ve şimdi', Friends of the British
Library, 9 Mart 2015, www.supremecourt.uk/docs/speech-150309.pdf,
- Spigelman, J. (2016). Magna Carta and the Executive. AUSTRALIAN LAW
JOURNAL, 90(1), 29-37.
- Statute Law Revision Act 1863 (26 & 27 Vict c 125). For the present English status of
Magna Carta 1297 http://www.bailii.org/uk/legis/num_act/1297/1517519.html
- Stenton, Doris Mary (2021) Reissues of 1216, 1217, and 1225 <https://www.britannica.com/topic/Magna-Carta/Reissues-of-1216-1217-and-1225>
- Trigg, Stephenie (2015) Magna Carta in Print and in English Translation, Papers
on Parliament no.
- Wikipedia <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C5%9E%C3%B6valye>
- White, A. B. (1917). Note on the Name Magna Carta. The English Historical
Review, 32(CXXVIII), 554-555.

**SAVUNMA HAKKI TEMELİNDE VERGİ CEZA
YARGILAMASINDA EK SAVUNMA HAKKI**

ALİ SAKLAN¹

---

¹ Dr., İç Denetçi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku ABD. Mali Hukuk (Hukuk) Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2498-808X>

GİRİŞ

Savunma, insanlık tarihe kadar eski, gerek ulusal gerekse de uluslararası belgelerde kendinden sıklıkla söz edilen temel insan haklarından birisidir. Özünde aleyhe ortaya atılan bir iddianın çürütülmesi, iddiaya karşı çıkma onun zıttını ifade etme temeline dayanan savunmayla, ceza yargılaması sürecinde ortaya çıkan bir suç isnadına karşın kişinin suçu işlemediğini veya suçu işlemekle birlikte cezayı kaldıran ya da azaltan nedenlerin bulunduğu dair beyanda bulunabilmesi mümkün hale gelmektedir. Bu doğrultuda savunma hakkı, gerek soruşturma safhasında kolluk ve Cumhuriyet Savcısı önünde gerekse de kovuşturma aşamasında da mahkeme önünde ileri sürülmesi ve kamu makamları tarafından şüpheli veya sanığa tanınması gereken tabii bir haktır. Savunma hakkı denildiğinde sadece suç isnadı karşısında kişinin beyanda bulunma özgürlüğü dikkate alınması yetmez aynı zamanda kişinin bahsi geçen suçlamaya karşı beyanda bulunmaması yani sessiz kalma olarak da ifade edilen susma hakkının kullanabilmesi de en doğal hakkıdır.

Savunma hakkı, şüphelinin/sanığın kendisi tarafından kullanabileceği gibi müdafiden yararlanarak pek tabii kullanılabilir. Bu noktada bahsi geçen hakkın haksız yere sınırlandırılmasının, eğer ki savunma hakkını kullanarak yapılacak beyanın hükme esas teşkil edeceği düşünüldüğünde bu durum verilecek karar üzerinde bozucu etki oluşturduğu unutulmamalıdır. Diğer bir anlatımla savunma hakkı sınırlandırılmamalıdır. Aksi durum mahkemenin savunma hakkı sınırlandırarak vermiş olduğu hükmün, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununa¹ (CMK) göre, hukuka kesin aykırılık halleri diğer bir ifadeyle mutlak bozma nedeni olarak bozulmasına sebebiyet vermektedir.

Savunma hakkının kısıtlanması vergi ceza yargılamasında zaman zaman mahkeme kararlarına yansımaktadır. Çalışmaya da konu teşkil eden ve CMK 226. maddesinde yerini bulan suçun niteliğinin değişmesi başlığı altında yer verilen hallerde kişi hakkında hüküm verilmeden önce bahsi geçen konuyla ilgili ek savunma hakkı tanınması aksi halde bu durumun savunma hakkının kısıtlanması bağlamında hukuka kesin aykırılık yaptırımıyla karşı karşıya bırakabileceği unutulmamalıdır.

Çalışma yer verilen bu hususlar üzerine şekillenmiş vaziyettir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Öncelikle birinci bölümde savunma hakkı içeriği doldurulmaya çalışılmıştır. Ardından savunma hakkı olarak ifade edilen temel hakkın sınırlandırılması hususuna değinilmiştir. Sonrasında üçüncü ve son bölümünde savunma hakkının sınırlandırılmasına örnek teşkil edebilecek diğer bir anlatımla CMK 226. Maddede

1 Resmi Gazete (RG) Tarihi:17.12.2004, RG Sayı:25673.

belirtilen şartlara uyulmadan hareket edilmesi halinde oluşacak ek savunma hakkı verilmeksizin mutlak bozmaya konu teşkil eden durum yargı kararları eşliğinde örneklerle incelenmeye çalışılmıştır.

1.SAVUNMA HAKKI

Savunma sözlük anlamıyla, “bir düşünceyi veya kişiyi haklı göstermek amaçlı yapılan konuşma veya yazı, müdafaaname”, “saldırıya karşı durma” olarak tanımlanmaktadır (<http://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi:03.03.2025). Kavramsal bağlamda çok geniş bir boyuta sahip olan savunma, yapılan saldırıya karşı durma anlamında aktif bir tutum sergilerken, kendini koruma anlamında pasif bir yönü ifade etmektedir (Çeçen, 1988:43). Ceza Usul Hukuku temelinde bakıldığında savunma, kişinin suç işlediğine dair iddiaya karşı yetkili makamlar karşısında, iddia edilen fiili işlemediğini ya da işlediğini kabul etse bile işlemiş olduğu fiil hakkında lehine hafifletici nedenlerin olabileceği veya fiilin hukuka aykırı olmadığını ya da hukuk düzeni tarafından belli nedenlerden kaynaklı cezalandırılmayacağını iddia etmesi ve suçlu olmaktan kurtulmaya çalışması anlamındadır (Yüce, 1960:1017). Bir başka ifadeyle savunma, sanık sıfatındaki kişinin suçlamaya karşı onu maddi (fiili) ve hukuki manada koruma maksadı taşıyan harekettir (Öztürk vd., 2014:158). Sonuç olarak savunma tez-antitez başlığı altında iddia şeklinde ifade edilen tezin antitezi kısmını oluşturmaktadır (Toroslu ve Feyzioğlu, 2019:42).

Hak kelimesi ise sözlük anlamıyla, “doğru, gerçek”, “hukukun, adaletin gerektirdiği veya bir kimseye ayırdığı şey” anlamında kullanılmaktadır (<http://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi:03.03.2025). Hukuki temelde bakıldığında hak, hukuk sözcüğünün tekilidir. Hak, hukukun kişilere tanıdığı yetki anlamındadır (Gözübüyük, 2013:3-4). Diğer bir anlatımla, kişilere hukuk düzenine tanınan ve hukuk düzeni tarafından korunan menfaatlere verilen isme hak denir (Gözler, 2017:413)

Savunma ve hak terimlerini bir araya getiren savunma hakkı kavramını da şu şekilde tanımlayabiliriz. Şüphelinin veya sanığın en temel haklarından biri olan savunma hakkı, özünde irade özgürlüğünü barındıran, şüpheli veya sanık sıfatında bulunan kişilerin kendi savunması bağlamında savunma araçlarını (*suçlama karşılığında şüpheli veya sanığın susması bir tür savunma aracıdır.*) kendi hür iradeleriyle belirleyebilmesi olarak ifade edilebilir (Zafer, 2004:508). Diğer bir anlatımla savunma hakkı, kovuşturma makamlarınca ileri sürülen suç isnadına hukuk düzenince kişiye sağlanan imkanlardan faydalanarak karşı koyma, kişi hakkında iddia edilen hususları ispatına katılma mükellefiyetinde olmadığından susma özgürlüğü olarak da ifade edilebilir (Koca, 1998:47). Savunma hakkı, sanığa (şüpheliye) sorgulama, beyanda bulunma ile delil

ibraz etmek haklarını vererek bu sayede gerçeğin ortaya çıkarılmasını sağlar (Derdiman, 1996:119).

Savunmanın sadece bir hak olarak tanınması yerinde olmakla birlikte aynı zamanda bahsi geçen hakkın fiilen icra edilmesi gerekmektedir (Özbek, vd., 2017:62). Diğer bir anlatımla kişi kendisini savunmayı arzu ettiği zaman hiçbir sınırlandırma güdülmeksizin savunma hakkını kullanabilmelidir (Özen, 2017:86). Yine savunma hakkı bireyin kendi kendisi savunması veya bir savunmacı (ki müdafî olarak ifade edilebilir) vasıtasıyla savunulması olarak iki yönü de bulunmaktadır (Özbek vd.,2017: 62). Bunlardan birincisine bireysel savunma denilirken, ikincisine kamusal (müdafî yoluyla) savuma denilmektedir (Yenisey ve Nuhoglu, 2016:183). Ayrıca kamusal savunma bağlamında sanık/şüpheli sıfatında bulunan kişinin kendisini bir müdafîyle temsil edecek durumda olmazsa, müdafîsi olmayan şüpheli/sanık/çocuk kendi müdafîa edemeyecek kadar dilsiz, malul veya sağır, yine alt sınırı beş yıldan fazla olan hapis cezası gerektiren suçlarda talep aranmaksızın zorunlu müdafîlik işletilir (CMK 150. Mad.) Yine savunma, bir eylemi hakikaten icra edilip edilmediğine ilişkin savunma olarak maddi (fiili) savunma olarak ifade edilebilirken, hukuk normları karşısında bahsi geçen fiilin durumuna ilişkin savunmayı ifade etmek amaçlı hukuki savunma olarak belirtilebilir (Centel ve Zafer,2013:132). Son olarak savunma hakkı, bireyi kendisine çevrilen suçlamaya karşı buna cevap verme hakkı olarak dar anlamda kullanılabilirken, hukukun bireye verdiği ve koruması altına aldığı salahiyet olarak insan hakları bağlamında en önemli konulardan biri olarak geniş anlamda kullanılabilir (Dıvrak ve Kılıç, 2004:50).

Savunma hakkı, bir insan hakkı olarak II. Dünya Savaşından sonraki birçok ülkenin anayasasında anayasal güvence altına alındığı görülmekte, başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) olmak üzere birçok uluslararası ve bölgesel düzeyde koruma altına alınan evrensel haklar arasında yer almıştır (Kocaoğlu, 2012:103-104). Bu bağlamda savunma hakkının ilgili düzenlemelerde yansımalarına değinmekte faydalı olacaktır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 11.maddesinin 1. Fıkrasında suç isnadı altında bulunan her kişinin kendisini savunması için gerekli tüm güvencelerle donatıldığı bu bağlamda kamuya açık bir yargılama yapılmadan ve suçluluğu kanunen ispatlanıncaya kadar masum olduğu ifade edilerek savunma hakkı belirtilmiştir. (<https://www.ihd.org.tr/in-san-haklari-evrensel-beyannames/>, Erişim Tarihi:09.03.2025).

Yine AİHS “Adil Yargılanma Hakkı” başlıklı 6. Maddesinin 3. Fıkrasının c bendinde; bireyin kendisini bizzat savunabileceği gibi, bir müdafî

vasıtasıyla savunabileceği belirtilmiş, mali imkanlardan yoksun olmasından kaynaklı müdafî tutamıyor ve adalet için bu zorunlu ise bir müdafînin ücretsiz yardımından yararlanma hakkına sahip olması gerektiği ifade edilmiştir (AİHS 6/3-c). AİHS metninde görüleceği gibi savunma hakkı bağlamında kişi kendisini bizzat savunabileceği gibi, bir avukat marifetiyle savunma hakkını kullanabilmektedir. Bu noktada polis sorgusunun başlangıcıyla birlikte müdafiden faydalanma hakkına sahip olması bir kaidedir. Bu kaide hukuka uygun nedenlerin bulunması halinde kısıtlansa bile, bu kısıt hali istisnaen olmalı ve sınırları net bir şekilde çizilmiş olmalıdır (İnceoğlu, 2018:335).

Ayrıca 1982 Anayasasında² “Hak Arama Hürriyeti” başlığı altında 36. Maddesinde; herhangi bir sınır konmaksızın herkesin hukuka uygun yollardan faydalanarak yargılama makamları önünde davacı ve davalı konumunda iddia ve savunma bağlamında adil yargılanma hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Hak arama özgürlüğü açısından savunma, bu özgürlükten ayrılmayan, vazgeçilmez bir taraftır. Diğer bir anlatımla hak arama özgürlüğünün olduğu yerde savunma hakkı olmazsa olmazdır (Aslangül, 1988:26). Hak arama özgürlüğü ve bunun temelinde savunma hakkı olmadan bireyin mutlu ve özgür bir yaşam sürmesi mümkün olmayacağı gibi, diğer özgürlüklere ve haklara erişmek için de savunma hakkı olması gerekmektedir (Erdemir, 1988:85).

Anayasada yer verilen savunma hakkı, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararlara da yansımakta ve savunma hakkının ne kadar önemli olduğu ifade edilmektedir. Anayasa Mahkemesi (AYM) Genel Kurulu (GK) tarafından verilen bir kararda; adaletin ve yargılama vazifesi, birbiriyle birleşik, birbirine bütünleşik, sav, savunma ve karar üçlüsünden oluşan yargıyla hayata geçtiği, bu bağlamda sanık adına savunma hakkı yargılama aşamasında yararlı ve gerekliliği su götürmez bir gerçek olduğu belirtilmiştir (AYM GK E.2000/48, K.2002/36, T.20.03.2002). Yine AYM GK’ca verilen bir başka kararda; savunma hakkının doktrinde olduğu kadar pratikte de fazileti ve ehemmiyeti itiraz kabul edilmez büyüklüktedir. Ceza usulünde ifade edildiği gibi her sanık kesinlikle suçlu değildir. Suçlu olmayanlar bireyler bu pozisyona düşme ihtimali olabilir. Bu noktada suçlu olma ihtimali olan bireyler yoğun kuşku altındadır. Bu kuşkunun giderilmesi ve eğer ki sanık suçlu ise kanunda yer verileden fazla cezaya çarptırılmaması gerekmektedir. Bu yüzden adil yargılanma ve hak arama özgürlüğü temelinde savunma vazgeçilmezdir (AYM GK E.1997/41, K.1998/47, T.14.07.1998). Son olarak örnek verilecek AYM GK’ca verilen bir başka kararda, ceza yargılaması sürecinde savunma hakkının teminat altına alınmasının demokratik toplumun temel ilkele-

2 RG Tarihi:09.11.1982, RG Sayı:178631 (Mükerrer).

ri olduğu, savunma hakkının ceza adaletinin doğruluk içinde yürümesi için gerekli olduğu, iddiaya karşı savunma hakkı tanınmazsa bu halin çelişmeli yargılama ve silahların eşitliği ilkelerine uygun hareket edilerek maddi gerçeği ulaşmayı ve bu ilkelere uygun muhakeme yapmayı mümkün hale getiremeyeceği belirtilmiştir (AYM GK E.2023/163, K.2024/57, T.22.02.2024).

CMK savunma hakkına ilişkin hususlar birçok farklı maddeye serpileştirilmiş vaziyettedir. Bu bağlamda örneklendirirsek “İfade ve Sorgunun Tarzı” başlıklı 147/1-c Maddesinde ve “İfade Alma ve Sorguda Yasak Usuller” başlığı altında 148/4. Maddesinde müdafiden yararlanma hakkı bağlamında; yine 147/1-e maddesinde susma hakkı yönüyle; CMK “Doğrudan Soru Yönelme” başlığı altında 201. Maddede; CMK “Sanığın Savunma Delillerin Toplanması İstemi” başlığı altında 177. Maddesinde; CMK “Suçun Niteliğinin Değişmesi” olarak ifade edilen ek savunma hakkı 226. Maddesinde; CMK “Hukuka Kesin Aykırılık Halleri” olarak ifade edilen savunma hakkının sınırlandırılmasının mutlak bozma nedeni olarak değerlendirildiği 289/1-h maddesinde vb. gibi çeşitli maddelerde zikredildiği görülmektedir.

Savunma hakkı ceza muhakeme hukukuna hâkim olan ilkeler açısından diğer ilkelerle yakın ilişki içinde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda öne çıkan üç ilkeden bahsedilebilir. Bunlar şüpheli/sanığın maksadını (meramını) izah etme ilkesi (ilk ilke), nemo tenator (kendisini ve yakınlarını suçlayıcı beyanda bulunmama hakkı) (ikinci ilke) ve silahların eşitliği ilkesidir (üçüncü ilke). Bu ilkelerin savunma hakkı temelinde izah edilmesi yerinde olacaktır.

İlk ilke bağlamında değerlendirirsek; öncelikle ilke, şüpheli konumunda kişinin sulh ceza hâkimi veya Cumhuriyet savcısı önünde ve sanık sıfatında bulunan bireyin mahkeme önünde derdini anlatması anlamına gelmektedir (Eryılmaz, 2011:91). Diğer bir anlatımla ilke, her sanığın ne talep ettiğini, derdini ifade etmesi, tam anlamıyla dinlenilmeden suçtan kaynaklı olarak mahkûm edilmemesi, ortaya atılan iddialar ile kendi aleyhine bulunan delilleri tersine çevirmesi ve bu sayede ceza muhakemesi sürecini değiştirilmesi hakkıdır (Öztürk vd.,2014:139). İlkenin suç isnadına ilişkin delillerle alakalı tartışmalarda son sözün sanığa, müdafiyeye veya yasal temsilciye verilmesi ya da hükümden önceki son sözün sanığa ait olması açısından ilk ilkenin savunma hakkıyla iç içe geçtiği ifade edilmelidir (Özbek vd, 2017:54).

İkinci ilke, Anayasanın 38/5. Maddesinde bir bireyin hem kendisini hem de yasada gösterilen bir yakının suçlama yönüyle bir beyanda bulunması ya da delil göstermeye üstelenemeyeceği ifade edilmiştir. Bu

bağlamda ikinci ilke, şüpheli ve sanık konumunda bulunan kişilerin ceza muhakemesi sürecinde beyanda bulunma özgürlüğü ile diğer bir deyişle susma hakkı aynı şeyi belirtmektedir (Ünver ve Hakeri,2019:227). İkinci ilke, sanığın ispat yükümlülüğünün olmaması ilkesi yönüyle bağdaşmaktadır. Şöyle ki şüpheli ve/veya sanık konumunda bulunan kişinin susması aleyhe değerlendirilmemesi gerekmektedir. Bu hukuken tanınmış bir haktır (Özen, 2017:66). Savunma hakkı, susma hakkını da içeriğinde barındırmaktadır. Bu bağlamda kişinin susması savunma hakkı temelinde değerlendirilmelidir.

Üçüncü ilke, ceza muhakemesi açısından tarafların karşılıklı olması anlamındadır (Özen, 2017:66). Diğer bir anlatımla ilke, şüpheli ve sanık konumunda bulunan kişi ile savcının yetkileri arasında dengenin olması anlamındadır. Tabii burada bir eşitliğin olduğu söylenmemektedir (Özbek vd. 2017:52). Bu bağlamda kovuşturma aşamasında savunma ile iddia arasında bir dengenin sağlanması hakkaniyete uygun olmakla beraber, üçüncü ilke açısından gereklidir (Yenisey ve Nuhoglu, 2016:183).

Temel bir insan hakkı olarak ifade edilen savunma hakkı gerek soruşturma aşamasında gerekse de kovuşturma aşamasında diğer bir ifadeyle tüm ceza muhakemesi sürecinde ihmal edilmemesi gereken, fiilen kullanılması gereken, sınırlandırıcı çeşitli unsurlar bağlamında kısıtlanması gereken bir haktır.

2.SAVUNMA HAKKININ KISITLANMASI

Adil yargılanma hakkı ve bunun temelinde hak arama hürriyeti bağlamında savunma hakkı, temel hak ve hürriyetler ile direkt bağlantılıdır. Bu noktada savunmanın yerinde kullanılmaması, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine doğrudan bir müdahale teşkil edebileceği aşikardır (Aydemir, 2023:509). Bu noktada bu hakkın kullanılmasının engellenmesi ve sınırlandırılması ceza hukukunda bir hukuka aykırılık hali uygulamada yer verilen ismiyle mutlak bozma nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır (Dereli, 2019:3).

Savunma hakkının sınırlandırılması CMK “Hukuka Kesin Aykırılık Halleri” başlığı altında 289.maddesinde mutlak bozma nedeni olarak saymıştır (CMK 239. Mad.). Peki savunma hakkı sınırlandırılması bağlamında bir mutlak bozma nedeni olması için ne gibi şartların oluşması gerekir? Bu soruya şöyle cevap verilebilir.

Öncelikle, yapılan savunma hakkının kısıtlanmasının, hükme esas teşkil edecek şekilde etkili olması gerekmektedir (Songül, 2018:124). Diğer bir ifadeyle bahsi geçen kısıtlama hükme etkisi yoksa böyle bir etkiden bahsedilmiyorsa bozma nedeni olarak ifade edilmeyecektir. Yine

yapılan kısıtlama neticesinde sanık yönüyle hükümde negatif durumlar diğer bir anlatımla sanığın durumunu aleyhte etkilemiş olması gerekmektedir (Öztürk, 2019:89). Son olarak savunma hakkının kısıtlanmasının bir mahkeme kararıyla verilmesi gerekmektedir. Kısıtlamaya ilişkin mahkeme kararı zımni bir şekilde olabileceği gibi açık bir şekilde olabilmektedir (Dereli, 2019:106). Belirtilen bu üç şartın bir araya gelmesi halinde savunma hakkının sınırlandırılmasının bir hukuka aykırılık hali olarak mutlak bozma nedenine konu teşkil edebileceği söylenebilir.

Savunma hakkının kısıtlanmasında hangi durumların bahsi geçen hakkı sınırladığı veya bu kapsamda adil yargılanma hakkını engellediğini AYM ve Yargıtay kararları paralelinde belirlendiği görülmektedir (Songül,2018:88). Bu noktada özellikle CMK'ta yer verilen bazı düzenlemelerin etkin kullanılmaması sonucunda savunma hakkının kısıtlandığı görülmektedir. Aşağıda bu madde düzenlemelerine yargı kararlarından örnekler verilmiştir.

CMK 176/4; CMK 190/2; CMK 216; CMK'nın "İddianamenin Sanığa Tebliği ve Sanığın Çağrılması" başlıklı 176. Maddesinde yer verilen düzenlemede, iddianamenin ve çağrı kağıdının sanığa tebliğ edilmesinde, çağrı kağıdının tebliğ edilmesi ile duruşma günü arasında en az bir hafta süre bulunması gerekmektedir (CMK 176/4. Mad.). Yine CMK'nın "Ara Verme" başlığı altında 190. Maddesinde sanığın 176. Maddede verilen süreye uyulmaması halinde duruşmaya ara verilmesine isteme hakkının olduğu sanığa hatırlatılmaktadır (CMK 190/2. Mad.) CMK "Delillerin Tartışılması" başlıklı 216. Maddesinde genel olarak delillerin tartışılmasında sanığa ve müdafisine söz verileceği, sanık ve müdafi yapılan açıklamalara cevap verebileceği, hükümden önceki son söz sanığa verileceği ifade edilmiştir (CMK 216. Mad.) Bu bağlamda bu üç maddede yer verilen hükümlere aykırı hareket edilmesi halinde savunma hakkının kısıtlanmasından kasıtlı bozma kararı verilmektedir. Yargıtay 16.Ceza Dairesi (CD) tarafından verilen bir kararda özetle; sanık ve müdafince Cumhuriyet Savcısınca verilen mütalaaya karşı süre talep edildiği, sanık müdafinin verdiği dilekçede sağlık sorunlarından kasıtlı sanığında müdafisi olmadığından savunmasını hazırlayamadığından ek süre talep ettiği, müdafi tarafından verilen dilekçede yer verilen sağlık sorunlarına ilişkin herhangi bir karar verilmeden gerekçe göstermeden reddedilmesinin savunma hakkının kısıtlanması yönüyle değerlendirilerek yukarıda yer verilen maddelere aykırılıktan kasıtlı hüküm kurulmasının bozulmasına karar verilmiştir (Yargıtay 16 CD. E.2018/7035, K.2019/3071, K.T. 29.04.2019).

CMK 191/3-b,c; CMK 147; CMK "Duruşmanın Başlaması" başlıklı 191. Maddesinin 3. Fıkrasının b ve c bentlerinde sanığa iddianamede yer verilen delillerin, suçlamaların hukuki niteliği ve dayanaklarının ve suç-

lamaya ilişkin açıklamada bulunmama hakkının olduğu ve 147. Maddede yer verilen sanığa diğer haklarının bildirilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır (CMK 191/3-b,c. Mad.). CMK “İfade ve Sorgunun Tarzi” başlıklı 147. Maddesinde şüpheli ve sanığın ifadesinde ve sorgusunda uyulması gereken hususlar izah edilmekte ve bu noktada yasal hakları (açıklamada bulunmama hakkı, somut delillerin toplanmasını isteyebilme hakkı vb.) ve suça ilişkin bilgiler vb. diğer hususlar ifade edilmektedir. Bu iki madde metninde yer verilen hususlara aykırılık savunma hakkının kısıtlanmasında bağlamında bozma kararına sebebiyet vermektedir. Yargıtay 6. CD. Tarafından verilen bir kararda, iddianame okunmadan ve okunsa bile bu durum tutanağa geçirilmeden sanığın sorgusunun yapılmasının CMK 191/3-b. Maddesine aykırılık bağlamında savunma hakkının kısıtladığından bozma kararı verilmiştir (Yargıtay 6.CD. E.2010/25207, K.2011/6451, KT. 03.05.2011). Yine bir başka Yargıtay kararında, CMK 191/3-b’de yer verilen suçlamaya konu eylem, delil ve hukuki nitelendirme anlatılmadan savunmanın alınmasının CMK’nın 191/3-b ve 147. Maddelerine aykırılıktan kasıtlı bozma kararı verildiği görülmektedir. (Yargıtay 2. CD. E.2020/32159, K.2021/6560, KT. 29.03.2021).

CMK 195; CMK “Sanık Yokluğunda Duruşma” başlıklı 195. Maddesinde; suçun birlikte veya yalnız müsadere ya da adli para cezası gerektirmesi halinde sanığa gönderilen davetiye de bu durumun izah edilmesiyle gelmese bile duruşma yapılacağı hüküm altına alınmıştır. Bu noktada belirtilen iki istisnai durum dışında sanık yokluğunda duruşma yapılamaz (CMK 195. Mad.). Bu durum savunma hakkının kısıtlanması bağlamında mutlak bozma nedeni teşkil etmektedir. Yargıtay CD Tarafından verilen bir kararda, CMK 195. Maddede yer verilen istisnai hükümler dışında sanığın savunması alınmadan mahkûmiyet kararının verilmesinin imkânsız olduğu dikkate alınmadan, sanığın usule uygun bir şekilde savunması alınmadan, savunma hakkı kısıtlanarak yazılı bir şekilde karar verilmesi kanun yararına bozulmuştur (Yargıtay 4.CD. E.2017/19099, K.2017/28176, KT. 15.12.2017).

CMK 201; CMK 181; CMK “Doğrudan Soru Yönelme” başlıklı 201. Maddede; müdafinin doğrudan, sanığın ise mahkeme başkanı veya hâkim aracılığıyla, katılana, duruşmaya gelmiş kişilere, bilirkişilere ve tanıklara soru sorabileceği belirtilmiştir. Yine CMK “Tanık ve Bilirkişinin Dinleneceği Günün Bildirilmesi” başlıklı 181. Maddesinde öz itibariyle tanık ve bilirkişilerin dinleneceği günün sanığa ve müdafisine bildirilmesi gerektiğini içermektedir. (CMK 201. Mad., CMK 181. Mad.). Aksi durum savunma hakkının kısıtlanması yönüyle değerlendirilmektedir. Yargıtay 1.CD tarafından verilen bir kararda; mahkemenin CMK 201. Madde gereğince sanık ve müdafisinin tanıklar soru sormasına imkan vermeleri gerekirken, bahsi geçen düzenleme aykırı bir şekilde hareket

edilmesinin savunma hakkının sınırlandırılması neden olmasından bahisle bozma kararı verilmiştir (Yargıtay 1.CD. E.2015/5679, K.2016/4053, KT.23.11.2016).

CMK 202; CMK “Tercüman Bulundurulacak Haller” başlıklı 202. Maddesinde derdini anlatacak kadar Türkçe bilmeyen sanık ve mağdura tercümandan yararlanmasına ilişkin hususlara yer verilmektedir (CMK 202. Mad.) Hükümde yer verilen durumlar bulunması durumunda, tercüman hizmetinden yararlanma hakkı verilmemesi halinde savunma hakkının kısıtlanmasına sebebiyet verilebileceği söylenebilir. Yargıtay 7.CD tarafından verilen bir kararda; ilk duruşmada gereği kadar Türkçe bilmediğini ifade eden sanığa tercüman atanmasına rağmen, bir sonraki oturumlarda tercüman vasıta kılınmaksızın savunma alınmasının CMK 202. Maddesine aykırı olarak temel noktalar bağlamında tercüme yaptırılmadan hüküm tesis edilmesinin savunma hakkının sınırlandırılması yönünden bozmayı gerektirdiği belirtilmiştir (Yargıtay 7.CD. E.2014/26367, K.2016/4475, KT.28.03.2016).

CMK 215; CMK “Dinleme ve Okumadan Sonra Diyeceğinin Sorulması” başlıklı 215. Maddesinde; sanığa ve müdafisine bir belgenin okunmasından veya tanığın, bilirkişinin ve suç ortağının dinlenmesinden sonra bir beyanın olup olmadığının sorulması gerekli olduğu ifade edilmektedir (CMK 215. Mad.). Aksi halde sanık ve müdafinin savunma hakkı sınırlandırılması sonucu bozma ile karşı karşıya kalınabilir. Yargıtay 6.CD tarafından verilen bir kararda; sanık tarafından yapılan savunmadan sonra kendisine ait sabıka kaydı ve nüfusa ilişkin belgeler ile hüküm verilirken dikkate alınacak belgeler okunduktan sonra sanık müdafisine söz verilmeyerek CMK 215. Maddesi hükümlerine aykırı hareket edilmesi sonucu sanık ve müdafisinin savunma hakkının sınırlandırılmasına sebebiyet vermekten kasıtlı bozmayı gerektirdiği belirtilmiştir (Yargıtay 6.CD. E.2023/85, K.2023/8635, KT.08.02.2023).

CMK 226; CMK “Suçun Niteliğinin Değişmesi” başlıklı 226. Maddesine ilişkin hususlar bir sonraki başlıkta örnekleri ile anlatılacağından burada sadece ek savunma hakkı verilmemesinin savunma hakkının sınırlandırılmasına sebebiyet verdiğini belirtebiliriz.

CMK 307/2; CMK “Davaya Yeniden Bakacak Mahkemenin İşlemleri” başlıklı 307. Maddesinin ikinci fıkrasında sanık ve müdafi duruşmaya gelmemesinden kasıtlı bozmaya karşı beyanları alınmamış olsa bile duruşmaya ilerletebilerek dava sonlandırabileceği belirtilmiş, ancak sanığa verilecek cezanın bozmaya konu cezada daha fazla olması halinde her türlü durumda dinlenmesi gerekeceği ifade edilmiştir (CMK 307/2. Mad.) Aksi halde savunma hakkının sınırlandırılmasına sebebiyet ve-

rerek bozma kararıyla karşı karşıya kalınabilir. Konuyla ilgili Yargıtay 11.CD tarafından verilen bir kararda; CMK 307/2'ye göre; sanığa bozma kararında ifade edilen aksi yönde netice ortaya çıkartabilecek olan durumlar hakkında açıklamada bulunmasını, delillerini sunmasını ve kendisini savunmasını imkanının verilmesi gerektiği, bu normun savunma hakkının kısıtlanmaması ilkesinden kaynaklı olarak emredici olduğu belirtilmiştir (Yargıtay 11.CD. E.2021/26081, K.2024/9496, KT.10.07.2024).

Yukarıda örneklerle izah etmeye çalıştığımız savunma hakkının kısıtlanması ile karşı karşıya kalınması halinde bu temel insan hakkının korunması açısından gerek ulusal yönden gerekse de uluslararası yönden çeşitli önlemlerin alındığı görülmektedir. Bu bağlamda CMK'da yer verilen iç hukuk yolları yönüyle olağan ve olağanüstü kanun yollarına başvurulabileceği gibi AYM'ye bireysel başvuru yoluna gidilebilir. Bu da yeterli olmazsa Türkiye'nin AİHS'i imzalayan devlet konumunda olmasından kasıtlı iç hukuk yolları tüketildikten sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine hak ihlalini tespitini ve ülkenin tazminata tabi tutulması istenebilir (Oğul, 2019:101-114).

3.YARGI KARARLARINDAN ÖRNEKLERLE VERGİ CEZA YARILAMASINDA EK SAVUNMA HAKKI

Ek savunma hakkı temelini CMK 225. maddesinde yer verilen hüküm konusunun tespitinde ve suçun değerlendirilmesinde mahkemenin yetkisini izah eden maddeden almaktadır. Maddenin içeriğine bakıldığında, kovuşturma sonunda verilecek hükmün iddianamede yer verilen fail ve fiil yönünden verilebileceği ve mahkeme bahsi geçen fiilin hukuki nitelendirilmesinde iddia ve savunmalarla bağlı olmadığı ifade edilmektedir (CMK 225/1-2. Mad.) Bu bağlamda ortaya konulan deliller ve bunların tartışılması sonucunda kovuşturmaya konu teşkil eden suçun hukuki nitelendirilmesinin değişmesi ihtimali söz konusu olabilmesi durumunda, ortaya çıkan yeni duruma göre savunmanın yapılabilmesi savunma tarafına ek süre verilmesi gerekmektedir. Buna ek savunma denmektedir (Şahin ve Göktürk, 2021:170). Bahsi geçen bu savunma ilk savunma yapıldıktan sonra yapılan bir savunma olduğundan kasıtlı ek savunma olarak ifade edilmektedir (Centel ve Zafer, 2013:675).

Ek savunma hakkı, suçun niteliğinde değişim olması halinde bu hususta hakkın kullanılması için ek süre verilmesi ve sanığa gerekli bilgilendirmenin yapılması yönüyle savunma hakkı ve suçla ilişkin isnadı öğrenme hakkının bir sonucu olduğu söylenebilir (Özbek vd., 2017:661). Yine ek savunma hakkı sanığın savunmasını yapmadan cezalandırılmasını engellemek işlevini göstererek silahların eşitliği ve savunma erkine hizmet etmektedir (Yener ve Hakeri, 2019:640). Ek savunma hakkı CMK

226’da davanın açıldığı bir fiil hakkında verildiğinden davasız yargılama olmaz ilkesinin bir istisnası olarak değerlendirilemez (Özen, 2017:665).

Ek savunma hakkının verilmesi CMK “Suçun Niteliğinin Değişmesi” başlıklı 226. maddesinde düzenlenmiştir. Maddede yer verilen hususlar bağlamında sanığa ek savunma hakkının verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ek savunma hakkını gerektiren haller CMK 226. Maddesine göre; birinci fıkrada suçun hukuki niteliğinin değişmesi durumunda zikredilirken ve ikinci fıkrasında ise cezanın artırılması veya cezaya ek güvenlik tedbirlerine başvurulması halleri olarak belirtilmiştir. Bu noktada bahsi geçen haller izah edilmesi, ardından yargı kararlarından örneklerle ifade edilmeye çalışılması yararlı olacaktır.

CMK 226/1 Suçun Hukuki Niteliğinin Değişmesi; CMK 226/1. maddesi incelendiğinde; iddianamede belirtilen suç haricinde başka suç hakkında sanığa suçun hukuki nitelendirilmesi değişikliği haber verilmeden savunma yaptırılmadıkça mahkumiyet verilemeyeceği belirtilmiştir (CMK 226/1. Mad.). Ayrıca sanığa ek savunmayı verebilmesi için ek süre verilmesi, sanığa ve varsa müdafisine bildirimde bulunması lazımdır (CMK 226/3-4. Mad.) Suçun hukuki niteliği sanığın aleyhine veya lehine ya da ne aleyhine ne de lehine netice meydana getirmeyecek şekilde değişebilir. Bu bağlamda aleyhe değişmesi halinde her hâlükârda CMK 226/1 uygulanması gerekirken, lehine değişmesi halinde Yargıtay uygulaması farklılık arz etmekte, üçüncü durumda ise Yargıtay uygulamasında ek savunma hakkı verilmesi gerekmektedir (Özen, 2017:666-667).

Yargıtay kararları incelendiğinde, CMK 226/1. madde temelinde işlem tesis edilmemesi durumunda savunma hakkının sınırlandırılmasından kasıtlı bozma kararı verildiği görülmektedir. Bu konuda verilmiş yargı kararlarından örnekler verilmesi yararlı olacaktır.

Yargıtay 17 CD tarafından konusu “Hırsızlık” suçuna ilişkin verilen bir kararda; iddianamede olayda suça sürüklenen çocuk tarafından şikâyetçiye gerçekleştirilen hırsızlık suçu açısından TCK hırsızlık suçunun gece vaktinde işlenmesini içeren 143. maddesinin uygulanması istenmediği halde CMK 226/1. maddesinde yer verilen ek savunma hakkı işletilmeden TCK’nın 143. Maddesinin uygulama konulması bozmayı gerektirmiştir (Yargıtay 17 CD. E.2016/568, K.2018/2497, KT.01.03.2018).

Yargıtay 14.CD tarafından “Kişiyi Hürriyetinden Yoksun Kılma” suçuna ilişkin verilen kararda; iddianamede TCK’nın 109/1 (kişi hürriyetinden yoksun kılma) ile 39/1 (iştirak şeriklerinden yardım etme) maddelerince cezalandırılması istenmişken, TCK 37. maddesine (iştirak-faillik) uygulanmasına olasılığına karşın CMK 226/1. maddesinde yer verilen ek savunma hakkı işletilmeden, yazılı şekilde mahkûmiyet hükmü verilme-

sinin savunma hakkı kısıtlanmasından kasıtlı bozmayı gerektirmiştir (Yargıtay 14. CD. E.2014/12079, K.2017/4872, KT. 18.10.2017).

Yargıtay 3.CD tarafından “Yaralama” suçuna ilişkin verilen kararda; iddianamede olası kast olarak ifade edilen TCK 21/2. maddesi uygulanması talep edilmesine rağmen, olası kast hükümlerinin kararda tartışmasız bırakarak, CMK 226/1. maddesinde yer verilen ek savunma hakkı işletilmeden TCK 21/2. maddesinin uygulanmaması yoluyla savunma hakkı kısıtlanmasından kaynaklı bozmayı gerektirmiştir (Yargıtay 3. CD. E.2014/7984, K.2014/27530, KT. 07.07.2014).

CMK 226/2 Cezaya Ek Güvenlik Tedbiri ya da Cezanın Artırılmasını Gerektiren Haller; CMK 226/2. madde metni incelendiğinde; ilk defa duruşma safahatında cezaya ek güvenlik tedbirleri uygulanması veya cezanın artırılması gerekmesi halinde sanığa ek savunma hakkı verilmesi gerekmektedir (CMK 226/2. Mad.) Ayrıca sanığa ek savunmayı verebilmesi için ek süre verilmesi, sanığa ve varsa müdafisine bildirimde bulunması lazımdır (CMK 226/3-4. Mad.) Yine gerekli görülmesi halinde duruşmaya ara verilmesi gerekmekte, aksi durumda ceza artırımına gitmek mümkün görünmemektedir (Yenisey ve Nuhoglu, 2016:763)

Yargıtay kararları incelendiğinde, CMK 226/1. maddesinde olduğu gibi CMK 226/2. Maddesinde yer verilen durumlar gerçekleşmesi halinde sanığa ek savunma hakkının verilmemesi durumunda savunma hakkının sınırlandırılmasından kasıtlı bozma kararı verildiği görülmektedir. Bu konuda verilmiş yargı kararlarından örnekler verilmesi yararlı olacaktır.

Yargıtay 4 CD tarafından konusu “Hakaret, Tehdit” suçlarına ilişkin verilen bir kararda; sanık hakkında verilen hükümde hakaret ve TCK 106/1-2 cümlelerinde yer verilen tehdit suçundan kasıtlı iddianamede yer verilmeyen zincirleme suç kapsamında TCK 43/1. maddesi CMK 226/2. Maddesinde yer verilen ek savunma hakkı işletilmeden uygulanması bozmayı gerektirmiştir (Yargıtay 4.CD. E.2019/1020, K.2021/28283, KT. 01.12.2021).

Yine Yargıtay 4 CD tarafından konusu “Görevi Yaptırmamak İçin Direnme, Hakaret” suçlarına ilişkin verilen bir kararda; sanık hakkında verilen hükümde iddianamede yer verilmeyen kamu görevlisine karşı görevinden kaynaklı hakareti ifade eden TCK 125/3-a ve zincirleme suçu ifade eden TCK 43. maddelerinin CMK 226/2. Maddesinde yer verilen ek savunma hakkı işletilmeden uygulanması bozmayı gerektirmiştir (Yargıtay 4.CD. E.2020/13438, K.2021/5730, KT. 23.02.2021).

Yargıtay 19 CD tarafından konusu “Marka Hakkına Tecavüz” suçuna ilişkin verilen bir kararda; sanık hakkında verilen hükümde iddianamede yer verilmeyen tekerrür hükümlerini içeren TCK 58. maddelerinin CMK 226/2. maddesinde yer verilen ek savunma hakkı işletilmeden uygulanması bozmayı gerektirmiştir (Yargıtay 19.CD. E.2020/1984, K.2021/4765, KT. 22.04.2021).

Ek savunma hakkına ve bu minvalde CMK 226. maddeye yer verildikten sonra vergi ceza yargılamasında konu yargı kararlarına nasıl yansıdığı incelenmesi yerinde olacaktır. Yargıtay kararları incelendiğinde aşağıda yer verilen başlıklar halinde konunun değerlendirildiği görülmektedir.

Suç Adı ve Sevk Maddesinin Yanlış Gösterilmesi; 213 sayılı Vergi Usul Kanunu³ (VUK) özelinde özellikle 359. Maddede yer verilen vergi kaçakçılığı suçlarının içeriği ile sevk maddelerinin birbiriyle tutarlı olması aksi halde suçun hukuki niteliğinin değişmesinden kasıtlı hüküm tesis edilmeden önce sanığa ek savunma hakkının verilmesi gerekmektedir. Yargıtay kararlarıyla bu durum örneklendirilebilir.

Yargıtay 11.CD tarafından verilen “Sahte Fatura Kullanma” suçuna konu teşkil edilen bir kararda; iddianamenin içeriğinde her ne kadar sahte fatura kullanma suçundan bahsedilmesine rağmen sevk maddesinin 359/a-2 (defter ve belgeleri gizleme ve tahrif etme) olarak iddianamede gösterilmesinin CMK 226. maddesi gereğince VUK 359/b maddesinin işleme konulması için ek savunma hakkının verilmesi gerektiği belirtilmiş, karara konu olayda ise aksi durum yaşanmış savunma hakkının kısıtlanması bağlamında bozma kararı verilmiştir (Yargıtay 11.CD. E.2021/9739, K.2021/6066, KT.29.06.2021).

Yine Yargıtay 11.CD tarafından verilen “Sahte Fatura Düzenleme ve Gizleme” suçlarına konu teşkil edilen bir başka kararda; iddianamede gizleme suçu açısından suça sevk maddesi VUK 359/a-2 gösterilmişken, sahte belge düzenleme suçu açısından sevk maddesi VUK 359/b-1 maddesini ihlal ettiği ifade edilmişken, sahte belge düzenleme eylemi yönüyle sevk maddesinin yanlış gösterilmesi VUK 359/b’ye göre işlem tesis etme ihtimaline binaen ek savunma hakkının CMK 226. Maddesince verilmesi gerekirken verilmemesinden kasıtlı savunma hakkının sınırlandırılması bağlamında bozmaya karar verilmiştir (Yargıtay 11.CD. E.2017/16791, K.2022/5783, KT.05.04.2022).

Türk Ceza Kanunu (TCK) Zincirleme Suç (43/1. Madde) Hükümleri Yönüyle; TCK özelinde 43. maddede yer verilen zincirleme suç hükümlerine göre işlem tesis edilmesinde iddianamede bu yönde bir açıklama

3 RG Tarihi:10.01.1961, RG Sayı:10705.

yapılmaksızın mahkeme safahatına geçilmesi halinde mahkemenin zincirleme suç hükümlerini uygularken zincirleme suçun cezanın artırılmasına neden teşkil eden bir husus olmasından kasıtlı CMK 226/2. maddesine göre sanığa ek savunma hakkının verilmesi gerekmektedir. Aksi durum savunma hakkının kısıtlanması yönünden değerlendirilmektedir. Yargıtay kararlarında bu durumlara rastlanılmaktadır.

Yargıtay 9.CD. tarafından verilen “Tefecilik, 5464 Sayılı Yasaya Muhalefet, VUK’a Muhalefet” suçlarına konu teşkil edilen bir kararda; iddianamede TCK 43/1. maddesi talep edilmediği halde mahkemece sanığa CMK 226. maddesinde yer verilen ek savunma hakkı tanınmadan zincirleme suç hükümleri yönünden işlem tesis edilmesi savunma hakkının kısıtlanması bağlamında bozma kararı vermiştir (Yargıtay 9.CD. E.2020/8759, K.2021/835, KT. 24.02.2021).

Yine iddianamede TCK 43.madde hükümleri uygulanacağı ve iddianamede zincirleme suçun kaç kez uygulanacağı belirtilmişse, belirtilen miktarın üzerinde kez uygulanması durumunda da CMK 226/2. maddesine göre ceza artırılmasına sebebiyet vermektense kasıtlı ek savunma hakkının sanığa tanınması gerekmektedir.

Yargıtay 11.CD. tarafından verilen “Sahte Belge Düzenleme ve Kullanma” suçuna konu teşkil edilen bir kararda; iddianamede TCK 43/1. maddesinin iki kez uygulanması talep edilmesine rağmen, mahkemece dört kez uygulanması halinde sanığa ek savunma hakkının tanınması gerektiği, karara konu olayda ek savunma hakkı tanınmamasından kasıtlı TCK 43/1’in dört kez uygulanması savunma hakkının kısıtlanması bağlamında bozma kararını gerektirmiştir (Yargıtay 11.CD. E.2017/16135, K.2021/525, KT.21.01.2021).

Vergilendirmede Dönemsellik İlkesinin Vergi Suçlarına Yansıması; Vergilendirmede dönemsellik ilkesinin geçerli olduğu vergi suçlarına da bu durumun yansıdığı dikkate alınarak, sanığa verilen vergi suçuna istinaden her takvim yılı bazında ayrı ayrı uygulanması durumunda bu durumda da CMK 226/2. maddesine göre cezanın artırılması hususunda ek savunma hakkının sanığa tanınması gerekli olduğu söylenmelidir. Aksi durum savunma hakkının sınırlandırılmasına sebebiyet verebilmektedir.

Yargıtay 11.CD. tarafından verilen “VUK’a Muhalefet” suçuna konu teşkil edilen bir kararda; iddianamede 25 Şubat 2008 ile 31 Mart 2009 tarihleri arasında sahte belge düzenlemekten kasıtlı VUK 359/b-1 maddesine istinaden cezalandırılma talep edilmesine rağmen mahkeme safahatında sanıklara her takvim yılı ayrı ayrı olmak üzere VUK 359/b ve TCK 43. maddeler iki kez uygulanması kararı alınabilmesi için CMK 226. maddesine göre ek savunma hakkı tanınması gerekli olmasına rağmen,

karara konu olayda bu hakkı tanınmadan hüküm tesis edilmesi savunma hakkının sınırlandırılması bağlamında bozmayı gerektirmiştir (Yargıtay 11.CD. E. 2016/5300, K.2018/10139, KT., 11.12.2018).

TCK Tekerrür (58. Madde) Hükümleri Yönüyle; TCK özelinde 58. madde temelinde tekerrür hükümleri uygulanması durumunda bu durumun iddianame düzenlenirken iddianamede belirtilmesi gerekmektedir. Aksi halde iddianame düzenleme aşamasında değinilmeyen ve cezanın artırılmasına ve cezanın yanında güvenlik tedbirine ihtiyaç gösteren durumlar olarak ifade edilen CMK 226/2. maddesine göre sanıktan ek savunma alınması gerekmektedir. Bu bağlamda Yargıtay uygulaması da bu yöndedir

Yargıtay 11.CD tarafından verilen “Gizleme” suçuna konu teşkil edilen bir başka kararda; iddianamede VUK 359/a-2 maddesi ile TCK 53. maddesi (Belli Hakları Kullanmaktan Yoksun Bırakılma) yönüyle kamu davası açıldığı ve tekerrüre ilişkin herhangi bir husus bulunmadığı, bu açıdan tekerrüre ilişkin hükümlere göre işlem tesis edilerek hüküm verilebilmesi için CMK 226. maddesine göre ek savunma hakkının sanığa verilmesi belirtilerek, bu hakkın sanığa tanınmadığından kasıtlı savunma hakkının kısıtlanması yönüyle bozma kararı verilmiştir (Yargıtay 11.CD. E.2019/2740, K.2022/1983, KT.10.02.2022).

Vergi ceza yargılamasına ilişkin yargı kararlarındaki konular dikkate alınarak yapılan ayırımında CMK 226. maddesinde yer verilen ek savunma hakkının kullanılması, özellikle gerek ulusal belgelerde gerekse de uluslararası belgelerde kendine yer bulmuş savunma hakkının kısıtlanmaması için son derece önemlidir.

SONUÇ

Çalışma savunma hakkı temelinde şekillenmiştir. Çalışmada üç konu üzerinde durulmuştur. Öncelikle ceza muhakeme sürecinde şüpheli ve sanık sıfatında bulunan kişiye tanınan suç isnadına karşı kendisini savunmasını ifade eden savunma hakkı zikredilmiştir. Ardından bir temel insan hakkı olarak ifade edilebilecek savunma hakkının ceza muhakemesi sürecinde şüpheli ve sanığa tanınan bir hak olması hasebiyle sınırlandırılmaması gerekli olduğunu izah edilmesi açısından savunma hakkının kısıtlanmasından bahsedilmiştir. Son olarak vergi ceza yargılaması özelinde gerekli şartların yerine getirilmemesi durumunda savunma hakkının sınırlandırılmasına konu teşkil edecek ek savunma hakkından bahsedilmiştir.

CMK'da uyulmaması halinde savunma hakkının kısıtlanmasına ilişkin birçok örnek düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemelerden birisi de suçun hukuki niteliğinin değişmesi başlıklı maddede (CMK 226. Mad.) yer verilen ek savunma hakkıdır. Ek savunma hakkı, CMK 226. Maddesinde yer verilen düzenleme kapsamında kovuşturma aşamasında suçun hukuki yapısında değişikliğe gidilmesi durumunda ya da iddianame de yer verilmese bile mahkeme safahatında cezaya ek güvenlik tedbiri ya da cezanın artırılmasını gerektiren bir hal olması halinde konuyla ilgili hüküm açıklanmadıktan önce sanığa tanınması gereken bir haktır. Bu bağlamda ek savunma hakkı sayesinde sanık mahkeme karşısında yeni suç tipi karşısında veya yaptırımlarda yapılan artırımlar ve eklemeler hususunda böyle bir durumun bulunmadığı şeklinde iddiada bulunabileceği gibi bu durumun ortadan kaldırılabileceği veya artırabileceği hususlar bulunduğu dair beyanda bulunma hakkına sahip olacaktır. Bu noktada hüküm verilmeden önce sanığa ek savunma hakkı tanınması son derece önem arz etmektedir.

Gerek ceza yargılamasında gerekse de özelde vergi ceza yargılamasında da yer verilen örneklerde de görüleceği üzere sanığa hem CMK 226/1. maddesinde yer verilen suçun hukuki niteliğinin değişmesinde hem de CMK 226/2. maddesinde yer verilen cezaya ilave güvenlik tedbiri ve cezaya artırılmasına ilişkin hallerde sanığa konuya ilişkin hüküm kurulmadan önce ek savunma hakkı tanınması emredici hüküm altına alınmıştır. Ek savunma hakkı verilmeden diğer bir ifadeyle sanığa bu hak tanınmadan hareket edilmesi örnek Yargıtay kararlarında da görüleceği üzere savunma hakkının sınırlandırılması bağlamında değerlendirilmiştir. Bu noktada savunma hakkının sınırlandırılması CMK 289. maddesinde hukuka kesin aykırılık halleri olarak ifade edilmektedir. Bu yönde bu hak tanınmadan hüküm tesis edilmesi Yargıtay kararlarında da ifade edildiği gibi savunma hakkının kısıtlanması bağlamında mutlak bozma

nedeni olarak hükmün bozulmasına sebebiyet vermektedir. Bu noktada vergi ceza yargılamasında üçüncü bölümde de örnek yargı kararları ile de ifade etmeye çalıştığımız hususlarda; örneklendirirsek suç içeriği suça sevk maddelerinin yanlış gösterilmesi, TCK 43. Maddesi (zincirleme suç), TCK 58 (tekerrür), vergi suçlarında dönemsellik ilkesinin dikkate alınması yine bunlar haricinde TCK 37. madde, 53. madde, 54. madde, 55. madde vb. gibi cezanın artırılmasını veya cezaya ek güvenlik tedbirlerine sebebiyet verecek durumların iddianamede belirtilmemesine rağmen mahkeme sürecinde dikkate alınması halinde ek savunma hakkının CMK 226/2. maddesi özelinde kullanılması gerekmektedir.

Sonuç olarak ek savunma verilmediğinden kasıtlı savunma hakkının sınırlandırılması yönüyle hükmün bozulmasına neden olmamak adına mahkemelerin gerek hassasiyetleri göstererek sanığın en temel insan hakkı olan ek savunma hakkını vererek hüküm tesis edilmesi yoluna gitmeleri gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki yapılan ek savunma sonucunda sanık tarafından verilen beyanda hükmün esasını etkileyecek çeşitli faktörlerin bulunma ihtimali söz konusu olabilir.

KAYNAKÇA

- Aslangül, Şanlı (1988). “Hak Arama Özgürlüğü ve Savunma”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1988/1, s.20-28.
- Aydemir, Muhammed Emin (2023). “4054 Sayılı Kanun Kapsamında Savunma Hakkının Etkili Kullanımı Çerçevesinde Dosyaya Giriş Hakkı”, Adalet Dergisi, Sayı:70, s.505-541.
- Centel, Nur, Zafer, Hamide (2013). Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Yayınevi,Ankara.
- Çeçen, Anıl (1988). “Savunmanın Çağdaş Anlamı”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1988/1, s.43-53.
- Derdiman, Cengiz R. (1996). “Hazırlık Soruşturmasında Müdafiden Yararlanma Hakkı (Düşünceler ve Öneriler)”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:29, Sayı:3, s.117-139.
- Dereli, Alparslan (2019). “Mutlak Bozma Nedeni Olarak Savunma Hakkının Kısıtlanması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dıvrak, Yasin, Kılıç, Ahmet Hasan (2004). “Savunma Hakkı”, İstanbul Barosu Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Grubu, s.49-73.
- Erdemir, Nevzat (1988). “Hukuk Devleti ve Savunma Hakkı”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1988/1, s.81-90.
- Eryılmaz, Mesut Bedri (2011). Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, Polis Akademisi Yayınları, Ankara..
- Gözler, Kemal (2017). Hukuka Giriş, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Gözübüyük, Şeref (2013). Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, Turhan Kitabevi, Ankara.
- İnceoğlu, Sibel (2019). Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, Epamat Basım Yayın, Ankara.
- Koca, Mahmut (1998). “Hazırlık Soruşturmasında Sanığın Savunma Hakkı”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kocaoğlu, Serhat Sinan (2012). “Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Savunma Hakkı ve Avukatın Bağımsızlığının Gerçekleştirilmesinde Barolara Düşen Yükümlülükler”, Ankara Barosu Uluslararası Hukuk Kurultayı 2012, 10 Ocak-12 Ocak 2012, Ed. S.Sinan Kocaoğlu, s.103-124.
- Oğul, Oğuzhan (2019). “Ceza Yargılamasında Savunma Hakkının Sınırlandırılması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Özbek, Veli Özer, Doğan, Koray, Bacaksız, Pınar, Tepe, İlker (2017). Ceza Muhakemesi Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara..
- Özen, Mustafa (2017). Ceza Muhakemesi Hukuku Dersleri, Adalet Yayınevi, Ankara.

- Öztürk, Bahri, Tezcan, Durmuş, Erdem, Mustafa Turhan, Sırma, Özge, Saygılar Kırıt, Yasemin F., Özaydın, Özdem, Alan Akcan, Esra, Erden, Efser (2014). *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Songül, Murat (2018). “Savunma Hakkının Kısıtlanması”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şahin, Cumhuri, Göktürk, Neslihan (2019). “Ceza Muhakemesi Hukuku II”, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Toroslu, Nevzat, Feyzioğlu, Metin (2019). *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Ünver, Yener, Hakeri, Hakan, (2019). *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Yenisey, Feridun, Nuhoglu, Ayşe (2015). *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Yüce, Turhan Tufan (1960). “Alman-Türk Ceza Muhakemeleri Usulünde Savunma Hakkı”, *Adalet Dergisi*, Sayı:11-12, s. 1017-1058.
- Zafer, Hamide (2013). “Savunma Hakkı ve Sınırları”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Nur Centel’e Armağan, Cilt:19, Sayı:2, 507-540.

YARARLANILAN ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>, Erişim Tarihi:09.03.2025.
- AİHS, https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur, Erişim Tarihi:03.03.2025.
- <https://www.lexpera.com.tr/>, Erişim Tarihi:03.02.2025.
- <https://www.mevzuat.gov.tr/>, Erişim Tarihi:03.02.2025.
- <http://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi:03.03.2025.

YARARLANILAN MAHKEME KARARLARI

- AYM GK E.2000/48, K.2002/36, T.20.03.2002.
- AYM GK E.1997/41, K.1998/47, T.14.07.1998.
- AYM GK E.2023/163, K.2024/57, T.22.02.2024.
- Yargıtay 17 CD. E.2016/568, K.2018/2497, KT.01.03.2018.
- Yargıtay 14. CD. E.2014/12079, K.2017/4872, KT. 18.10.2017.
- Yargıtay 3. CD. E.2014/7984, K.2014/27530, KT. 07.07.2014.
- Yargıtay 4.CD. E.2019/1020, K.2021/28283, KT. 01.12.2021.
- Yargıtay 4.CD. E.2020/13438, K.2021/5730, KT. 23.02.2021.
- Yargıtay 19.CD. E.2020/1984, K.2021/4765, KT. 22.04.2021.
- Yargıtay 11.CD. E.2021/9739, K.2021/6066, KT.29.06.2021.
- Yargıtay 11.CD. E.2017/16791, K.2022/5783, KT.05.04.2022.

- Yargıtay 9.CD. E.2020/8759, K.2021/835, KT. 24.02.2021.
Yargıtay 11.CD. E.2017/16135, K.2021/525, KT.21.01.2021.
Yargıtay 11.CD. E. 2016/5300, K.2018/10139, KT., 11.12.2018.
Yargıtay 11.CD. E.2019/2740, K.2022/1983, KT.10.02.2022.
Yargıtay 16 CD. E.2018/7035, K.2019/3071, KT. 29.04.2019.
Yargıtay 6.CD. E.2010/25207, K.2011/6451, KT. 03.05.2011.
Yargıtay 2. CD. E.2020/32159, K.2021/6560, KT. 29.03.2021.
Yargıtay 4.CD. E.2017/19099, K.2017/28176, KT. 15.12.2017.
Yargıtay 1.CD. E.2015/5679, K.2016/4053, KT.23.11.2016.
Yargıtay 7.CD. E.2014/26367, K.2016/4475, KT.28.03.2016.
Yargıtay 6.CD. E.2023/85, K.2023/8635, KT.08.02.2023.
Yargıtay 11.CD. E.2021/26081, K.2024/9496, KT.10.07.2024.

